

Prof. dr SMAIL ČEKIĆ

PRAKSA MEĐUNARODNOG SUDA PRAVDE – PRAVNA ILI POLITIČKA ?

- *Predmet: Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore -*

U v o d n e n a p o m e n e

U vezi sa praksom Međunarodnog suda pravde često se vode veoma ozbiljne i osjetljive naučne debate, iz kojih proizilaze značajne dileme, kako za naučne radnike - istraživače, tako i za stručnjake iz prakse, ali i za neke bitne društvene i političke subjekte. Jedna od dilema se, na primjer, može iskazati sljedećim pitanjem - **da li se radi o pravnoj ili političkoj praksi, kao polazištu pristupa u radu Međunarodnog suda pravde**. Jedan od očiglednih primjera, koji je pobudio oštru polemiku i podijeljenost u akademskoj zajednici i sudskoj praksi je Presuda Međunarodnog suda pravde u Predmetu *Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore*, od 26. februara 2007.

Dostupni, upotrebljivi, vjerodostojni, značajni, autentični i relevantni dokumenti sadrže obaveštenja, podatke i iskaze kojima se nesumnjivo može dokazati odgovornost Srbije i Crne Gore u planiranju, pripremanju, organizovanju, učešću i izvršenju zločina genocida nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća. Nažalost, analizom bitnih odredaba Presude i datim tumačenjima pouzdano i vjerodostojno se može zaključiti da je navedena Presuda političkog, a ne pravnog karaktera, što može imati ozbiljne implikacije u savremenom svijetu, imajući u vidu povećanu rasprostranjenost, trajanje i intenzitet nasilja, koji, po sadržaju i formi, ima sva bitna svojstva i odredbe zločina genocida.

Ovaj rad se zasniva na postulatima i principima nauke, naučno-istraživačke prakse i naučno-teorijskih, stručnih i drugih saznanja o nekim bitnim odredbama predmetne presude, koji pokazuju ogromne propuste i krucijalne nedostatke, što će, nadam se, biti predmet, sa određene vremenske distance, brojnih analiza, čiji će rezultati biti navođeni kao primjer kako ne treba raditi i kako se ne treba ponašati u sferi odgovorne profesionalne djelatnosti, najgrublje narušavajući etičke principe profesije.

*
* * *

Polazeći od činjenice da je Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora), pod rukovodstvom Slobodana Miloševića, a u skladu sa velikosrpskom fašističkom ideologijom, politikom i praksom, genocidnog karaktera, (iz)vršila genocid u Republici Bosni i Hercegovini (direktno i uz pomoć svojih kolaboracionista iz Bosne i Hercegovine i Republike Hrvatske), sa ciljem da organizovano i sistematski istrijebi jedan narod (Bošnjake), zbog njegove nacionalne, etničke i vjerske pripadnosti i osvajanja njihovog životnog prostora, kao što su to činili nacisti u Drugom svjetskom ratu, te da Ujedinjene nacije nisu izvršile svoju obavezu prema članu I Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida da spriječe genocid nad Bošnjacima, Republika Bosna i Hercegovina je, u teškim uslovima agresije i genocida, 1993. pokrenula sudski postupak pred Međunarodnim sudom pravde protiv Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Naime, čikaški profesor Univerziteta i jedan od vrsnih eksperata za međunarodno pravo Francis Boyle, poznat bosanskoj javnosti po njegovom zalaganju da se spriječi i kazni genocid nad Bošnjacima i zaustavi agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu, je 19. marta 1993. od Predsjednika Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, Alije Izetbegovića, imenovan za pravnog zastupnika Bosne i Hercegovine pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu, pred najvišim sudskim organom svijeta, odnosno OUN-a, sa ovlaštenjima za pokretanje i vođenje svih sporova i odbrane u ime Republike Bosne i Hercegovine. Po tom ovlaštenju on je 20. marta 1993, u ime Republike Bosne i Hercegovine, pred Međunarodnim sudom pravde podnio *Tužbu - Zahjev za pokretanje sudskog postupka protiv Savezne Republike Jugoslavije* zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. Istoga dana Bosna i Hercegovina je, "zbog važnosti i hitnosti Predmeta ove parnice i da bi se izbjegli dalji gubici života, kao i fizičke i psihičke povrede za stotine hiljada pripadnika bosanskog naroda, i da bi se spriječila ljudska katastrofa neprevaziđenih razmjera od Drugog svjetskog rata 1939. do 1945", podnijela i *Zahjev za izricanje privremenih mjera zaštite*, kako bi se Savezna Republika Jugoslavija pozvala da odmah prekine (svoju) agresiju i odmah prestane i uzdrži se "od svih djela genocida i genocidnih radnji protiv naroda i države Bosne i Hercegovine...", i zatraženo, u skladu sa Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, poštivanje neotuđivog prava Bosne i Hercegovine na samoodbranu - individualnu i kolektivnu (dobijanje oružja, vojne opreme i municije, te slanja oružanih snaga), utvrđenu članom 51. Povelje Ujedinjenih nacija, "kako

bi se odbranila od oružanih napada, oružane agresije i djela genocida koju su protiv nje vršile i još uvijek vrše krnja Jugoslavija i njeni agenti i saradnici”.¹ Time je po prvi put jedna država (Bosna i Hercegovina) podigla tužbu na osnovu *Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida*.

Bosna i Hercegovina je u *Tužbi* nabrojala “čitav niz događaja u Bosni i Hercegovini” od aprila 1992. do 20. marta 1993, koji, prema definiciji iz Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, “ukazuju na djela genocida, i tvrdi da su ta djela vršile snage koje su djelovale po uputstvima i naredbama SR Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) ili uz njenu pomoć, pa je, stoga, ista za njih potpuno odgovorna prema međunarodnom pravu”.²

Nakon što je pažljivo razmotrio Predmet, Sud je imajući u vidu hitnost *Zahtjeva za izricanje privremenih mjera*, reagovao “nevjerovatnom brzinom”. Odmah je zakazao javnu raspravu, koja je održana 1. i 2. aprila 1993, na kojoj su strane u sporu dale svoje mišljenje u vezi sa Zahtjevom za izricanje privremenih mjera.³

Nakon javne rasprave i u svjetlu nekoliko obrazloženih razmišljanja, Sud je, pod predsjedavanjem Prof. dr Roberta Jenningsa, ustanovio “postojanje osnova za svoju nadležnost” i zaključio “da okolnosti zahtijevaju donošenje privremenih mjera, kako je to predviđeno članom 41. Statuta Suda”. S tim u vezi, Sud je, u skladu sa članom 41 Statuta, u svom Nalogu od 8. aprila 1993, u korist Bosne i Hercegovine, donio sljedeće privremene mjere:

- prvo, “Vlada Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) treba odmah, u skladu sa svojim preuzetim obavezama iz Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, od 9. decembra 1948, da **preduzme sve potrebne mjere** koje su u njenoj moći u cilju spriječavanja **izvršenja zločina genocida**”;⁴

- drugo, “Vlada Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) treba posebno da osigura da sve vojne, paravojne ili neregularne oružane formacije koje bi mogле biti pod njenom komandom ili koje ona podržava, kao i bilo koje organizacije i pojedinci koji bi mogli biti pod njenom kontrolom, komandom ili uticajem, ne vrše nikakve akte genocida, udruživanja radi vršenja genocida, direktnog ili javnog podsticanja na vršenje genocida ili saučesništva u genocide, bilo da su oni usmjereni protiv muslimanskog stanovništva Bosne i Hercegovine ili protiv bilo koje druge nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe”;⁵

Međunarodni sud pravde je Rješenjem od 8. aprila 1993. zaključio da u Bosni i Hercegovini “postoji ozbiljna opasnost da se vrše zločini genocida”. S tim u vezi, Sud je citirao Rezoluciju 96 (1) Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, od 11. decembra 1946, u

kojoj se navodi da zločin genocida “šokira savjest čovječanstva, a čije su posljedice ogromni gubici za čovječanstvo... te je, suprotan moralnim zakonima, duhu i ciljevima Ujedinjenih nacija”.⁶

Bosna i Hercegovina je 27. jula 1993. Međunarodnom суду правде podnijela još jedan zahtjev za donošenje dodatnih mjer zaštite (*Zahtjev za donošenje privremenih mjer*), “koje bi trebalo da budu smjesta preduzete da bi se zaštitila prava naroda i države Bosne i Hercegovine prije donošenja presude o pitanjima koja su pokrenuta”, jer se Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) “uopšte nije obazirala na Rješenje Suda” i nastavila je ”sa svojom kampanjom genocida protiv naroda i države BiH, uprkos Rješenju Suda od 8. aprila 1993“. Taj vanredni korak je preduzet zato što je Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) “prekršila svaku od tri zaštitne mјere”, koje je Sud donio 8. aprila 1993, “nanijevši tešku štetu i narodu i državi Bosni i Hercegovini”. Pored toga što je nastavila “kampanju genocida”, Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) “sada, također, planira, priprema, kuje zavjeru o podjeli, predlaže i pregovara o podjeli, komadanju, aneksiji i pripajanju suverene Bosne i Hercegovine, članice Organizacije ujedinjenih nacija, pomoću genocida”.⁷

Međunarodni sud pravde je, nakon javnog zasjedanja (25. i 26. avgusta 1993.),⁸ Nalogom od 13. septembra 1993. (ponovo) **potvrđio** privremene mјere izrečene u stavu 52 A (1), 52 A (2) i 52 B Rješenja Suda od 8. aprila 1993, naglašavajući da “**moraju biti trenutno i efikasno provedene**”.⁹

Nalazi Suda od 8. aprila i 13. septembra, kojima su određene privremene mјere, kojima je Sud sugerisao da je Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) možda odgovorna za izvršenje djela genocida, proizvele su pravne obaveze koje su obje strane u sporu trebale da ispune.¹⁰

Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) se, nažalost, nije pridržavala naredbi nalogâ Suda kojima su izrečene privremene mјere obavezujućeg karaktera (od 8. aprila i 13. septembra 1993.). Naime, Savezna Republika Jugoslavija:

- nije ispunila svoju **obavezu** “da spriječi vršenje zločina genocida”, naznačenu u paragrafu 52 A (1) Naloga od 8. aprila 1993, a koja je potvrđena u Nalogu od 13. septembra 1993, da “*preduzme sve potrebne mјere koje su u njenoj moći u cilju sprečavanja izvršenja zločina genocida*”;
- niti se pridržavala određene mјere koje bi “naročito” trebalo preduzeti u cilju sprečavanja vršenja zločina genocida, navedene u paragrafu 52 A (2) Naloga od 8.

aprila 1993, koja je potvrđena u Nalogu od 13. septembra 1993, kojom je traženo da ona “*osigura da sve ... organizacije i lica koja mogu biti podvrgnuta njenom ... uticaju ... ne (iz)vrše nikakve akte genocida*”.¹¹

Savezna Republika Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) je od 1993, pa sve do početka procesa (2006.) učinila sve što je u njenoj moći da onemogući ili odgodi suđenje, uključujući čak i kafansku nagodbu. Stalno je pokretala pitanje nadležnosti, odnosno nenasležnosti Suda, tvrdeći da Međunarodni sud pravde nije nadležan u ovom sporu, na šta je Sud u više navrata donosio presude po tom pitanju, **oglašavajući se nadležnim**. Nakon gotovo 13 godina – proces stoljeća je 27. februara 2006. konačno otpočeo.

Pravni tim Srbije i Crne Gore i dalje je **osporavao nadležnost** Suda (tvrdeći da Savezna Republika Jugoslavija nije bila članica Ujedinjenih nacija, nije imala pristup Sudu, niti je nju obavezivala Konvencija o genocidu, jer nije bila njena potpisnica, te ponovo traži da se Sud proglaši nenasležnim, pozivajući se na Presudu u slučaju Srbije i Crne Gore protiv NATO-a); **poricao genocid** u Bosni i Hercegovini (ni u Srebrenici, po njemu, nije izvršen zločin; genocid u Srebrenici tretirao kao “**običnu vojnu akciju**”, **sukob između dvije vojske**, što je, “kada je bosanska vojska poražena, dovelo do osvete”); **negirao postojanje genocidnog plana**; **tvrđio** kako se **genocidna namjera ne može dokazati**; negirao postojanje obrasca zločinačkog ponašanja i dokaze o obrascu zločina, učinjenih sa genocidnom namjerom; uporno **zastupao tezu o građanskom ratu**, u kome su postojale tri strane, koje su podjednako krive i odgovorne; **uzrok “sukoba”** u Bosni i Hercegovini je posmatrao u historijskim netrpeljivostima među etničkim grupama u Bosni i Hercegovini; **priznao je namjeru** Srba za sticanje “srpske teritorije”, u cilju formiranja srpske države u Bosni i Hercegovini i njeno ujedinjenje sa Srbijom, što, po njemu, nije podrazumijevalo zločine. Pravni tim Srbije i Crne Gore je pri tome uporno izbjegavao da prizna da je genocidom i drugim oblicima zločina ta “stečena teritorija” trebala ostati bez muslimanskog stanovništva i da je više od pola stanovništva Republike Bosne i Hercegovine, uglavnom Bošnjaci, žrtve genocida, u toku trajanja agresije ubijeno, zatočeno u koncentracione logore, ranjeno ili prisilno protjerano sa svojih ognjišta.

Po Pravnom timu Srbije i Crne Gore **zločini nisu bili usmjereni protiv Muslimana kao grupe**, već protiv pojedinaca. Utemeljeni su na političkim razlozima, te se ne mogu smatrati genocidom; “**strateški ciljevi srpskog naroda**” (od 12. maja 1992.) nisu genocidni, niti sadrže genocidnu namjeru, već su navodno rezultat straha Srba od genocida nad njima, što je manjakalni predumišljaj za opravdanje planiranja i izvršenja zločina; **borbene**

aktivnosti u Bosni i Hercegovini su posljedica aktivnosti Patriotske lige i drugih muslimanskih formacija; **JNA je bila legitimna oružana snaga u Bosni i Hercegovini**, sa zadatkom da zaštitи Srbe; Republika Srpska i Vojska Republike Srpske nisu bili pod kontrolom SRJ; “Republika Srpska je bila nezavisna država”, a “Vojska Republike Srpske je bila potpuno odvojena organizacija”; **organi vlasti SRJ nisu uključeni u zločine u Bosni i Hercegovini**; **jedinice MUP-a Srbije, “Šešeljevci”, “Srpska dobrovoljačka garda”, “Crvene beretke”** i druge, po njima - paravojne formacije, nisu bile pod komandom vojnih i policijskih snaga SRJ, već pod kontrolom srpskih kriznih štabova.

Pravni tim Srbije i Crne Gore **preispitivao je broj žrtava i same zločine**, nastojeći ih minimizirati, što je (minimiziranje brojeva žrtava) jedna od najfrekventnijih pojava u okviru državne strategije poricanja genocida, i da im dâ drugu pravnu kvalifikaciju, svjesno izbjegavajući da, pored ostalog, pomene i rezultate istraživanja *Komisije za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10.-19. jula 1995.* Vlade Republike Srpske. Umanjujući broj žrtava i svodeći ih na jednu kategoriju, Pravni tim Srbije i Crne Gore je tvrdio da zločini nisu imali masovni karakter, pri čemu tendenciozno nije pominjao **masovne grobnice**, kao ni njere namjernog prikrivanja genocida, uključujući bacanje posmrtnih ostataka žrtava genocida u jame, a naročito sistematsko prekopavanje, premještanje i ponovo zatrpanjanje tijela žrtava, te spaljivanje posmrtnih ostataka ubijenih, kako bi prikrio genocid i onemogućio sprovođenje pravde. U Bosanskoj krajini je navodno stradalo samo 1.669 lica, u Srebrenici oko 5.300, od čega su 3.000 bili “vojnici”, u Bratuncu samo 18, itd. Pri tome su se pozivali na **jedan od svojih dokaza** – “podatke” privatnog udruženja (građana) iz Sarajeva - Istraživačko-dokumentacioni centar Mirsada Tokače i rezultate njegovih dilektantskih, manipulativnih i kvazi istraživanja.¹²

Tu naručenu i nedovršenu procjenu “broja žrtava”, objavljenu u Banja Luci, 15. decembra 2005, neposredno uoči početka rasprave pred Međunarodnim sudom pravde, Istraživačko-dokumentacioni centar je dostavio Pravnom timu Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), koju je SRJ (SCG) iznijela pred Međunarodnim sudom pravde. Pravni tim Srbije i Crne Gore je ta kvazi istraživanja uporno koristio, pored ostalog, iz sljedećih razloga: prvo, jer ona, po njemu, “potpuno poništava vrednost podataka sadržanih u bosanskoj Tužbi” i drugo, “ta istraživanja pokazuju da je veliki broj žrtava stradao u bitkama”.¹³ Ti razlozi su, između ostalog, Pravnom timu Srbije i Crne Gore poslužili kao argumentacija za dokazivanje teze o građanskom ratu u Bosni i Hercegovini.

Logori su predstavljeni kao sabirni centri za ratne zarobljenike, a **prisilno raseljavanje** nesrpskog stanovništva je kvalifikovano kao namjera da se Muslimani i Hrvati samo **privremeno premjeste**.

Pravni tim Srbije i Crne Gore je, ipak, **priznao zločine** u Bosni i Hercegovini, odnosno nije negirao iz(vršene) zločine, pri čemu je zastupao tezu da su ih počinili bosanski Srbi i pripadnici “paravojnih formacija” iz Srbije, te da se ne mogu okarakterisati kao zločin genocida. Očita je namjera da se odgovornost države Srbije i Crne Gore prebaci na bosanske Srbe. Također je **priznao** da je Savezna Republika Jugoslavija do 1994. otvoreno pomagala bosanske Srbe.

U pokušaju da izbjegne odgovornost za genocid, Pravni tim Srbije i Crne Gore **uporno je** bez argumenata **negirao optužbe** i desetinama puta nepotrebno **ponavlja** iste rečenice i tvrdnje. U nedostatku dokaza za svoje teze, Pravni tim Srbije i Crne Gore je stalno tokom procesa **otvoreno i drsko falsifikovao i špekulisao sa historijskim činjenicama**.

Da bi pojačao svoj kredibilitet, Pravni tim Srbije i Crne Gore je aktuelnu vlast u Srbiji i Crnoj Gori nastojao distancirati od režima Slobodana Miloševića, iznoseći tvrdnju kako je opozicija u Srbiji bila u sukobu sa kriminaliziranim režimom, u kome su bili “izloženi napadima i ucenama organizovanog kriminala”. Međutim, svojim ukupnim djelovanjem izražavali su respekt prema teritorijalnim osvajanjima vođe udruženog zločinačkog poduhvata. Zaključci Profesora Stojanovića o poukama nakon “ogromne tragedije” su izrazito nemoralni. Antifašisti i demokratska javnost su očekivali da će Pravni tim Srbije i Crne Gore ispoljiti barem minimum katarze u suočavanju sa istinom, što se, nažalost, nije desilo. Istina je *sine qua non* buduće koegzistencije na ovim prostorima.

Pravni tim Bosne i Hercegovine se, za razliku od Pravnog tima Srbije i Crne Gore, nalazio u početnoj veoma stabilnoj i povoljnoj situaciji, jer je raspolagao sa obimnim dokaznim materijalom – relevantnim dokumentima različite provenijencije. Riječ je o dovoljnom broju dokaza na osnovu kojih se pouzdano može utvrditi odgovornost Savezne Republike Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) za genocid u Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća.

S obzirom na raspoloživo vrijeme Pravni tim Bosne i Hercegovine je iznosio samo najznačajnije dokaze i događaje, te posebno ukazivao na postojanje **plana, namjere, obrasca** i **razmjera** udruženog zločinačkog poduhvata Savezne Republike Jugoslavije u izvršenju genocida nad Bošnjacima u Republici Bosni i Hercegovini.

*
* * *

Međunarodni sud pravde je, svojom presudom od 26. februara 2007. u **Predmetu: BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE**, zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, pored ostalog, utvrdio sljedeće:

- **nepotpuno i pogrešno je identifikovao Tuženu državu**, utvrđujući da “Republika Srbija ostaje tužena strana u sporu i da je u vrijeme donošenja ove Presude ona zaista jedina tužena strana”, pri čemu se odgovornost “za protekle događaje...” odnosi na “državu Srbiju i Crnu Goru”;¹⁴
- **Republiku Crnu Goru je isključio iz procesa**, s obrazloženjem bolje rečeno vještom manipulacijom Suda, da “ne nastavlja pravni subjektivitet Srbije i Crne Gore”;¹⁵
- **potvrdio je nadležnost** Suda u skladu sa članom IX Konvencije o genocidu da presudi o sporu koji je pred njim pokrenut 20. marta 1993, čime je prigovor o nenadležnosti odbijen;¹⁶
- **definirao je međunarodno-pravno zaštićenu grupu**, odnosno identitet grupe nad kojom je izvršen genocid, za razliku od Bosne i Hercegovine (tj. Podnositac Tužbe), koja je negativno definirala zaštićenu grupu kao “nesrpsko“ stanovništvo (“nesrpska nacionalna, etnička ili vjerska grupa u okviru Bosne i Hercegovine, ali se ne ograničavajući na tu teoriju, uključujući posebno muslimansko stanovništvo“);¹⁷
- direktno **učešće SRJ i njene oružane sile u osvajačkom, agresorskom ratu, u vojnim operacijama u Bosni i Hercegovini**, čime je potvrđeno, zajedno sa presudama ICTY-a u predmetima Tadić i Čelebići, da je riječ o međunarodnom oružanom sukobu. S tim u vezi, Međunarodni sud pravde tvrdi: **“Istina je da postoje brojni dokazi o direktnom ili indirektnom učešću zvanične vojske SRJ, pored oružanih snaga bosanskih Srba, u vojnim operacijama u Bosni i**

Hercegovini u godinama koje su prethodile događajima u Srebrenici, što su (“takvo učešće”) “politički organi Ujedinjenih nacija u više navrata osudili”, “zahtijevajući od SRJ da ga prekine”;¹⁸

- Savezna Republika Jugoslavija je “**pružala značajnu vojnu i finansijsku podršku Republici Srpskoj, i da je tu podršku uskratila, to bi tada u velikoj mjeri ograničilo mogućnosti koje su vlastima Republike Srpske stajale na raspolaganju**”;¹⁹
- Savezna Republika Jugoslavija je “**nema sumnje**“ “**pružala značajnu podršku, između ostalog, finansijsku pomoć, Republici Srpskoj** (par. 241 gore u tekstu) i da je jedan od oblika te pomoći koja je upućivana bila i isplata plata i ostalih prinadležnosti nekim oficirima Vojske Republike Srpske”;²⁰
- **čvrste, snažne i bliske političke, vojne i logističke veze** “**između saveznih vlasti u Beogradu i vlasti na Palama, između Jugoslovenske vojske i VRS**”;²¹
- “**veliku podršku**“ koju je SRJ “**davala Republici Srpskoj, bez koje ona ne bi mogla 'da sprovodi svoje ključne ili najznačajnije vojne i paravojne aktivnosti'**”;²²
- Savezna Republika Jugoslavija je i u julu 1995. (“tokom perioda koji se razmatra”) ”**bila u poziciji vršenja uticaja nad bosanskim Srbima, koji su osmislili i izvršili genocid u Srebrenici, za razliku od bilo koje druge države ugovorne strane Konvencije o genocidu, zahvaljujući jačini političkih, vojnih i finansijskih veza koje su postojale između SRJ, s jedne, i Republike Srpske i VRS s druge strane, koje su, iako nešto slabije u odnosu na prethodni period, ipak ostale veoma jake**”;²³
- nad Bošnjacima Bosne i Hercegovine je izvršen genocid. S tim u vezi, Sud je zaključio “**da su djela počinjena u Srebrenici, koja potпадaju pod član II (a) i (b) Konvencije, izvršena sa specifičnom namjerom da se djelimično uništi**

grupa Muslimana Bosne i Hercegovine kao takva, i shodno tome da ona predstavljaju akte genocida”,²⁴

- **genocid nad “Muslimanima Bosne i Hercegovine“ je izvršen “u Srebrenici i u njenoj okolini“,²⁵**
- **bosanski Srbi su, “nakon zauzimanja Srebrenice u julu 1995”, “osmislili i izvršili genocid u Srebrenici“,²⁶**
- **cilj “snaga bosanskih Srba“ je “bila likvidacija četrdeset hiljada bosanskih Muslimana, koji su živjeli u Srebrenici, grupe koja je simbolisala bosanske Muslimane u cijelini“,²⁷**
- **postojanje genocidnog poduhvata.** Naime, **“snage bosanskih Srba su bile svjesne kada su krenule u ovaj genocidni poduhvat“,²⁸**
- **sve likvidacije “sistematski su bile usmjerenе na muškarce vojne obveznike, bosanske Muslimane, bez obzira da li su to bili civilni ili vojnici“,²⁹**
- **sva ubijanja su bila planirana,³⁰**
- **“neki članovi Glavnog štaba VRS namjeravali su da unište bosanske Muslimane u Srebrenici“,³¹**
- odluku o ubijanju **“punoljetne muslimanske populacije muslimanske zajednice u Srebrenici donijeli su neki pripadnici Glavnog štaba VRS...“,³²**
- genocid nad **“Muslimanima Bosne i Hercegovine“ izvršili su Vojska Republike Srpske i Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske,³³**
- genocid nad **“Muslimanima Bosne i Hercegovine“ izvršile su “snage bosanskih Srba“ – “VRS” i MUP, uključujući i oficire;³⁴**

- “VRS” i ostale “**snage bosanskih Srba**“ bile su podređene “**političkom rukovodstvu Republike Srpske**“;³⁵
- **Republika Srpska je izdavala naređenja Vojsci Republike Srpske i drugim “snagama bosanskih Srba”;**³⁶
- **izvršioci genocida postupali su u ime Republike Srpske** (“obavljali su zadatke u ime vlasti bosanskih Srba, posebno Republike Srpske”) i “izvršavali su elemente javne vlasti Republike Srpske“;³⁷
- **genocid nad “Muslimanima Bosne i Hercegovine” izvršila je Republika Srpska**. Iako “Republika Srpska nikada nije dobila međunarodno priznanje kao suverena država, (ona je) *de facto* imala kontrolu nad značajnom teritorijom i uživala lojalnost velikog broja bosanskih Srba“ i “uživala određenu *de facto* nezavisnost“;³⁸
- Republika Srpska je, **pored genocida** u i oko Srebrenice jula 1995, izvršila brojne **zločine protiv čovječnosti i ratne zločine u drugim područjima R BiH**;³⁹
- zločin genocida izvršen je u sigurnoj zoni UN-a Srebrenica, jula 1995;⁴⁰
- utvrđena je međunarodna odgovornost Srbije za nesprečavanje i nekažnjavanje genocida u Srebrenici jula 1995, čime je Srbija “**prekršila svoju obavezu sprečavanja genocida u Srebrenici na takav način da to povlači njenu međunarodnu odgovornost**“;⁴¹
- **Srbija je prekršila svoju obavezu prema Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida**, jer “nije izručila Ratka Mladića, optuženog za genocid i saučesništvo u genocidu, radi suđenja pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju i pošto na taj način nije u potpunosti sarađivala sa tim sudom”;⁴²
- **Srbija je “prekršila svoju obavezu pridržavanja privremenih mjera koje je Sud naložio 8. aprila i 13. septembra 1993. u ovom sporu**, jer nije preduzela

sve mjere u njenoj moći da spriječi genocid u Srebrenici jula mjeseca 1995.”.⁴³

Međunarodni sud pravde je u PRESUDI “BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE”, na osnovu “**ogromnog broja dokaza**”⁴⁴ utvrdio da su širom teritorije Bosne i Hercegovine, “(iz)vršena masovna ubistva u određenim područjima i zatočeničkim logorima”. Iznijeti dokazi, po ocjeni Suda, “**ukazuju na to da su žrtve bile u velikoj većini pripadnici zaštićene grupe, što sugerira da su one mogle biti sistematski birane kao cilj za uništavanje**”. S tim u vezi, Sud smatra da je, “**na osnovu nepobitnih dokaza**”, utvrđeno “da su se dešavala masovna ubistva pripadnika zaštićene grupe i da su, prema tome, ispunjeni zahtjevi u pogledu materijalnog elementa, kako je definisano u članu II (a) Konvencije”.⁴⁵

Međunarodni sud pravde je prihvatio relevantne dokaze (**ogromni broj nepobitnih dokaza**) o velikom broju **masovnih ubistava** i drugim oblicima zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, sistematski i u kontinuitetu (iz)vršenih nad Bošnjacima, na različitim mjestima Bosne i Hercegovine (u svim okupiranim mjestima i gradovima u opsadi), što Srbija i Crna Gora “nikada nije osporavala”.⁴⁶ I pored toga što se broj žrtava često mjeri u desetinama ili stotinama, a ponekad, kako je Sud naglasio u više paragrafa, iznosi na hiljade,⁴⁷ Sud je, bez pretenzija na sveobuhvatnost, dao zaprepašćujući primjer važnosti i težine ubistava, izvršenih nad civilnim stanovništvom.⁴⁸

Ignorišući (u potpunosti) svoje **tvrđnje**, zasnovane na **ogromnom broju** relevantnih dokaza o sistematskoj i kontinuiranoj praksi politike masovnih ubistava nad Bošnjacima na (cijeloj) teritoriji Bosne i Hercegovine i zanemarujući dimenzije i razmjere zločina, Međunarodni sud pravde **nije bio uvjeren**, “**na osnovu dokaza koje je imao pred sobom, da je neosporno utvrđeno da su masovna ubistva pripadnika zaštićene grupe izvršioci vršili sa specifičnom namjerom (dolus specialis) radi potpunog ili djelimičnog uništavanja grupe kao takve**”. Sud je “pažljivo ispitao krivične postupke pred ICTY i nalaze njegovih Vijeća” i “**primjetio da ni za jednog od osuđenih nije utvrđeno da su djelovali sa specifičnom namjerom (dolus specialis)**”. Masovna ubistva zaštićene grupe – bosanskih muslimana, po ocjeni Suda, “**mogu predstavljati ratne zločine i zločine protiv čovječnosti**”. Za takve zločine, s obzirom da ih nije kvalifikovao kao genocid, Sud (s velikim olakšanjem i oduševljenjem) zaključuje kako “**nema nadležnost da to utvrđuje**”.⁴⁹ Iznoseći tu ocjenu, Sud, “u vršenju svoje nadležnosti prema Konvenciji o genocidu”, nalazi da

Podnositac tužbe (Bosna i Hercegovina) nije dokazao da ubistva odgovaraju aktima genocida koji su zabranjeni Konvencijom.⁵⁰

Ispitavši dokaze koji su mu predočeni i uzimajući one koji su predstavljeni na ICTY-u, Sud “**smatra da je na osnovu potpuno nepobitnih dokaza utvrđeno da su pripadnici zaštićene grupe sistematski bili žrtve masovnog zlostavljanja, premlaćivanja, silovanja i mučenja, nanošenjem teških tjelesnih i psihičkih povreda, tokom sukoba, a naročito u zatočeničkim logorima**”. Na taj je način “**ispunjen neophodan uslov koji se tiče materijalnog elementa, kako je definirano u članu II (b) Konvencije**. Međutim, Sud je, na osnovu dokaza koje je imao pred sobom, zaključio “**da nije nepobitno utvrđeno**” da su navedeni sistematski i masovni zločini, “**mada se i oni mogu podvesti pod ratne zločine i zločine protiv čovječnosti, izvršeni sa specifičnom namjerom (*dolus specialis*) da se potpuno ili djelimično, uništi zaštićena grupa, a što je potrebno da bi se zaključilo da je genocid izvršen**”.⁵¹

Sud je zaključio da su “**srpske snage u Sarajevu i drugim gradovima namjerno ciljale na civilne pripadnike zaštićene grupe**”. Međutim, “**ostavljujući po strani pitanje da li takva djela u principu mogu spadati u okvir člana II, tačka (e) Konvencije**”, Sud “**nije našao dovoljno dokaza da su navodna djela vršena sa specifičnom namjerom da se potpuno ili djelimično uništi zaštićena grupa**”.⁵² Takav zaključak Suda je u suprotnosti sa utvrđenom činjenicom ICTY-a (presude - Pretresnog i Žalbenog vijeća - u Predmetu *Galic*), a koju citira Međunarodni sud pravde, po kojoj su srpske snage, koristeći “**taktiku držanja Grada pod opsadom**”, vršile “**kampanju granatiranja i snajperskog gadanja civilnog stanovništva Sarajeva**”, pri čemu su civili bili “**izloženi direktnim ili neselektivnim napadima**”, zbog čega je “**najmanje više stotina civila ubijeno i više hiljada ranjeno**”, i da je granatiranje Tržnice Markale, od strane bosanskih Srba, 5. februara 1994, “**pri čemu je 60 lica ubijeno, a preko 140 povrijedeno**”, “**namjerno bilo usmjereno na civile**”.⁵³

Sud je, također, utvrdio “**da postoje ubjedljivi i nepobitni dokazi da su u Bosni i Hercegovini vršene deportacije i protjerivanje pripadnika zaštićene grupe**”. Međutim, Sud nije mogao da zaključi, “**na osnovu iznijetih dokaza, da je nepobitno utvrđeno da su takve deportacije i protjerivanja praćene namjerom da se u potpunosti ili djelimično uništi zaštićena grupa**”.⁵⁴

Sud je utvrdio “**da postoje nepobitni dokazi o namjernom uništavanju historijskog, kulturnog i vjerskog nasljeđa zaštićene grupe**”. Međutim, po mišljenju Suda, “**uništavanje historijskog, kulturnog i vjerskog nasljeđa se ne može smatrati genocidnim aktom u smislu značenja člana II Konvencije o genocidu niti “može**

predstavljati namjerno nametanje uslova života stračunatih da se izvrši fizičko uništenje grupe”. I pored toga što je prihvatio činjenice o postojanju “**nepobitnih dokaza o namjernom uništavanju historijskog, kulturnog i vjerskog nasljeđa zaštićene grupe**” i da “**takvo uništavanje može biti veoma značajno, pošto je usmjereno na uklanjanje svih tragova kulturnog ili vjerskog prisustva jedne grupe, a suprotno drugim pravnim normama**”, Sud je, ipak, zaključio da “**ono ne spada u kategorije djela genocida navedenih u članu II Konvencije**”.⁵⁵

Sud je, također, potvrdio zaključak ICTY-a u Predmetu *Krstić* da “**tamo gdje je na djelu [gdje postoji] fizičko ili biološko uništavanje često su prisutni istovremeni napadi na kulturna i vjerska dobra, kao i na simbole ciljane grupe, napadi koji se legitimno mogu smatrati dokazom o namjeri da se grupa fizički uništi**”.⁵⁶ Međutim, citirajući ovaj zaključak ICTY-a, Međunarodni sud pravde je svjesno, namjerno i tendenciozno izostavio sljedeću rečenicu: “**U ovom predmetu, Pretresno vijeće će stoga kao dokaz namjere uništenja grupe uzeti u obzir smišljeno razaranje džamija i domova koje pripadaju pripadnicima grupe**”,⁵⁷ odnosno Bošnjacima. Očigledne relevantne dokaze (ICTY-a) o **NAMJERI** uništavanja Bošnjaka kao grupe (**napadi na historijska, kulturna i vjerska dobra, kao i na simbole ciljane grupe**”, “**smišljeno razaranje džamija i domova**”) Međunarodni sud pravde je, u istrajno upornom nastojanju da ne doneše pravednu presudu, odbio. Pored toga, i “**sakrivanje leševa iz masovnih grobnica, tako što su one otkopane, tijela pritom osakaćena i ponovno ukopana u druge masovne grobnice smještene u još zabačenijim dijelovima**”, što je, po ICTY-u, “**jaka indikacija namjere uništavanja grupe kao takve**”,⁵⁸ a što je značajan pokazatelj genocida i očigledan pokazatelj namjere izvršilaca (zločina), Međunarodni sud pravde nije uzeo u obzir kao dokaz o postojanju namjere za uništavanje Muslimana u Bosni i Hercegovini. Nažalost, raspoloživi i relevantni podaci nedvosmisleno, neosporno i ubjedljivo potvrđuju da je Savezna Republika Jugoslavija, zajedno sa njenim kolaboracionistima iz Republike Bosne i Hercegovine, u svim okupiranim gradovima i naseljenim mjestima, kao i u onima koje je držala u i pod opsadom, planski, smišljeno, sistematski i organizirano uništavala vjerske i stambene objekte Bošnjaka, uključujući i njihova mezarja, što, prema ICTY-u, predstavlja dokaz namjere za uništavanje zaštićene grupe kao takve, a što je Međunarodni sud pravde u potpunosti ignorisao.

Sud je, na osnovu elemenata koji su mu stavljeni na uvid, utvrdio “**da postoje nepobitni i uvjerljivi dokazi da su zatočenici u logorima bili izloženi užasnim uslovima**”. I pored tako “**nepobitnih i uvjerljivih dokaza**”, Sud je zaključio da “**dokazi koji su iznijeti nisu omogućili Sudu da utvrdi da su ova djela praćena specifičnom namjerom (dolus**

specialis) da se potpuno ili djelimično uništi zaštićena grupa”. U dokazivanju te ocjene Sud je konstatovao da ni u jednom od slučajeva pred ICTY-em koji se odnose na (spomenute) logore, Tribunal nije utvrdio da su optuženi postupali sa takvom specifičnom namjerom (*dolus specialis*)⁵⁹.

Sud je zaključio da su jedino “**djela koja su počinjena u Srebrenici, koja potпадaju pod član II (a) i (b) Konvencije, izvršena sa specifičnom namjerom da se djelimično uništi grupa Muslimana Bosne i Hercegovine kao takva**”. Navedena djela, u skladu sa specifičnom namjerom o djelimičnom uništenju Muslimana Bosne i Hercegovine, po ocjeni Suda, “**predstavljaju akte genocida, koje su izvršili pripadnici Vojske Republike Srpske u Srebrenici i u njenoj okolini počevši od 13. jula 1995**”.⁶⁰ Nakon zauzimanja Srebrenice, jula 1995, “**bosanski Srbi su osmislili i implementirali plan egzekucije što je moguće većeg broja vojno sposobnih muškaraca, bosanskih muslimana koji su se nalazili u enklavi**”.⁶¹ Sve te egzekucije sistematski su bile usmjerene na vojno sposobne muškarce bosanske Muslimane”⁶² U skladu sa tim planom i “**specifičnom namjerom da se djelimično uništi grupa Muslimana Bosne i Hercegovine**”, “**snage bosanskih Srba**” su, nakon zauzimanja Srebrenice, jula 1995, “**ubile preko 7.000 muškaraca bosanskih muslimana**”.⁶³

Razmatrajući činjenične (raspoložive) dokaze o zločinima u Bosni i Hercegovini 1991.-1995. i, s tim u vezi, utvrđujući postojanje “**široko rasprostranjenih i teških zločina**”. Međunarodni sud pravde je zaključio da, izuzev događaja u Srebrenici jula 1995, “**nije nepobitno dokazano, u svakom pojedinačnom slučaju, postojanje neophodne namjere, potrebne za utvrđivanje genocida**”.⁶⁴

Bosna i Hercegovina se, u dokazivanju (konkretnе) namjere (*dolus specialis*) za izvršenje genocida, oslanjala i na postojanje “**sveobuhvatnog plana o (iz)vršenju genocida, na šta ukazuje obrazac genocidnih djela ili potencijalnih djela genocida vršenih širom teritorije protiv lica koja su identifikovana svuda i u svakom pojedinačnom slučaju na osnovu njihove pripadnosti grupi**”.⁶⁵ “**Ponašanje Srba u raznim logorima**”, gdje je “**genocidna namjera Srba postala posebno očigledna prilikom opisivanja postupaka u logorima, zbog njihove izuzetne sličnosti sa onim što se dešavalo širom teritorije Bosne i Hercegovine**”, zatim **preuzimanje vlasti, uništavanje ljudi, kulturna razaranja i druga genocidna djela, očigledan su “izraz jednog jedinstvenog projekta koji je u osnovi i stvarno uključivao potpuno ili djelimično uništavanje grupe lica nesrpske nacionalnosti, svuda gdje se zaključi da ta etnička i vjerski definisana grupa remeti koncept 'svi Srbi u jednoj državi'”**.⁶⁶ Relevantni dokumenti o namjeri za izvršenje genocida (od namjere

najviših organa vlasti Srbije i Crne Gore i njihovih kolaboracionističkih organa, do namjere izvršilaca zločina) i ciljevima koji artikulišu takvu namjeru, kao i genocidna djela koja su činjena “**unutar jednog organizovanog institucionalnog okvira**”,⁶⁷ pokazuju postojanje obrasca postupaka po kome su srpske snage vršile genocidne radnje u Bosni i Hercegovini, koji potvrđuje postojanje jednog cjelovitog plana za izvršenje genocida, na osnovu koga se pouzdano može utvrditi specifična namjera (*dolus specialis*) o istrebljenju Bošnjaka.

Razmatrajući “**Strateške ciljeve srpskog naroda**”, od 12. maja 1992.,⁶⁸ za koje je Ratko Mladić rekao da imaju genocidni karakter,⁶⁹ Sud nije prihvatio ni činjenicu da se na osnovu njih može utvrditi postojanje specifične namjere. Navedeni “strateški” ciljevi iz 1992, po ocjeni Suda, “**ne uključuju uništavanje stanovništva bosanskih muslimana**”. S tim u vezi, Sud drsko zastupa tvrdnju kako se argumentacija Bosne i Hercegovine “**ne slaže sa činjenicom da osnovni motiv najvećeg dijela rukovodstva bosanskih Srba – stvaranje veće srpske države, ako je potrebno i ratnim osvajanjem – nije nužno podrazumijevao uništavanje bosanskih muslimana i drugih zajednica, već samo njihovo protjerivanje.**”⁷⁰ Navedeni hipotetički stav Međunarodnog suda pravde je sraman i u osnovi ignorira činjenice i dosadašnje rezultate (istraživanja) svih autora koji se bave istraživanjem holokausta, genocida i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, koji su saglasni da sistematsko **prisilno protjerivanje civila** sa njihovih ognjišta (kao i nasilno razdvajanje porodica, masovne deportacije u nepoznata odredišta i drugi oblici zločina) čini sastavni dio svakog (procesa) genocida. Još je sramnija ocjena tog suda o tome da su se “**ciljevi iz 1992, posebno prvi cilj, mogli postići raseljavanjem stanovništva i zauzimanjem teritorije**”.⁷¹ Za Međunarodni sud pravde je od značaja činjenica da “**strateške ciljeve**” ICTY **nije okarakterizirao kao genocidne**.⁷² “**Strateški ciljevi srpskog naroda**” iz 1992, prema mišljenju Suda, “**ne omogućuju da se utvrdi postojanje specifične namjere**”.⁷³

Bosna i Hercegovina od Međunarodnog suda pravde nije tražila “**da procijeni da li su bosanski Srbi bili efikasni u ostvarivanju tih ciljeva**”, već da Sud “**ispita obrazac ponašanja i logički izvuče nužne zaključke**”.⁷⁴ S tim u vezi, potpredsjednik Suda tvrdi da je sudska praksa međunarodnih krivičnih sudova u tom pogledu “**manje naklonjena vještačkim razlikama između namjere relevantne za genocid i namjere relevantne za etničko čišćenje**”, nego što je to Međunarodni sud pravde obrazložio. Žalbeno vijeće u slučaju Krstić jasno je, po njemu, zauzelo stav da obrazac ponašanja, poznat kao etničko čišćenje, može poslužiti kao dokaz *mens rea* genocida. Iz obilja dokaza o masovnom sistematskom ubijanju Bošnjaka i masovnom prisilnom protjerivanju stanovništva, očigledno je da se, tvrdi potpredsjednik Suda, pouzdano može utvrditi genocidna namjera, što je

potvrdilo i Pretresno vijeće ICTY-a u *Odluci po prijedlogu za donošenje oslobođajuće presude* u Predmetu: *Tužilac protiv Miloševića*, od 16. juna 2004. “**Ako je isključivi cilj bio protjerivanje muslimanskog stanovništva**”, što je Sud hipotetički utvrdio, onda su, po toj prepostavci, “**bosanski Srbi činili samo ono što je striktno bilo nužno za ostvarivanje tog cilja**”. Imajući to u vidu, potpredsjednik Suda opravdano postavlja pitanje “**šta onda predstavljaju masovna ubistva**”, tj. politika i praksa planskog i sistematskog uništavanja pripadnika zaštićene grupe - bosanskih Muslimana, odnosno Bošnjaka? “**Ako Sud ne može zanemariti to da je protjerivanje stanovništva bio jedan od načina ostvarivanja Strateških ciljeva, onda zašto bi trebao ignorirati činjenicu da su bosanski Srbi koristili taj metod kao jedan od brojnih metoda – uključujući masovno ubijanje pripadnika zaštićene grupe**”.⁷⁵

Konstatujući da “**Strateški ciljevi ...**” ne potiču od Vlade Srbije, Sud, ipak, zaključuje da su “**dokazi (koji su iznijeti) pred Sudom, prisluškivani razgovori između predsjednika Srbije, Slobodana Miloševića, i predsjednika Republike Srpske, Radovana Karadžića, dovoljni da se utvrdi da su ovi definirani ciljevi predstavljeni njihovo zajedničko stanovište**”.⁷⁶

I ovaj zaključak Suda, koga potvrđuje relevantna dokumentacija, u kontradiktornosti je sa (gore) navedenim ocjenama Suda, posebno sa ocjenom da „**Strateški ciljevi...“ „ne omogućuju da se utvrdi postojanje konkretnе namjere**“. Zaključak Suda o značaju i težini konkretnih dokaza – **prisluškivani razgovori** između Miloševića i Karadžića, koji su, po Sudu, **dovoljni da se utvrdi da su “Strateški ciljevi ...“ predstavljeni njihovo zajedničko stanovište**, potvrđuje historijsku krucijalnu činjenicu da su “**Strateški ciljevi ...“ projekt Velikosrpskog pokreta i njegovog vožda Slobodana Miloševića**. Taj dokument govori o **strateškim ciljevima** cjelokupnog srpskog naroda, svih Srba, naravno onih koji su prihvatali velikosrpsku ideologiju, politiku i praksu, u Bosni i Hercegovini, što znači da, realizacija tih ciljeva genocidnog karaktera, ne obavezuje samo Srbe iz Bosne i Hercegovine. Naime, nije riječ o “**Strateškim ciljevima ...“ srpskog naroda iz Bosne i Hercegovine**, nego o “**Strateškim ciljevima ...“ srpskog naroda u Bosni i Hercegovini iz Srbije, Crne Gore, Hrvatske i drugih krajeva**, kao što su SAD ili Australija, primjera radi, koje je Slobodan Milošević, u skladu sa srpskim velikodržavnim projektom o formiranju zajedničke srpske države, **izdiktirao** Radovanu Karadžiću i njegovim saradnicima. Te ciljeve je, da bi prikrili bilo kakvu ulogu Velikosrpskog pokreta i lično Miloševića u tom zločinačkom poduhvatu, formalno usvojila tzv. Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, 12. maja 1992.

Međunarodni sud pravde je odbio argumentaciju (“**široko postavljenu tezu**“) Bosne i Hercegovine da se na osnovu konzistentnog obrasca djelâ (sveobuhvatni obrazac po kome su vršena genocidna djela), “**koji je postojao prilikom izvršavanja zločina nad mnogim zajednicama tokom dužeg perioda, usmjeren i na bosanske Muslimane i Hrvate, dokazuje postojanje neophodne namjere**”.⁷⁷ U svom obrazloženju Sud se oslanjao na više argumenata, od kojih je “**svaki pojedinačno neadekvatan za te svrhe i kontradiktoran u odnosu na dosljednu sudske praksu međunarodnih krivičnih sudova**”.⁷⁸ “**Postojanje dolus specialis-a, specifične namjere da se potpuno ili djelimično uništi jedna grupa mora se**”, po ocjeni Suda, “**pokazati na uvjerljiv način ukazivanjem na odredene okolnosti, osim ako se može uvjerljivo dokazati postojanje općeg plana u tom cilju**”. U vezi sa obrascem (modelom) “**ponašanja koji bi se mogao prihvati kao dokaz o postojanju takve namjere**” on bi, po mišljenju Suda, “**mora biti takav da isključivo pokazuje njeno postojanje**”.⁷⁹

Očigledno je da navedeno obrazloženje Suda nije zasnovano na činjenicama društvene stvarnosti i društvene prakse. Ne uvažavanje činjenica društvene stvarnosti i iznošenje vrijednosnih sudova, u čijoj osnovi nisu činjenice, je doprinijelo teorijskim konstrukcijama, koje se ne mogu specificirati i konkretizovati i ne odgovaraju činjeničnom stanju društvene stvarnosti i u suprotnosti su sa zaključcima Suda **o sistematskim i masovnim ubistvima, zlostavljanjima, premlaćivanjima, silovanjima i mučenjima** zaštićene grupe (Bošnjake) na teritoriji Bosne i Hercegovine koje je Sud utvrdio “**na osnovu nepobitnih dokaza**”.⁸⁰

U nastojanju da po svaku cijenu odbije takvu tezu Bosne i Hercegovine (postojanje opštег plana i obrasca djelâ, izvršenih zločina, koji dokazuju postojanje *dolusa specialisa*, specifične namjere za izvršenje genocida), Međunarodni sud pravde navodi, a što je, po njemu, “**tako značajno**”, kako takva teza “**nije u skladu sa nalazima ICTY-a koji se tiču genocida, niti sa odlukama tužioca, uključujući i odluke da se odustane od optužbi za genocid u okviru eventualno relevantnih optužnica, i da se postigne dogovor o izjašnjavanju o krivici, kao u slučaju Plavšić i Sikirica i drugi slučajevi (MT-00-40 i MT-95-8) na osnovu čega su povučene optužbe za genocid**”.⁸¹ To što ICTY nije utvrdio postojanje genocida zasnovanog na obrascu ponašanja po kome su srpske snage vršile genocidne radnje na teritoriji Bosne i Hercegovine nije, kako to s pravom potpredsjednik Suda tvrdi, “**naravno ni najmanje čudno**“. ICTY “**ima nadležnost samo da presuđuje o individualnoj krivičnoj odgovornosti konkretnih osoba optuženih pred njim, a relevantni se dokazi, prema tome, ograničavaju na sferu djelovanja optuženih**“. Iako je

Međunarodni sud pravde prihvatio “teret dokazivanja potreban za krivične sudske procese”, on nije htio priznati “da postoji suštinska razlika između krivičnog procesa vođenog protiv jedne osobe (pojedinca) i procesa koji podrazumijeva odgovornost države za genocid“. Sud je bio u obavezi da ispita obrazac ponašanja na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine, zato što ga ne ograničava sfera djelovanja bilo koje osobe. Međutim, on to nije učinio.⁸²

Sud je zaključio da Bosna i Hercegovina, osim u *slučaju Srebrenica*, gdje su “u konkretnom slučaju masakra” jula 1995. “izvršena djela genocida u operacijama koje su vodili pripadnici Vojske Republike Srpske”, nije dokazala:

- prvo, “da bilo koji od široko rasprostranjenih i teških zločina, koji su predmet optužbi, predstavljaju povredu člana II, tačke (a) do (e), Konvencije o genocidu, prati neophodna specifična namjera (*dolus specialis*) od strane počinioca” i
- drugo, “postojanje takve namjere kod Tužene strane (tj. Srbije – prim. S. Č.), bilo na osnovu zajedničkog plana ili na osnovu gore analiziranih događaja koji otkrivaju postojanje konzistentnog obrasca ponašanja koji bi mogao da ukaže na postojanje takve namjere”.⁸³

Iznoseći navedene zaključke i tvrdnje, Međunarodni sud pravde svjesno gubi iz vida više krucijalnih činjenica, od kojih ćemo ukazati na sljedeće:

- prvo, Sud se, uglavnom, oslonio na “veoma uvjerljive relevantne nalaze činjenica do kojih je došao Tribunal” /ICTY/,⁸⁴ pridajući im “najveći značaj“ i “u potpunosti“ ih uzimajući u obzir. Tako je Međunarodni sud pravde prvi put u svojoj historiji koristio presude drugog međunarodnog suda kao argumentacionu osnovu, bez obzira na to što je materijalno-pravna osnova tih presuda sasvim drugačija od one koju je u predmetnom slučaju razmatrao Sud, čime je **napravljen presedan** koji je širom zajednice međunarodnog prava i u naučnim akademskim krugovima izazvao zabrinutost, pogotovo imajući u vidu da standardi takve “razmjene” međunarodnog prava nisu definisani ni precizirani. Nažalost, Sud se nije pridržavao bitnih odredbi relevantnih naučnih, odnosno stručnih verifikovanih činjenica, iako je tvrdio suprotno. Naime, Sud je za polazište i pristup, u odnosu na “veoma

uvjerljive relevantne nalaze činjenica”, primijenio tri **osnovne postavke**, koje su proizvele krupne i dalekosežne posljedice, posmatrano sa stanovišta nauke, struke, prava, pravičnosti, pravde, humanosti i žrtava genocida:

- prva je jednostrana, isključiva i selektivna, koja svoje zaključke, konstatacije, ocjene i odluke temelji na selektivno i proizvoljno odabranim procesnim dokumentima, uglavnom, presudama ICTY-a, i sekundarnim izvorima, koji idu u korist SRJ (SCG);
- druga sadrži otvorene elemente negiranja i ignorantskog odnosa prema relevantnim činjenicama, kako iz presuda ICTY-a, tako i iz drugih primarnih izvora, koje idu u korist Bosne i Hercegovine, odnosno utvrđivanju objektivne činjenične istine. Pozivajući se na ICTY, Sud je neargumentovano i nedozvoljeno ignorisao očiglednu političku, pravnu i ideološku vezu između pojedinačne krivične odgovornosti i sistematskog zločinačkog poduhvata, karakterističnog za zločin genocida;
- treća je pogrešno tumačenje činjenica, pri čemu je ovakav pristup Sud primijenio u odnosu na određene činjenice koje idu u korist Bosne i Hercegovine, odnosno komplementarni su sa istinom.

Sud je, restriktivno primjenjujući dokaze, iznoseći ocjene koje u najvećoj mjeri podržavaju i odslikavaju pravne stavove Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) i selektivno i proizvoljno odabirajući procesne dokumente, uglavnom, presude ICTY-a, prekršio vlastiti Statut. Sud je, također, pogrešno primijenio metodološki pristup u postupku dokazivanja, jer, pored ostalog, nije uzeo, bolje rečeno - nije htio, da uzme u obzir brojnu relevantnu dokumentaciju (ukupni dokazni materijal) koju je Sudu u dokaznom procesu predočila Bosna i Hercegovina. Metod dokazivanja, teret i standard dokazivanja su u potpunosti odgovarali interesima Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora).

Sud je zloupotrijebio Međunarodno-pravni položaj, nadležnost, i mandat ICTY-a, *ad hoc* međunarodnog krivičnog suda za utvrđivanje pojedinačne krivične odgovornosti, posebno “zaboravljujući” limitirajuće faktore u sprovođenju mandata ICTY-a.

- drugo, koristeći dokumentacioni materijal ICTY-a, koji je, također, organ Vijeća sigurnosti UN-a, Sud je napravio propust sa principom ravnopravnog i nepristrasnog posmatranja dokumenata ICTY-a, zanemarujući činjenicu da je **odgovornost** koju utvrđuje Međunarodni sud pravde na potpuno drugom nivou od one koju utvrđuje ICTY, jer su procedure različite. **Sud je koristio elemente krivične odgovornosti pojedinaca da bi time utvrdio/neutvrdio odgovornost**

države za kršenje Konvencije, što je sasvim pogrešan pristup, jer je nadležnost Međunarodnog suda pravde utvrđivanje odgovornosti države, za razliku od ICTY-a, koji utvrđuje krivičnu odgovornost pojedinca;

- treće, prema najznačajnijoj presudi ICTY-a u vezi sa pitanjem utvrđivanja karaktera (međunarodnog) oružanog sukoba u Republici Bosni i Hercegovini i stepena umiješanosti Savezne Republike Jugoslavije,⁸⁵ Međunarodni sud pravde je zauzeo kritički stav, dovodeći je u pitanje, i održao predavanje sudskom (Žalbenom) Vijeću. Tako je Međunarodni sud pravde jedino prema toj presudi iskazao oštar kritički odnos i protivljenje. Očigledno je nastojanje Suda da po svaku cijenu osloboди Srbiju od bilo kakve odgovornosti za genocid i druge oblike zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Republici Bosni i Hercegovini, u čemu je, nažalost, uspio. Iz ostalih presuda i drugih materijala ICTY-a Međunarodni sud pravde je praktično prihvatio dotadašnje pravne stavove i time, uglavnom, preuzeo, bolje rečeno, prepisao nepotpune rezultate istraživanja ICTY-a, bez ikakvog provjeravanja ili bilo kakvog dubljeg posmatranja, čime je, pored ostalog, odgovoran za brojne činjenične greške, kao što su: ocjene o ubijanju “vojno sposobnih muškaraca, bosanskih muslimana u sigurnoj zoni UN-a Srebrenici, jula 1995”; pogrešno utvrđeni datum postojanja genocidne namjere da se likvidiraju svi “vojno sposobni”, itd.

Izuzetno značajne podatke o učešću JNA/Vojske Jugoslavije u genocidu, uključujući i podatke o učešću oficira Vojske Jugoslavije u klanju djece, zatim naredbe Radovana Karadžića o izvršenju genocida, njegovo priznanje (u obraćanju na sjednici “Skupštine Republike Srpske” u maju 1994.) kako se **“bez Srbije ništa ne bi dogodilo, mi nemamo sredstava i ne bismo bili u mogućnosti voditi rat”**, kao i priznanje relevantnih faktora Savezne Republike Jugoslavije (Vlade Republike Srbije, Savezne vlade SRJ i predsjednika Republike Srbije, Slobodana Miloševića), od 11. maja 1993, i drugi relevantni dokumenti, Međunarodni sud pravde je u potpunosti ignorirao;

- četvrto, zaključci, mišljenja, ocjene, tvrdnje i sama Presuda, uključujući i odluku o genocidu u sigurnoj zoni UN-a Srebrenica, jula 1995, nisu vlastiti rezultati istraživanja Međunarodnog suda pravde, već su samo preuzeti od ICTY, čija je nadležnost da utvrdi krivičnu odgovornost pojedinca za genocid ili druge oblike zločina, za razliku od Međunarodnog suda pravde, koji je nadležan da odlučuje i utvrđuje odgovornost države(a) za genocid. Na taj je način Sud, oslanjajući se na

pravnu praksu ICTY-a - na dvije presude ICTY-a u predmetima *Krstić* i *Blagojević* (iako se na drugu mogla uložiti žalba) i odbacujući brojne relevantne dokumente različite provenijencije koje je dostavila Bosna i Hercegovina, samo preuzeo tuđe rezultate (pravne stavove ICTY-a), vršeći nesistematičnu i jednostranu **selekciiju** dokaznog materijala ICTY-a, preuzimajući samo one ocjene koje su se uklapale u unaprijed zamišljenu tezu autora Presude, čime je prekršio Statut;

- peto, Sud je izvršio vulgarni redukcionizam kojim su derogirane bitne činjenice društvene stvarnosti kojima se nedvosmisleno i sasvim jasno može potvrditi teza o izvršenom genocidu i, s tim u vezi, o postojanju *namjere (mens rea)*, uključujući i specifičnu namjeru (*dolus specialis*), kako na osnovu zajedničkog **plana**, tako i na osnovu **rasprostranjene i sistematske prakse**, odnosno **elemenata (akata)** zločina genocida (*actus reus*), tj. **dogadaja** koji pokazuju postojanje obrasca ponašanja izvršioca/â (države Srbije i Crne Gore i njihovih kolaboracionista iz Bosne i Hercegovine), a koji nedvosmisleno potvrđuju postojanje takve namjere;
- šesto, međunarodna pravila ne traže postojanje **rasprostranjene i sistematične prakse** kao jednog od pravnih elemenata zločina genocida.⁸⁶ Genocidne radnje se u stvarnosti, po A. Kasezeu, “teško mogu zamisliti kao pojedinačni ili sporadični događaji“. One su “obično dio rasprostranjene prakse (koju organi vlasti često tolerišu, odobravaju ili u najmanju ruku, na nju pristaju) ili čak i politike neke vlade“. Međutim, te su okolnosti, po njemu, “faktičke i nisu predviđene kao pravni uslov za postojanje zločina. S tim u vezi, Kaseze tvrdi da se, “načelno govoreći, ubistvo, recimo, nekih pet ili deset članova neke vjerske, etničke, nacionalne ili rasne grupe s namjerom da se ta grupa potpuno ili djelimično uništi, može smatrati za genocid, čak i ako se radi o izolovanom činu“.⁸⁷ Problem se, po njemu, “sastoji u tome kako dokazati genocidnu namjeru“ (*mens rea*). Posebna namjera se, navodi Kaseze, “obično izvodi iz relevantnih činjenica“. Ako je “djelo genocida dio obrasca ponašanja u jednoj istoj državi (regionu ili geografskoj oblasti) ili, a fortiori, predstavlja dio politike koju planira ili sprovodi vlast (ili vodeće ličnosti neke organizovane političke ili vojne grupe), tada će“, tvrdi Kaseze, “biti lakše da se iz činjenica slučaja izvede element namjere“. Na taj se način, po njemu, “pitanje postojanja

'rasprostranjene' ili 'sistematične' prakse može pokazati kao veoma važno u svjetlu izvođenja dokaza, ali ne i kao pravni element bića zločina";⁸⁸

- sedmo, Pretresno vijeće ICTY-a u Predmetu *Stakić* je, pored ostalog (da je "mnogo ljudi ubijeno tokom napada Vojske bosanskih Srba na pretežno muslimanska bosanska sela i gradove širom općine Prijedor i da je u više slučajeva izvršen masakr nad Muslimanima"), utvrdilo da je "**izvan svake osnovane sumnje dokazano postojanje sveobuhvatnog obrasca zločina izvršenih nad Muslimanima u općini Prijedor 1992.**"⁸⁹ Međunarodnom суду правде су ове činjenice bile dobro poznate, jer ih je citirao u svojoj Presudi,⁹⁰ što znači da mu ti nalazi nisu bili nepoznati. I pored toga, Međunarodni sud pravde je to svjesno zanemario, tvrdeći da Bosna i Hercegovina nije dokazala "**postojanje konzistentnog obrasca ponašanja**" koji bi ukazao na postojanje specifične namjere (*dolus specialis*) za izvršenje genocida;
- osmo, ICTY je u ODLUCI PO PRIJEDLOGU ZA DONOŠENJE OSLOBAĀAJUĆE PRESUDE u Predmetu: *Tužilac protiv Miloševića*, od 16. juna 2004, dokazao postojanje **sistematskog obrasca** po kome su srpske snage vršile genocidne radnje u Bosni i Hercegovini, koji ukazuju na genocid.⁹¹ S tim u vezi, Pretresno vijeće je zaključilo "**Razmjere i obrazac napada, njihov intezitet, veliki broj muslimana ubijenih u tih sedam općina** (riječ je o sljedećim općinama: Brčko, Prijedor, Sanski Most, Srebrenica, Bijeljina, Ključ i Bosanski Novi-primj. S. Č.), **pritvaranje muslimana, okrutno postupanje prema njima u zatočeničkim objektima i na drugim mjestima i ciljani napadi na osobe ključne za opstanak muslimana kao grupe – sve su to faktori koji ukazuju na genocide".**⁹²
- deveto, ICTY je u Predmetu *Jelisić* utvrdio "**materijalni element zločina genocida**" (*actus reus*).⁹³ I ove argumente Pretresnog vijeća citira Međunarodni sud pravde.⁹⁴ Pored toga, Međunarodnom суду правде je bilo poznato "najoštije kršenje međunarodnog humanitarnog prava i ljudskih prava na području Srebrenice, Žepe, Banja Luke i Sanskog Mosta", opisano u Izvještaju generalnog sekretara Ujedinjenih nacija od 27. novembra 1995, a koji pokazuje da je postojao "**konzistentan obrazac likvidacija po kratkom postupku, silovanja, masovnih**

protjerivanja, samovoljnog pritvaranja, prinudnog rada i nestajanja ljudi širokih razmjera”⁹⁵ Nažalost, ni u ovom slučaju to nište nije značilo Međunarodnom sudu pravde.

- deseto, ICTY je i u Predmetu *Krajišnik* utvrdio “***actus reus genocida***“, odnosno faktičko djelo izvršenja (akt činjenja). Nažalost, specifičnu namjeru (*dolus specialis*) nije,⁹⁶ što je absurd, jer je *actus reus* genocida teže dokazati nego *mens rea* (*mens rea* može postojati, a da *actus reus* ne bude realizovan);⁹⁷
- jedanaesto, Pretresno sudsko vijeće ICTY je u ODLUCI PO PRIJEDLOGU ZA DONOŠENJE OSLOBAĐAJUĆE PRESUDE u Predmetu: *Tužilac protiv Miloševića*, od 16. juna 2004, Miloševiću potvrdilo **genocidnu namjeru i postojanje genocidnog plana da se unište Bošnjaci kao nacionalna grupa**, te zaključilo “**da postoji dovoljno dokaza da je u Brčkom, Prijedoru, Sanskom Mostu, Srebrenici, Bijeljini, Ključu i Bosanskom Novom izvršen genocid**”⁹⁸ (Pretresno vijeće razmotrilo je genocid samo na području navedenih općina - primj. S. Č.) **i da je Milošević “bio učesnik u udruženom zločinačkom poduhvatu, koji je uključivao i rukovodstvo bosanskih Srba, čiji su cilj i namjera bili da se djelimično unište Bosanski muslimani kao grupa”**;⁹⁹
- dvanaesto, prilikom analize brojnih dokaza, prezentiranih u Miloševićevom slučaju, a koji su potkrijepili Optužnicu protiv njega, **Vijeće je zaključilo da je genocid nad Bošnjacima zaista i izvršen i da je rukovodstvo kolaboracionističke tvorevine (Republika Srpska), koju je generirao srpski nacizam i na kostima ubijenih Bošnjaka, inauguirao genocidnu tvorevinu nazvanu republikom, imalo genocidni plan po kojem je genocid vršen, kao i to da je Slobodan Milošević s njima dijelio namjeru da se taj plan (“udruženi zločinački poduhvat”) izvrši.**¹⁰⁰

U navedenoj odluci za Bosnu se, pored ostalog, govori o “**teritorijalnom okviru Optužnice za Bosnu**”, gdje je utvrđeno geografsko područje na koje se odnose optužbe za genocid; zatim se iznose dokazi o genocidnoj namjeri “rukovodstva bosanskih Srba” (izjave Radovana Karadžića,¹⁰¹ Biljane Plavšić¹⁰², Momčila Krajišnika, Alekse Buhe, Dragana Kalinića) za eliminaciju Bošnjaka; odnos Slobodana Miloševića sa političkim i vojnim vlastima “bosanskih Srba”, te učešće i odgovornost SRJ (Srbije i Crne Gore) u agresiji, genocidu i drugim oblicima zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, pri čemu se,

pored ostalog, iznose dokazi da su oficiri Vojske Jugoslavije učestvovali i u likvidaciji djece u istočnoj Bosni;¹⁰³

- trinaesto, Pretresno vijeće se, također, na osnovu zaključaka iz dokaznog materijala,¹⁰⁴ uz neslaganje sudske Kwon, uvjerilo "van razumne sumnje" da je Slobodan Milošević "bio učesnik u udruženom zločinačkom poduhvatu, za koje je Pretresno vijeće u paragrafu 246 utvrdilo da je uključivalo i rukovodstvo bosanskih Srba i da je s njegovim učesnicima dijelio cilj i namjeru da se Bosanski muslimani djelimično unište kao grupa";¹⁰⁵

- četrnaesto, Pretresno vijeće zaključilo je da Slobodan Milošević, "ne samo što je bio svjestan genocidnog plana udruženog zločinačkog poduhvata, već je sa svojim saradnicima dijelio namjeru da djelimično uništi bosanske muslimane kao grupu na onom dijelu teritorije Bosne i Hercegovine koja je po planu trebala biti obuhvaćena srpskom državom";¹⁰⁶

- petnaesto, Pretresno vijeće se, također, na osnovu zaključaka iz dokaznog materijala "moglo uvjeriti van razumne sumnje da je postojao udruženi zločinački poduhvat u koji su bili uključeni rukovodioci bosanskih Srba, čiji je cilj bio da djelimično unište populaciju bosanskih muslimana, kao i da je genocid zaista počinjen u Brčkom, Prijedoru, Sanskom Mostu, Srebrenici, Bijeljini, Ključu i Bosanskom Novom. Zaključak o genocidnoj namjeri rukovodstva bosanskih Srba može se izvesti iz cjelokupnog dokaznog materijala, uključujući onaj naveden u paragrafima 238-245. Razmjere i obrazac napada, njihov intezitet, veliki broj muslimana ubijenih u tih sedam općina, pritvaranje muslimana, okrutno postupanje prema njima u zatočeničkim objektima i na drugim mjestima i ciljni napadi na osobe ključne za opstanak muslimana kao grupe – sve su to faktori koji ukazuju na genocid".¹⁰⁷

Međunarodni sud pravde je odbio relevantnu dokumentaciju koja nedvosmisleno potvrđuje da su "Škorpioni", specijalna jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, koja je učestvovala direktno i u genocidu nad djecom, o čemu postoje i video snimci, bili *de jure* organ Savezne Republike Jugoslavije.¹⁰⁸ To je, zaista, krajnje tendenciozno i sramno, a posebno ocjena Suda da je riječ o paravojnoj jedinici.¹⁰⁹ U suštini je riječ o otvorenom falsifikatu Međunarodnog suda pravde. Očigledno je da Sud ni u ovom slučaju

nije želio da pruži odgovor na tako značajno pitanje. Rezultati istraživanja Vlade Republike Srpske nedvosmisleno su utvrdili da su “Škorpioni” bili specijalna jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, kao i mnoge druge.¹¹⁰

Slično svom stavu prema “Škorpionima”, a u skladu sa svojim političkim opredjeljenjima, Međunarodni sud pravde ni jasnu Deklaraciju Savjeta ministara Srbije i Crne Gore, od 15. juna 2005, kao odgovor na dokaze o učešću “Škorpiona” u genocidu i nad djecom (TV snimak likvidacija u Trnovu), koji su šokirali svijet, nije prihvatio kao oblik nedvosmislenog priznanja odgovornosti za genocid i dokaz istinitosti činjenica koje iznosi. Umjesto toga, Sud je, u skladu sa svojim jasnim opredjeljenjem o oslobođanju Srbije od bilo kakve odgovornosti za genocid u Bosni, nažalost, zaključio da je to bila izjava političkog karaktera i da ne predstavlja priznanje srbijanske odgovornosti za masakre u Srebrenici. U cilju potkrepljivanja odbijanja da prihvati očigledno priznanje Savjeta ministara Srbije i Crne Gore, Sud se pozvao na sudske praksu, koja, po ocjeni potpredsjednika Suda, potvrđuje suprotan zaključak od onoga do koga je Sud došao. S tim u vezi, sudija Awn Shawkat Al-Khasawneh je u *Izdvojenom mišljenju* posebno naglasio kako je “**šteta što Sud ne primjenjuje sudske praksu na koju se poziva i što se direktnije ne poziva na sudske praksu u ovoj materiji**”. Izjava srbijanskog Savjeta ministara, po ocjeni potpredsjednika Suda, “**posmatrana u kontekstu drugih dokaza raspoloživih Sudu, svakako predstavlja priznanje odgovornosti režima predsjednika Miloševića za masakre u Srebrenici, za koje je Sud utvrdio da predstavljaju genocid**”.¹¹¹

Međunarodni sud pravde je, pored ostalog, konstatovao da je SRJ, “**tokom perioda koji se razmatra**“, tj. juli 1995. “**bila u poziciji vršenja uticaja nad bosanskim Srbima**“, koji su, po ocjeni Suda, “**osmislili i izvršili genocid u Srebrenici**“, “**zahvaljujući jačini političkih, vojnih i finansijskih veza koje su postojale između SRJ, s jedne, i Republike Srpske i VRS, s druge strane, koje su, iako nešto slabije u odnosu na prethodni period, ipak ostale veoma bliske**“.¹¹² Imajući ovo u vidu, otvoreno se postavlja više pitanja, a naročito sljedeće: ukoliko su **političke, vojne i finansijske veze između SRJ i RS i u toku jula 1995. “ostale veoma bliske“**, “**iako nešto slabije u odnosu na prethodni period**“, kako je Međunarodni sud pravde mogao oslobiti Srbiju od međunarodne odgovornosti za genocid u Bosni i Hercegovini?

Razmatrajući navodne mjere koje je SRJ trebalo da preduzme u cilju sprečavanja genocida u Srebrenici, Međunarodni sud pravde taj genocid minimizira do te mjere nazivajući ga “**tragičnim dogadjajima**“. Konstatacija o tome da je “**rukovodstvo SRJ, a**

predsjednik Milošević, prije svega, bilo potpuno svjesno atmosfere duboko ukorijenjene mržnje koja je vladala između bosanskih Srba i Muslimana u području Srebrenice¹¹³, otvoreno i jasno ukazuje da je riječ o lažnim ocjenama Pravnog tima Srbije i Crne Gore, posebno Prof. Stojanovića. Nema govora o “**duboko ukorijenjenoj mržnji**”, barem ne od strane Bošnjaka, već je riječ o velikosrpskoj genocidnoj ideologiji, politici i praksi zločinačkog karaktera, čiji su ciljevi zauzimanje Bosne i Hercegovine i istrebljenje Bošnjaka. Tu ideologiju, politiku i praksu, odnosno srpski nacizam, koji je ponovo n akraju XX stoljeća generirao najteže zločine poznate čovječanstvu, Međunarodni sud pravde nije “prepoznao”, jer je bio u ulozi branioca SRJ, države koja je osmisnila, planirala, učestvovala i izvršila genocid u Bosni i Hercegovini 1992.-1995.

Međunarodni sud pravde je **primijenio jako visoke standarde dokazivanja i veoma strogi kriterij efektivne kontrole** (visok stepen kontrole), insistirajući na strogoći u načinu razmišljanja, primijenjenoj u Predmetu *Nikaragva* (“*Nikaragva test*” je na drugačiju situaciju zahtijevao kriterij cjelokupne kontrole). Naime, Međunarodni sud pravde se u vezi sa pitanjem standarda odgovornosti, pridržavao pravila običajnog prava o međunarodnoj odgovornosti, sadržanog u članu 8. Odredaba *Komisije za međunarodno pravo o odgovornosti države*¹¹⁴, a naročito kriterija razrađenih u (svom) predmetu *Vojne i paravojne aktivnosti u Nikaragvi i protiv Nikaragve (Nikaragva protiv Sjedinjenih Američkih Država)*,¹¹⁵ u kojem je odredio **visok stepen kontrole** za oglašavanje države odgovornom. U tom predmetu Sud je trebao odlučiti da li su Sjedinjene Američke Države, zbog toga što su finansirale, organizirale, obučavale, opremale i planirale operacije organizovanih vojnih i paravojnih grupa pobunjenika iz Nikaragve (tzv. kontraši), bile odgovorne za međunarodno protivpravno ponašanje počinjeno od strane pobunjenika. S tim u vezi, Sud je smatrao da je potreban **visoki stepen kontrole** da bi Sjedinjene Američke Države mogle biti pravno odgovorne, pri čemu bi se u principu moralo dokazati da je ta država imala:

- prvo, **ne samo “efektivnu kontrolu nad vojnim i paravojnim operacijama (koje su vodili kontraši) u toku kojih je došlo do navodnih prekršaja”**, već i
- drugo, **“efektivna kontrola” (države) mora se pokazati da je vršena “ili da je država davala instrukcije u odnosu na svaku operaciju, u kojoj su se dešavali navodni prekršaji, a ne generalno u odnosu na sve akcije koje su preduzimala sva lica ili grupa lica koja su vršila te prekršaje.”**¹¹⁶

Sud je, također, smatrao da je, u cilju utvrđivanja uključenosti SAD u suštinski unutrašnjem sukobu (građanskom ratu) u Nikaragvi i utvrđivanja odgovornosti (Sjedinjenih Američkih Država) za djela počinjena od strane kontraša, neophodno **dokazati da** je ona sama “**upravljala izvršavanjem ili sprovodila izvršavanje djela u suprotnosti sa ljudskim pravima i humanitarnim pravom**”. S obzirom na to da je **standard postavljen tako visoko**, Sud je utvrdio da djela počinjena od strane kontraša nije moguće staviti na teret Sjedinjenih Američkih Država.¹¹⁷

Kritizirajući takav pristup i oslanjajući se na praksu drugih sudova, ICTY je u predmetu Tadić ustanovio da je tzv. “**opšta kontrola**” **standard koji treba pratiti, a ne visoko postavljeni standard iz predmeta Nikaragva**. Prema standardu “**opšte kontrole da bi neka država mogla biti odgovorna za djela počinjena od strane neke grupe, ta država mora učestvovati u planiranju i naredivanju vojnih operacija, ali nije potrebno da se ta kontrola proteže na izdavanje konkretnih naređenja ili upustava za pojedinačne vojne akcije**”.¹¹⁸

Žalbeno vijeće ICTY-a u predmetu *Tadić* (IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999.) nije slijedilo sudsku praksu Međunarodnog suda prvade u sporu *Vojne i paravojne aktivnosti ...* (taj kriterij je osporavala i Bosna i Hercegovina - paragraf 402). To je Vijeće smatralo “**da odgovarajući kriterij, koji je po njegovom mišljenju primjenjiv, kako na kvalifikaciju oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini kao međunarodnog sukoba, tako i na pripisivost Saveznoj Republici Jugoslaviji djela koja su izvršili bosanski Srbi prema pravilima o odgovornosti države, predstavlja kriterij ‘opšte kontrole’ koju je Savezna Republika Jugoslavija imala nad bosanskim Srbima; i potom da je taj kriterij u ovom sporu zadovoljen**”. Polazeći od te ocjene, Žalbeno vijeće ICTY je zauzelo mišljenje “**da su djela koja su počinili bosanski Srbi mogla proizvesti međunarodnu odgovornost Savezne Republike Jugoslavije na osnovu opšte kontrole koju je Savezna Republika Jugoslavija vršila nad Republikom Srpskom i Vojskom Republike Srpske, a da pri tome nije potrebno dokazati da je svaka operacija, tokom koje su vršena djela koja predstavljaju povredu međunarodnog prava, sprovedena po instrukcijama Savezne Republike Jugoslavije ili pod njenom efektivnom kontrolom**”.¹¹⁹

Međunarodni sud pravde je “**pažljivo razmotrio stanovišta Žalbenog vijeća kojim se podržava navedeni zaključak**”. Međutim, Sud nije podržao to mišljenje (Vijeća). Naime, Sud je konstatovao da ICTY “**nije bio pozvan u slučaju Tadić, niti je on uopće pozvan, da odlučuje o pitanjima odgovornosti države, jer je njegova nadležnost krivična i proteže**

se samo na pojedince”, te da se “**u toj Presudi Tribunal bavio pitanjem koje nije bilo nužno za vršenje njegove nadležnosti**”. S tim u vezi, Međunarodni sud pravde naglašava kako “**pridaje najveći značaj činjeničnim i pravnim kvalifikacijama do kojih je došao ICTY prilikom odlučivanja o krivičnoj odgovornosti optuženih pred njim, u ovom sporu, Sud u potpunosti uzima u obzir suđenje i presude po žalbi ICTY koji se bave dogadajima koji su u osnovi ovog spora**”. Međutim, i pored toga i suprotno tim ocjenama, Sud navodi da “**situacija nije ista što se tiče stavova koje je usvojio ICTY o pitanjima općeg međunarodnog prava koja ne spadaju u specifični djelokrug njegove nadležnosti i čije rješavanje, štaviše, nije uvijek neophodno za rješavanje krivičnih predmeta koji se pred njim vode**”.¹²⁰

Polazeći od te kontradiktornosti, Međunarodni sud pravde tvrdi kako je to “**slučaj sa doktrinom iznijetom u presudi Tadić**” i zaključuje da je “**u onoj mjeri u kojoj je kriterij o ‘opštoj kontroli’ primjenjiv da bi se utvrdilo da li oružani sukob ima međunarodni karakter ili ne, što je predstavljalo jedino pitanje o kojem je Žalbeno vijeće trebalo da odluči, može se itekako dogoditi da je kriterij primjenjiv i odgovarajući**”. Međutim, Sud “**ne smatra primjerenim da po tom pitanju zauzima stav u ovom sporu, jer nema potrebe da ga rješava za svrhe ove Presude**”, što je absurd. U nastojanju da odbaci tako značajne odluke ICTY-a, Međunarodni sud pravde tvrdi kako je, “**s druge strane, ICTY prezentirao kriterij ‘opšte kontrole’ kao jednakopravno primjenjiv prema pravilima o odgovornosti države za potrebe utvrđivanja - kao što se traži od Suda da to učini u ovom sporu - u kojim je slučajevima neka država odgovorna za djela koja učine paravojne jedinice, oružane snage koje nisu dio njenih zvaničnih organa**”.¹²¹

Polazeći od, po svaku cijenu, principa zaštite Srbije od odgovornosti za genocid u Republici Bosni i Hercegovini, Međunarodni sud pravde u startu nije želio da se pozabavi ovim ključnim pitanjem, jer je, pored ostalog, a što je očigledno iz navedenog stava, imao cilj da u ovom sporu utvrdi odgovornost Srbije za djela “**koja učine paravojne jedinice, oružane snage koje nisu dio njenih**” (tj. Srbije), “**zvaničnih organa**”. Time se Međunarodni sud pravde bez rezervno opredijelio na stranu Srbije, izbjegavajući da utvrdi njenu odgovornost za djela koja su izvršile njene legalne oružane snage, koje su predstavljale njene zvanične organe. Stoga je Sud zaključio kako je “**u ovom kontekstu**”, tj. u *Predmetu: Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore* zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, “**argumentacija u prilog tog kriterija**”, odnosno argumentacija ICTY u prilog kriterija “**opšte kontrole**” - **neuvjerljiva**.¹²²

U obrazloženju navedenog stava Međunarodni sud pravde je “**primijetio**” “da nikakva logička neophodnost ne traži primjenu istog kriterija za rješavanje ova dva pitanja koja su po prirodi veoma različita: stepen i priroda učešća jedne države u oružanom sukobu na teritoriji druge države, što je nužno da bi se sukob okarakterizirao kao međunarodni, može se, (prilično i) bez logičke nedosljednosti, razlikovati od stepena i prirode učešća koje je nužno da bi se pokrenula odgovornost te države za konkretno djelo koje je izvršeno tokom sukoba”.¹²³ Pored toga, Sud je “**zapazio**” da “kriterij o ‘opštoj kontroli’ ima značajan nedostatak koji se sastoji u širenju djelokruga državne odgovornosti izvan osnovnog principa pravila međunarodne odgovornosti: država je odgovorna samo za svoje vlastito ponašanje, odnosno za ponašanje osoba koje, po bilo kojem osnovu, postupaju u njeno ime”. To je, po Sudu, slučaj s djelima “koja izvršavaju njeni zvanični organi, a i osobe ili subjekti koji nisu zvanično priznati kao zvanični organi prema unutrašnjem zakonodavstvu, ali koji se, ipak, moraju izjednačiti s državnim organima, jer se nalaze u odnosu potpune zavisnosti od te države. Izuzev ovih slučajeva, odgovornost države može nastati zbog djela koja izvrše osobe ili grupe osoba - koje nisu ni državni organi niti se mogu izjednačiti s tim organima - samo ukoliko se, pod pretpostavkom da su ta djela međunarodno protupravna, ona mogu njoj pripisati prema pravilu međunarodnog običajnog prava navedenom u gore spomenutom članu 8 (paragraf 398). Takav je slučaj kada je organ države davao instrukcije ili usmjerena u skladu s kojima su djelovali počinioци nezakonitog djela ili kada je on vršio efektivnu kontrolu nad akcijom tokom koje je zlodjelo počinjeno”. Zbog toga, po ocjeni Suda, “**u ovom smislu kriterij ‘opšte kontrole’ nije prikidan, jer on suviše mnogo rasteže, skoro do tačke kidanja, vezu koja mora postojati između ponašanja organa države i njene međunarodne odgovornosti**”.¹²⁴

Međunarodni sud pravde je, u skladu sa navedenim polazištima, “**pokušao**” “**utvrditi na osnovu svoje uspostavljenе sudske prakse da li je odgovornost Tužene strane nastala po osnovu pravila međunarodnog običajnog prava, sadržanog u članu 8 Odredaba Komisije za međunarodno pravo o odgovornosti države**”.¹²⁵ S tim u vezi, Sud navodi kako je “**Tužena strana istakla da u konačnim presudama vijeća ICTY-a, koje se odnose na genocid u Srebrenici, nije utvrđena umiješanost nijednog od njenih rukovodilaca**” i da Bosna i Hercegovina “**bez osporavanja takvog tumačenja**”, “**ukazuje da od ICTY-a i nije traženo da se izjasni po tom pitanju**”. Imajući to u vidu, a svjesno zanemarujući činjenicu da ICTY utvrđuje odgovornost pojedinaca za genocid, a ne odgovornost države, odnosno, u ovom slučaju odgovornost SRJ za djela genocida (koja su počinili njeni *de jure*

organi ili lica ili entiteti koji od nje zavise u potpunosti), Sud “**konstatira da se ICTY zaista sve do sada nije, u konačnim presudama, direktno bavio pitanjem da li ti rukovodioći snose odgovornost u ovom smislu**”. S tim u vezi, Sud je, također, konstatovao “**činjenicu da se u Izvještaju Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija ne utvrđuje nikakva direktna umiješanost predsjednika Miloševića u masakr**”, spominjući kontakte koje je Milošević imao s Ujedinjenim nacijama 10. i 11. jula.¹²⁶ Nažalost, te ocjene se zasnivaju na lažnim izjavama Slobodana Miloševića, u što se 11. jula 1995. uvjerio i specijalni predstavnik generalnog sekretara, obavještavajući o tome Galija, a što potvrđuje i Međunarodni sud pravde u paragrafu 285. To isto potvrđuje i razgovor između Karla Bilta, pregovarača Evropske unije, i Slobodana Miloševića 14. jula u Beogradu, na osnovu koga se, također, može utvrditi, a što je velikosrpska ofanziva na sigurnu zonu Ujedinjenih nacija – Srebrenicu i pokazala, da Milošević laže i da je on vrhovni komandant generalu Mladiću.¹²⁷

Sud navodi kako su mu “**predočeni i drugi dokazi koji podržavaju ili osporavaju efektivnu kontrolu, učešće, umiješanost ili uticaj Tužene strane u dogadajima u i oko Srebrenice jula mjeseca 1995.**”¹²⁸ S tim u vezi, Sud konstatuje kako Tužena strana citira “**dva značajna izvještaja, koja su izrađena sedam godina nakon tih događaja**”. Prvi je “**Srebrenica - ‘sigurna zona’**”, koga je 2002. objavio Holandski institut za ratnu dokumentaciju, a na kome je radio tim stručnjaka, a koji, po ocjeni Tužene strane, navodno “**ne sadrži nikakve indikacije da je rukovodstvo Savezne Republike Jugoslavije bilo umiješano u planiranju napada na nesrpsko stanovništvo ili u podsticanje njihovog ubijanja, ...**”¹²⁹ I pored toga što Sud konstatiše “**da su autori Izvještaja zaključili da je Beograd bio svjestan da se planira napad na Srebrenicu**” i “**da su Vojna obavještajna služba Holandije i još jedna obavještajna služba Zapada zaključile da su operacije iz jula 1995. bile koordinirane sa Beogradom**”, po njemu (tj. Sudu) “**ono što je mnogo značajnije za sadašnje potrebe je da autori kažu da ‘ne postoji nikakav dokaz koji bi ukazivao na učešće jugoslovenskih vojnih lica i agencije za sigurnost (RDB) u pripremama likvidacija’.** Zapravo postoje izvjesni dokazi koji potkrepljuju suprotno mišljenje”.¹³⁰

Ove tvrdnje predstavljaju otvoreni falsifikat. S obzirom na to da je autor Presude bez ikakve provjere autentičnosti navedenih ocjena Holandskih autora, koji su mjesecima radili u Beogradu sa političkim, pravosudnim i bezbjednosnim (policijskim, vojnim, obavještajnim i kontraobavještajnim) organima Srbije, upravo za potrebe Pravnog tima Srbije pred Međunarodnim sudom pravde, prihvatio te falsifikate, Sud je sa zadovoljstvom prihvatio i

sljedeću rečenicu: “**Sve ukazuje na to da je centralnu ulogu donio Glavni štab Vojske Republike Srpske**”.¹³¹

Sličnog je karaktera i drugi izvještaj - *Balkanska ratišta*, koji je izradila CIA (Sjedinjenih Američkih Država), objavljen 2002, a koji je po sadržaju u potpunosti identičan sa prvim, u kome se, pored ostalog, na osnovu **usmenih iskaza i drugih raspoloživih dokaza**, navodi da su u “**zločinima i likvidacijama nakon vojnog zauzimanja Srebrenice korištene isključivo trupe bosanskih Srba**”, a na osnovu koga je Sud s ushićenjem zaključio da ne “**daje nikakvu indikaciju o bilo kakvoj umiješanosti Tužene strane u zločine koji su izvršeni nakon sukoba, a koji su predmet osuda za djela shodno genocidu**”.¹³²

U dokazivanju teze da Savezna Republika Jugoslavija nije umiješana u zločin genocida u sigurnoj zoni UN-a - Srebrenici, jula 1995, i da Beograd ne snosi bilo kakvu odgovornost za “**akciju**”, “**u smislu napada na enklavu**”, Sud navodi kako je pravni zastupnik Tužene strane citirao dokaze koje je major Franken, zamjenik komandanta Holandskog bataljona, iznio na suđenju u Predmetu Milošević, da **ne posjeduje “nikakav dokaz da je akcija, u smislu napada na enklavu, pokrenuta u saradnji sa Beogradom”**.¹³³ Relevantna korespondencija između najviših političkih i vojnih organa Ujedinjenih nacija, kao i druga dokumenta, iz tog perioda, koju je Međunarodni sud svjesno zanemario, govore suprotno.

Sud se kritički, jednostrano i tendenciozno osvrnuo i na jedan broj dokaza na koje se Bosna i Hercegovina oslanjala, a koji se, po Sudu, **uglavnom zasnivaju “na dokazima koje je na suđenju Miloševiću iznio lord Owen i general Wesley Clark, kao i na objavljenim publikacijama lorda Owena”**. Umjesto da te dokaze Bosne i Hercegovine koristi, kao što je to uradio sa dokazima Tužene strane, i objektivno i nepristrasno izvuče odgovarajuće ocjene, Sud je konstatovao da se ti dokazi odnose “**na uticaj, a ne na kontrolu, koju je predsjednik Milošević imao ili nije imao nad vlastima na Palama**”, i zaključio da tim dokazima “**nije utvrđen činjenički osnov da se Tužena strana proglaši odgovornom po osnovu upravljanja ili kontrole**”.¹³⁴

Sud je “**u svjetlu informacija koje mu stoje na raspolaganju**”, konstatovao da nije utvrđeno:

- “**da su masakre u Srebrenici izvršila lica ili entiteti koji figuriraju kao organi Tužene strane**”;
- “**da su ti masakri izvršeni po instrukcijama ili na osnovu upravljanja organa države koja predstavlja Tuženu stranu**”;

- “niti da je Tužena strana vršila efektivnu kontrolu nad operacijama u toku kojih su izvršeni ti masakri”, koji predstavljaju zločin genocida;
- “da se djela onih koji su izvršili genocid u Srebrenici ne mogu pripisati Tuženoj strani na osnovu pravila međunarodnog prava o državnoj odgovornosti: prema tome, međunarodna odgovornost Tužene strane nije nastala na ovoj osnovi”.¹³⁵

Obimni i uvjerljivi dokazi, po ocjeni potpredsjednika Suda, “potkrepljuju umiješanost Srbije kao glavnog učesnika ili saučesnika u genocidu koji je izvršen u Srebrenici”. Pored toga, on je smatrao da “učešće ili umiješanost SRJ u genocid koji se dogodio u Bosni i Hercegovini 1990-ih godina /XX stoljeća/ imaju znatno ozbiljniji karakter i znatno širi teritorijalni obim nego što se to sugerije pukim nesprečavanjem genocida u Srebrenici”. To je, po njemu, podrazumijevalo “da bi optužba da je izvršen genocid i u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine, te da je SRJ odgovorna, ne samo za nesprečavanje genocida, već i za aktivno učešće u njemu - bilo kao glavni učesnik ili, alternativno, kao saučesnik ili u vidu udruživanja ili podsticanja - najvjerojatnije bila dokazana da Sud nije primijenio /drugačiju/ metodologiju”. Imajući to u vidu, potpredsjednik Suda tvrdi “da su činjenice o odgovornosti SRJ za genocid u Srebrenici dokazane prema zadovoljavajućim standardima”.¹³⁶ On je bio uvjeren da je Sud “mogao pronaći genocid, a time i odgovornost SRJ da je pratio drugačiju metodologiju, a da time, naravno, nije odstupio od visokih standarda dokazivanja ili strogosti svoga rasuđivanja”. Zbog toga je on bio “nesaglasan sa metodologijom Suda za procjenjivanje činjenica i izvlačenja zaključaka iz njih”.¹³⁷

Potpredsjednik Suda se nije složio sa njegovim “učenim kolegama” “po centralnom pitanju međunarodne odgovornosti Srbije kao rezultat njenog učešća kao glavnog učesnika ili saučesnika u genocidu koji je izvršen u Bosni i Hercegovini”. Takvo je učešće, po njemu, “potkrijepljeno obimnim i uvjerljivim dokazima”. Njegovo duboko neslaganje sa većinom tiče se, “ne samo zaključaka, već i prepostavki na kojima se zasniva njihovo rezonovanje, kao i metodologije korištene za ocjenjivanje činjenica i izvlačenje odgovarajućih zaključaka”.¹³⁸

Amici curiae su 3. marta 2004. podnijele Prijedlog za donošenje oslobođajuće presude na osnovu pravila 98 bis Slobodanu Miloševiću, u kome su, pored ostalog, tvrdili da “nema dovoljno dokaza da je optuženi imao ‘efektivnu kontrolu’ nad počiniocima navodnog zločina genocida...”¹³⁹. Međutim, Tužilaštvo je tvrdilo da je imalo dovoljno dokaza da je

Slobodan Milošević “**imao ‘efektivnu kontrolu’ nad generalom Adžićem, načelnikom Generalštaba Jugoslovenske narodne armije, Ratkom Mladićem, načelnikom Glavnog štaba Vojske Republike Srpske, te Frenkom Simatovićem i Jovicom Stanišićem iz Državne bezbjednosti Srbije**”.¹⁴⁰ Pored toga, ono tvrdi da dokazi pokazuju da je Milošević “**imao mogućnost spriječiti ili kazniti vršenje zločina snaga podređenih navedenim osobama**” i da dokazi “**potkrepljuju zaključak da su uticaj i kontrolu koje je optuženi imao nad rukovodstvom bosanskih Srba podrazumijevali *de facto* kontrolu**”.¹⁴¹

Pretresno vijeće ICTY-a je u ODLUCI PO PRIJEDLOGU ZA DONOŠENJE OSLOBAĐAJUĆE PRESUDE u Predmetu: *Tužilac protiv Miloševića*, od 16. juna 2004, utvrdilo da je S. Milošević “**vršio de facto kontrolu na JNA preko svog uticaja na Predsjedništvo SFRJ, načelnike Generalštaba (Kadijevića, Adžića i Panića), finansiranje JNA i imenovanje lojalnih oficira JNA. Vojsku Republike Srpske i Vojsku Jugoslavije osnovala je Jugoslovenska narodna armija i tokom cijelog rata Vojska Republike Srpske je dobijala logističku podršku od Vojske Jugoslavije**” i “**sredstva za finansiranje Vojske Republike Srpske i Vojske Jugoslavije poticala su iz jedinstvenog izvora finansiranja**”.¹⁴² Milošević je “**imao, kako *de jure*, tako i *de facto* kontrolu nad Ministarstvom unutrašnjih poslova Srbije i Službom državne bezbjednosti (DB)**”. On je “**predstavljaо sve snage koje djeluju u Bosni i Hercegovini**”, uključujući i paravojne“. Milošević je, po ocjeni Pretresnog vijeća, “**podrobno poznavao događaje i geografiju i bio je upoznat sa strateškim značajem sela i terena oko Sarajeva.**“ Pored toga, on je “**znao za zločine koji su se dogadali na terenu u Bosni i Hercegovini neposredno preko nacionalnih izvora, kao što su MUP Srbije, Uprava bezbjednosti i njegovi bliski saradnici (npr. Radovan Karadžić), kao i preko međunarodnih izvora, kao što su Helsinki Watch, ambasador Okun i sekretar Vance**“.¹⁴³

Na osnovu navedenih i drugih dokaza, Pretresno vijeće se “**uvjerilo van razumne sumnje da je optuženi bio nadređen određenim osobama, za koje je znao ili imao razloga da zna da se spremaju da izvrše ili da su izvršile genocid nad jednim dijelom bosanskih muslimana kao grupe u Brčkom, Prijedoru, Sanskom Mostu, Srebrenici, Bijeljini, Ključu i Bosanskom Novom i da nije preuzeo neophodne mjere da spriječi izvršenje genocida ili kazni počinioce**”.¹⁴⁴

Pretresno vijeće je, u vezi sa argumentima *amici curiae* u Predmetu *Slobodan Milošević*, koje se odnose na genocid u Bosni i Hercegovini, smatralo “**da ima dovoljno dokaza da je:**

1. postojao udruženi zločinački poduhvat, koji je uključivao članove rukovodstva bosanskih Srba, čiji su cilj i namjera bili da se bosanski muslimani djelimično unište kao grupa i da su njegovi učesnici izvršili genocid u Brčkom, Prijedoru, Sanskom Mostu, Srebrenici, Bijeljini, Ključu i Bosanskom Novom;
2. optuženi bio učesnik tog udruženog zločinačkog poduhvata, pri čemu sudija Kwon ima suprotno mišljenje;
3. optuženi bio učesnik udruženog zločinačkog poduhvata koji je uključivao članove rukovodstva bosanskih Srba, čiji je cilj bio izvršenje drugih zločina koji nisu genocid i da je mogao razumno predvidjeti da će taj zločin dovesti do genocida koji će drugi učesnici udruženog zločinačkog poduhvata izvršiti nad dijelom bosanskih muslimana kao grupom, i da je on izvršen;
4. optuženi pomagao i podržavao vršenje zločina genocida ili bio saučesnik u vršenju tog zločina, jer je znao za udruženi zločinački poduhvat i njegovim učesnicima pružio značajnu pomoć, svjestan toga da su njegov cilj i namjera djelimično uništenje bosanskih muslimana kao grupe;
5. optuženi bio nadređeni određenim osobama za koje je znao ili imao razloga znati da se spremaju da izvrše ili da su izvršili genocid nad dijelom bosanskih muslimana kao grupom i da nije preuzeo neophodne mjere da spriječi genocid ili kazni njegove izvršioce¹⁴⁵.

Nažalost, navedene činjenice i pravne kvalifikacije ICTY-a Međunarodni sud pravde nije uzeo u obzir, iako je u Presudi više puta naglašavao da im (“činjeničnim i pravnim kvalifikacijama do kojih je došao ICTY”) “pridaje najveći značaj” i “u potpunosti /ih/ uzima u obzir”. Međutim, ta je konstatacija Suda, nažalost, bila samo deklarativnog karaktera.

Međunarodni sud pravde nije prihvatio tvrdnju Bosne i Hercegovine da je “priroda zločina genocida specifična i da se može sastojati od značajnijeg broja izoliranih djela, koja su, u manjoj ili većoj mjeri, odvojena u vremenu i prostoru”.¹⁴⁶ Ta specifična priroda zločina genocida, po Bosni i Hercegovini, “opravdala bi, između ostalog, ocjenjivanje ‘efektivne kontrole’ države koja je navodno odgovorna, ne samo za svako od tih konkretnih djela, već i za cijelokupne operacije koje su izvršili direktni izvršioc genocida”.¹⁴⁷ Međutim, Sud je smatrao “da specifične karakteristike genocida ne opravdavaju Sud da odstupi od korištenja razrađenih u Presudi u predmetu koji se

odnosi na Vojne i paravojne aktivnosti u Nikaragvi i protiv nje (Nikaragva protiv Sjedinjenih Američkih Država)".¹⁴⁸

Da bi Međunarodni sud pravde opravdao neodstupanje od kriterija **razrađenih** u Presudi *Vojne i paravojne aktivnosti u Nikaragvi i protiv nje*, u predmetu gdje nisu izvršena teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava, odnosno genocid ili drugi oblici zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sud se, svjesno zanemarujući i tu, pored ostalih, ključnu činjenicu, poziva na međunarodno običajno pravo, odnosno *Odredbe Komisije za međunarodno pravo o odgovornosti države*. S tim u vezi, Sud citira, sljedeći stav: “**Smatrat će se da se nekoj državi može pripisati genocid ukoliko su, i u mjeri da su, fizička djela koja čine genocid, izvršili, u cjelini ili djelimično, organi ili osobe koje nisu agenti te države, po instrukcijama ili usmjerenjima te države ili pod njenom efektivnom kontrolom**”.¹⁴⁹ Zaista sramno.

Međunarodni sud pravde je svjesno, namjerno i tendenciozno primijenio kriterij **“efektivne kontrole”** na situaciju koja se potpuno razlikuje od one predočene u predmetu *Nikaragva*. Naime, kriterij **“efektivne kontrole”** za primjenjivanje odgovornosti države u predmetu *Nikaragva* **nije pogodan** za pitanje odgovornosti države za međunarodne zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava počinjene sa zajedničkim ciljem. Umjesto toga, **adekvatniji** je kriterij **“opšte kontrole”** za utvrđivanje odgovornosti države u predmetu *Tadić*, kada je riječ o izvršenju međunarodnih zločina sa zajedničkim ciljem države, **“koja kontroliše i nedržavne učesnike”**.¹⁵⁰

Polazeći od činjenice da je u ovom predmetu **“postojalo jedinstvo ciljeva, jedinstvo etniciteta i zajednička ideologija”**, po ocjeni potpredsjednika Suda **“efektivna kontrola nad nedržavnim organima ne bi bila potrebna”**.¹⁵¹ Zbog toga on naglašava da se Sud, primjenjujući kriterij **efektivne kontrole**, rukovodio članom 8. Odredaba *Komisije za međunarodno pravo* o odgovornosti države. Uzimajući na postojanje **“čvrstog osnova za to da je teza o kontroli nepouzdana”**, potpredsjednik Suda je podsjetio na sljedeće činjenice:

- prvo, da su **“neki članovi Komisije za međunarodno pravo”**, na čijim se Odredbama (članom 8) o odgovornosti države rukovodio Sud, primjenjujući kriterij efektivne kontrole, **“skrenuli pažnju na činjenicu o različitom stepenu zadovoljavajuće kontrole koja je potrebna u konkretnim pravnim kontekstima”**, što je Sud izbjegao da spomene;

- drugo, u Odluci Žalbenog vijeća ICTY-a u predmetu *Tadić*, a što je potvrđeno i u predmetu *Čelebići* korišten je takav pristup. U predmetu *Čelebići* Žalbeno vijeće je smatralo da bi **“kriterij ‘opšte kontrole’ (tako) bio zadovoljen čak i da oružane snage koje**

postupaju u ime ‘kontrolirajuće države’, imaju autonomni izbor sredstava i taktike, iako učestvuju u zajedničkoj strategiji zajedno s kontrolirajućom državom”¹⁵²

“Odbacujući kontekstualno osjetljiv pristup ICTY-a, u komentaru Komisije za međunarodno pravo na član 8”, potpredsjednik Suda tvrdi kako se “ne konstatuje ništa više do razlika između pravila pripisivanja za svrhe odgovornosti države, s jedne, i pravila međunarodnog humanitarnog prava u svrhe individualne krivične odgovornosti, s druge strane”. S tim u vezi, on napominje da je Žalbeno vijeće u slučaju *Tadić* “zapravo formuliralo to pitanje kao pitanje odgovornosti države, posebno da li je SRJ odgovorna za postupke Vojske Republike Srpske i tako smatralo da primjenjuje pravila o pripisivanju u skladu s međunarodnim pravom”¹⁵³.

Odbacujući takav standard u slučaju *Tadić*, Sud je, po potpredsjedniku Al-Khasawnehu, nažalost, “propustio da se bavi ključnim pitanjem koje je postavljeno u tom procesu, odnosno da različite vrste aktivnosti, posebno u vezi sa neprestano evoluirajućim karakterom oružanih sukoba, iziskuju istančane varijacije pravila o pripisivanju”. U slučaju *Nikaragva*, Sud je, po njemu, “konstatirao da su Sjedinjene Američke Države i kontraši imali iste ciljeve, odnosno, obaranje vlade Nikaragve. Ti su ciljevi, međutim, bili ostvarljivi bez vršenja ratnih zločina ili zločina protiv čovječnosti. Kontraši su se, zapravo, mogli ograničiti na vojne mete u ostvarivanju svojih ciljeva. S obzirom na to, a u cilju pripisivanja zločina protiv čovječnosti u ostvarivanju zajedničkog cilja, Sud je smatrao da su sami zločini predstavljeni predmet kontrole. Međutim, kada je zajednički cilj vršenje međunarodnih zločina, zahtjev da postoji i kontrola nad nedržavnim učesnicima i nad konkretnim operacijama u čijem kontekstu su izvršeni međunarodni zločini predstavlja isuviše visok prag. Imanentna opasnost u takvom pristupu je da se time državama daje mogućnost da sprovode zločinačku politiku posredstvom nedržavnih aktera ili surogata bez podrazumijevanja neposredne odgovornosti za to”¹⁵⁴.

Tvrđnju iz paragrafa 406 Presude da “kriterij ‘opšte kontrole’ ima značajan nedostatak koji se sastoji u širenju djelokruga odgovornosti države, izvan osnovnog principa pravila međunarodne odgovornosti”, po ocjeni potpredsjednika, je “veoma neuvjerljiva”, “zato što ne uzima u obzir da takva veza objašnjava situacije kad postoji zajednički zločinački cilj”. On također, smatra kako “nije potpuno jasno da kriterij opšte kontrole nije u svim slučajevima dovoljno blizu da bi proizveo odgovornost države.”¹⁵⁵

*
* *

Međunarodni sud pravde je, kombinujući metode, tehnike i prepostavke, neprikladne pravu i činjenicama, donio odluku kojom je **oslobodio Srbiju** od međunarodne odgovornosti za genocid u Bosni i Hercegovini. Srbija je oglašena odgovornom za neispunjavanje obaveza koje je preuzeila međunarodnim ugovorom. Do tog **nevjerovatnog rezultata** Sud je došao **“suočen s obiljem uvjerljivih dokaza u suprotno”**. Naime, postoje brojni dokazi o direktnom učešću Srbije i Crne Gore i njenih državnih organa i lica u genocidu u Republici Bosni i Hercegovini - u svim okupiranim gradovima i naseljima u opsadi, od 1992.-1995. Nažalost, ti dokazi su veoma vješt i planski sakrivani.

Međunarodni sud pravde je **odbio**:

- prvo, **”da se informiše u vezi sa dvostrukim pitanjima namjere i pripisivosti, koji predstavljaju elemente koje je najteže dokazati u zločinu genocida i za odgovornost države za taj zločin”**;
- drugo, **“da pretoči svoje konstatovanje odbijanja da se otkriju redigovani materijali, u konkretne korake u vezi sa teretom i standardom dokazivanja, čime je Podnosioca tužbe doveo u izuzetno nepovoljan položaj”**; i
- treće, Sud je **postavio “visok prag za kontrolu, a koji nije bio u skladu sa činjenicama ovog spora niti sa relevantnom sudskom praksom ICTY”**.¹⁵⁶

Međunarodni sud pravde je odgovoran za dugogodišnju raspravu o pitanju nadležnosti Suda i odugovlačenje vođenja spora, što je presedan u historiji ovog suda (sudski postupak je trajao skoro punih 14 godina).

Umjesto da, u skladu sa Konvencijom o genocidu, štiti interesе žrtava genocida, zbog kojih je Sud i formiran, on je, nažalost, u ovom procesu štitio i zaštitio interesе zločinaca. Time je Sud iznevjerio Rafaela Lemkina i mnoge druge istraživače holokausta, genocida i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava.

Dosljedna sudska praksa međunarodnih krivičnih sudova je jasna kada je riječ o dopustivosti (čak i neophodnosti) oslanjanja na činjenice i okolnosti iz kojih se izvodi zaključak o **genocidnoj namjeri**. ICTY smatra da dokaz o konkretnoj genocidnoj namjeri **“može, u odsustvu neposrednih eksplicitnih dokaza, biti zaključen na osnovu brojnih činjenica i okolnosti, kao što su opći kontekst, vršenje drugih krivičnih djela sistematski**

uperenih protiv iste grupe, razmjere počinjenih zločina, sistematsko ciljanje žrtava zbog njihove pripadnosti konkretnoj grupi ili ponavljanje destruktivnih i diskriminatornih djela”.¹⁵⁷

Oslanjajući se na odluku u predmetu *Jelisić*, Žalbeno vijeće je, također, smatralo da “**kada ne postoje direktni dokazi o genocidnoj namjeri, takva se namjera ipak može zaključiti iz činjeničnih okolnosti tog zločina**”¹⁵⁸.

Međunarodni krivični tribunal za Ruandu (ICTR), također, se dosljedno oslanjao na zaključivanje kao sredstvo utvrđivanja neophodnog genocidnog *mens rea*. U predmetu *Rutaganda*, Žalbeno vijeće je potvrdilo pristup Pretresnog vijeća u vezi sa zaključivanjem genocidne namjere: “**Vijeće smatra da je moguće zaključiti postojanje genocidne namjere u konkretnom djelu koji se stavlja na teret na osnovu općeg konteksta izvršenja drugih krivičnih djela sistematski uperenih protiv te iste grupe, bez obzira na to da li je ta djela izvršio isti počinilac ili neko drugi. Drugi faktori, kao što su razmjere počinjenih zvjerstava, njihov opći karakter u regionu ili zemlji ili, štaviše, činjenica o namjernom i sistematskom ciljanju žrtava zbog njihove pripadnosti konkretnoj grupi uz isključivanje pripadnika drugih grupa, može omogućiti Vijeću da zaključi genocidnu namjeru konkretnog djela.**”¹⁵⁹

Žalbeno vijeće ICTR je, također, smatralo da izgovaranje poruka protiv Tutsija ili pripadnost nekoj ekstremističkoj grupi uperenoj protiv Tutsija ne predstavlja *sine qua non* za utvrđivanje *dolus specialis* genocida, ipak, utvrđivanje takve činjenice olakšava dokazivanje specifične namjere¹⁶⁰. U predmetu *Musema*, Žalbeno vijeće ICTR je smatralo da se “**u praksi, namjera može, od slučaja do slučaja, zaključiti iz materijalnih dokaza podnijetih Vijeću, uključujući dokaze kojima se pokazuje dosljedan obrazac ponašanja optuženog**”¹⁶¹.

U predmetu *Kayishema* (čije je rezoniranje potvrdilo Žalbeno vijeće)¹⁶², Sud je smatrao da: “**djela počinilaca, uključujući posredne dokaze, međutim, mogu pružiti dovoljno dokaza o namjeri... Vijeće smatra da se namjera može zaključiti bilo iz riječi ili postupaka i da se može pokazati obrascem namjernog postupanja. Naročito, Vijeće smatra kao dokazima, fizičko ciljanje (pogađanje) grupe ili njene imovine, korištenje pogrdnog jezika prema pripadnicima ciljane grupe, oružje koje je korišteno i stepen tjelesnih povreda, metodičan način planiranja, kao i sistematski način ubijanja. Pored toga, značajan je i broj žrtava iz te grupe.**”¹⁶³

U presudi *Nikoli Jorgiću*, čiji se najvažniji dio odnosi na *mens rea*, Viši zemaljski sud (Oberlandsgericht) u Düseldorfu je zauzeo stav da namjera da se uništi grupa “**znači uništenje grupe kao društvene jedinke po svojoj specifičnosti, jedinstvenosti i osjećanju pripadnosti: nije neophodno biološko - fizičko uništenje grupe**”.¹⁶⁴

Posebna namjera se, po ocjeni Antonia Casezea, obično izvodi iz relevantnih činjenica. “**Ako je djelo genocida dio obrasca ponašanja u jednoj istoj državi (regionu ili geografskoj oblasti), ili, a fatori, predstavlja dio politike koju planira ili sprovodi vlast (ili vodeće ličnosti neke organizovane političke ili vojne grupe) tada će biti lakše da se iz činjenica slučaja izvede element namjere.** Na taj način se pitanje postojanja ‘rasprostranjene’ ili ‘sistemske’ prakse može pokazati kao veoma važno u svjetlu izvođenja dokaza, ali ne i kao pravi element bića zločina”.¹⁶⁵

Pristup Međunarodnog suda pravde u dokazivanju genocidne namjere, nažalost, nije reflektirao navednu relevantnu sudsku praksu.¹⁶⁶

Genocid je, po definiciji, najteži, najkompleksniji i najgnusniji oblik zločina u historiji čovječanstva i jedan od najsloženijih društvenih procesa i pojava, projektovan u vremenu i prostoru kao proces koji se vrši u kontinuitetu (nad nezaštićenim, bespomoćnim, nedužnim i nenaoružanim žrtvama), kao niz međusobno funkcionalno povezanih različitih djelâ, počinjenih od strane velikog broja organizovano udruženih učesnika u procesu koji karakteriše planiranje, pripremanje, organizovanje i izvođenje, uz potpunu saglasnost, koordinaciju, neposredno učešće i kontrolu najviših državnih organa vlasti, što je karakteristično i za genocid nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća. Nesumnjivo je da se radi o pojavi koju najneposrednije proizvodi i iza koje stoji država kao politički subjekt. Kada je riječ, primjera radi, o masovnom učeštu (ljudi) u genocidu, tako je samo u genocidu nad Bošnjacima Bosne i Hercegovine u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija Srebrenici, jula 1995, prema istraživanjima Vlade Republike Srpske, učestvovalo (po raznim osnovama i na razne načine) preko 25.000 ljudi.¹⁶⁷ Zločin genocida se, kao takav, ne može ocjenjivati na nepovezan način. Nažalost, postoje primjeri, u Presudi, gdje je to evidentno, uključujući ključna pitanja, kao što je odgovornost SRJ za genocid u Srebrenici.¹⁶⁸

Međunarodni sud pravde je odbio da indicira genocid iz “**kontinuiranih modela akata**”, čime je zanemario bogatu i relevantnu pravnu riznicu drugih sudova. Pored toga, Sud **nije uvažio svu kompleksnost zločina genocida**, a posebna definicija tog najtežeg oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, kao ni potrebu sveobuhvatnog pristupa prilikom razmatranja međusobno povezanih činjenica, te ulogu generala Mladića, oficira

Vojske Jugoslavije, čiji je vrhovni komandant bio Milošević, zatim “Škorpiona” u genocidu u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija Srebrenici, jula 1995. Događaji su posmatrani na jedan nepovezan način, bez ikakve, makar i prikrivene želje da se profesionalno i moralno uđe u meritum predmeta i doneše pravedna presuda.

U slučajevima “**gdje se određene činjenice nisu uklapale u zaključke Suda, one su odbačene bez ikakvog opravdanja**”,¹⁶⁹ kao što je to, pored ostalog, Deklaracija Savjeta ministara Srbije i Crne Gore. Ukazujući na ove činjenice, potpredsjednik Suda, Al-Khasawneh, je uvjeren “da je, kada se radi o Srebrenici, odgovornost SRJ kao glavnog učesnika ili kao saučesnika dokazana na osnovu činjenica i prava”. Pored toga, on smatra da je “u odnosu na druge dijelove Bosne i Hercegovine, da je Sud koristio adekvatnije metode ocjenjivanja činjenica, došao bi, najvjerovaljnije do pozitivnih nalaza u pogledu međunarodne odgovornosti”.¹⁷⁰

Srbija i Crna Gora je odbila da podnese integralni tekst pojedinih dokumenata, relevantnih za dokazivanje najneposrednjeg učešća i odgovornosti u izvršenom genocidu, a koje je od nje zahtjevala Bosna i Hercegovina. Naime, Srbija i Crna Gora je odbila da dostavi dokumenta (kompletne kopije) Vrhovnog saveta odbrane Savezne Republike Jugoslavije (stenografske bilješke i zapisnici), koja su dostavljena ICTY-u pod uslovima povjerljivosti. Ti dokumenti su kvalifikovani kao *povjerljivi*, “na osnovu odluke Savjeta o vojnoj tajni i na osnovu odluke o povjerljivosti materijala Savjeta Srbije i Crne Gore kao pitanje od interesa za nacionalnu sigurnost”, i nalazili su se pod zaštitnim mjerama, uspostavljenim povjerljivim odlukama ICTY-a.¹⁷¹ Iako je ograničeni - neznatni broj dokumenata te provenijencije Pravnom timu Bosne i Hercegovine bio na raspolaganju, ti dokumenti nisu imali nikakav značaj, jer su bili neupotrebljivi. Riječ je o “**redigovanim**“ dokumentima Vrhovnog saveta odbrane, “**odnosno odjeljaka gdje su dijelovi teksta zatamnjeni kako se ne bi mogli pročitati**”.¹⁷²

Bosna i Hercegovina je, u skladu sa čl. 49. Statuta, od Suda zahtjevala navedenu dokumentaciju. U drugoj rundi iznošenja usmene argumentacije Bosna i Hercegovina je ponovo od Srbije i Crne Gore tražila da joj dostavi kopije cjelovitih nereditovanih verzija svih stenograma (stenografske bilješke) i svih zapisnika Vrhovnog saveta odbrane, tj. dokumentaciju koja je ranije dostavljena ICTY-u pod uslovima povjerljivosti, a koja je, “**očigledno, a ne samo u očima Tužene strane, direktno relevantna za dobijanje ili gubljenje ovog sporu**“. S tim u vezi, zamjenik agenta Bosne i Hercegovine je **izričito** zahtijevao “da Sud naloži Tuženoj strani da tako postupi“ (kurziv preuzet iz originala).¹⁷³

Međutim, Sud nije prihvatio prijedlog Bosne i Hercegovine da **naloži** Srbiji i Crnoj Gori da dostavi navedenu dokumentaciju.¹⁷⁴ U odgovoru na navedeno pitanje, Sud je konstatovao da Bosna i Hercegovina “**raspolaže obimnom dokumentacijom i drugim dokazima, posebno iz arhive ICTY-a, koja je lako dostupna**“, a koju je (Bosna i Hercegovina) “**maksimalno koristila**“. Međutim, Sud nije udovoljio nijednom zahtjevu Bosne i Hercegovine “**da mu se dostave neredigovane kopije dotičnih dokumenata**“.¹⁷⁵ Na taj način ključni dokumenti za utvrđivanje odgovornosti Srbije i Crne Gore za genocid u R BiH¹⁷⁶ nisu bili dostupni Pravnom timu Bosne i Hercegovine. Očigledno je riječ o aktivnostima zločinačkog karaktera koje su imale za cilj oslobađanje Savezne Republike Jugoslavije od odgovornosti za genocid u Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća.

Sud je odbio brojne dokaze koje je Bosna i Hercegovina pokušala da “uveđe u posljednjem trenutku“ i “svaki 'moderniji' način na koji se pokušavalo pristupiti izvođenju dokaza“, čime je Srbija i Crna Gora u tom dijelu suđenja “imala apsolutni uspjeh“ i njen “procesni položaj je (bio) u potpunosti zaštićen“. “Najbolji primjer tog uspjeha“, je, po ocjeni Saše Obradovića, člana Pravnog tima Srbije i Crne Gore i prvog savjetnika Ambasade Srbije i Crne Gore u Kraljevini Holandiji, “predstavlja 'savet' predsjednice Suda predstavniku Bosne i Hercegovine da iz spisa predmeta povuče komapkt disk sa ogromnim brojem javnih dokumenata i ekspertske izvještaja Tribunala, jer je isti podnet suviše kasno da bi se tužena strana sa materijalom mogla upoznati i pripremiti odgovor“.¹⁷⁷

*

* * *

Presuda je i u suprotnosti sa rezultatima istraživanja najpoznatijih i najpriznatijih naučnih autoriteta, koji praktično svi uvažavaju činjenicu da je **genocid prvenstveno zločin države**. Samo moderna država može provoditi dramatične genocidne akte barbarizma. Svi zločini genocida u XX stoljeću su vršeni uz planiranje, pripremanje, znanje, saglasnost i učešće države /država i njihovih najviših organa vlasti, što je slučaj i sa državom Saveznom Republikom Jugoslavijom (Srbijom i Crnom Gorom), koja je na kraju XX stoljeća vodila osvajački rat protiv Republike Bosne i Hercegovine i pri tom, pored ostalog, izvršila genocid nad Bošnjacima.

Međunarodni sud pravde je svu odgovornost Srbije i Crne Gore za genocid i druge oblike zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Republici Bosni i Hercegovini prebacio na njihove kolaboracioniste - Republiku Srpsku, koja, po ocjeni Suda, kao i Vojska

Republike Srpske, uključujući i generala Mladića “ili bilo koje druge oficire”, nisu bili *de jure* organi SRJ. “Nema sumnje da je”, po ocjeni Suda, “SRJ pružala značajnu podršku, između ostalog, finansijsku pomoć Republici Srpskoj (paragraf 241 gore u tekstu) i da je jedan od oblika te pomoći koja je upućivana bila i isplata plata i ostalih prinadležnosti nekim oficirima VRS”. Međutim, to ih, tvrdi Sud, “automatski nije činilo organima SRJ”. Iako je pouzdano utvrđeno da je SRJ oficirima VRS zvanično davala plate, unapređenja i stanove, što je, pored brojnih dokumenata, potvrdio i Pravni tim Srbije i Crne Gore,¹⁷⁸ Sud nije našao dokaze da su **general Mladić ili bilo koji drugi oficir** bili oficiri SRJ – *de jure* organi SRJ. Oficiri Vojske Republike Srpske, uključujući i generala Mladića, su, tvrdi Sud, “**bili pod komandom predsjednika Republike Srpske i bili su potčinjeni političkom rukovodstvu Republike Srpske**”, pri čemu su “**primali naređenja od Republike Srpske i Vojske Republike Srpske, a ne od SRJ**”, i obavljali su zadatke “**u ime vlasti bosanskih Srba, a ne u ime SRJ...; oni su predstavljali elemente vršenja javne vlasti Republike Srpske**”.¹⁷⁹ Najrelevantnija dokumentacija različite provenijencije potvrđuje suprotno - političko i vojno rukovodstvo Republike Srpske nije predstavljalo nikakav samostalan politički ili vojni subjekt. Riječ je o rukovodstvu paradržavne tvorevine velikosrpskog (beogradskog) režima i kolaboracionistima Slobodana Miloševića, kao što je to, uostalom bila praksa nacista u Drugom svjetskom ratu. Radovan Karadžić i Ratko Mladić, kao i svi drugi oficiri JNA/VJ na službi u “Republiku Srpsku” i “Republiku Srpsku Krajinu” (“savezne države” Savezne Republike Jugoslavije), primali su naređenja neposredno od državnog i vojnog vrha Jugoslavije, odnosno Srbije i Crne Gore. “Vojska Republike Srpske” i “Vojska Republike Srpska Krajina” su predstavljale strategijska tijela Vojske Jugoslavije.

Oslobađanje Srbije za genocid u Bosni i Hercegovini je tipični primjer **falsifikata, kontradiktornosti, tendencioznosti i političke odluke**, koja ima sve odlike politikantske manipulacije, a sa samom strukom, pravom i međunarodnim političko-pravnim odnosima nema nikakve veze. U suštini, ova politička odluka (Presuda) sama po sebi predstavlja grandiozni zločin nad međunarodnim pravom, njegovim sistemom i logikom, zatim nad Poveljom Ujedinjenih nacija i principima međunarodnog mira, pravde i sigurnosti, ali nadasve monstruozan zločin nad dignitetom žrtava genocida uopšte, a posebno genocida u Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća. I pored brojnih relevantnih dokaza koje je imao na raspolaganju, a koji govore suprotno, Sud je donio **političku odluku**, čime je nagradio Srbiju za genocid, a preživjele žrtve genocida ovim činom i konačno i nepopravljivo najgrublje povrijedio i kaznio. Ova presuda je primjer presedana u historiji tog suda, koja šalje nedvosmislenu poruku malim narodima, malim državama, nemoćnim i slabim u svijetu, da

im se isto ili gore može dogoditi u svakom trenutku, a što zavisi samo od motiva, interesa i ciljeva jakih, moćnih i velikih. To je vjerovatno i primjer današnje demokratije, razvoja civilizacije i kulture predstavnika velikih sila, evropskih i svjetskih država, članica OUN-a, koji nisu ni mogli donijeti bolju Presudu. Sudeći i osuđujući Srbiju, nažalost, jednim dijelom osudili bi i sebe, pa je više nego jasno da su to imali u vidu i da nisu željeli imati snage i hrabrosti donijeti odluku kojom bi se zaštitele univerzalne ljudske vrijednosti, slobode i prava, što je konsekventno ponašanje tzv. međunarodne zajednice, OUN-a i njegovih organa i neposredno pred 11. juli 1995, kada su ispoljili najviši stepen neodgovornosti u sprovodenju Konvencije o genocidu, jer su dopustili i omogućili izvršenje genocida pred očima cjelokupne svjetske javnosti na osnovu najneposrednjeg medijskog praćenja izvršenja genocida.

Presuda Međunarodnog suda pravde, je također, eklatantan primjer kontinuirane najnegativnije politike i političke prakse međunarodne zajednice prema Bosni i Hercegovini i Bošnjacima – žrtvama genocida, kojom se stavlja pečat na karakter društvenih i političkih procesa i postavlja najotvoreno pitanje mogućnosti opstanka Bošnjaka na ovom prostoru.

Presuda Međunarodnog suda pravde je puna brojnih falsifikata, laži i obmana, koje relevantna dokumentacija ne može potvrditi. Ni dio Presude u kome je utvrđeno postojanje genocida u Bosni i Hercegovini (sigurna zona Ujedinjenih nacija Srebrenica, jula 1995.), nije dovoljno valjan, kao što je, primjera radi, pitanje utvrđivanja postojanja genocidne namjere za istrebljenje Bošnjaka i vremena (datuma) njenog donošenja, zatim identifikacija dobne starosti žrtava genocida, itd, itd.

Neophodna, konkretna (specifična) namjera (*dolus specialis*) o fizičkoj likvidaciji Muslimana Bosne i Hercegovine u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija - Srebrenici, jula 1995, nije nastala neposredno prije izvršenja genocida, niti postoji tek i samo od “**oko 12. ili 13. jula**“ 1995. (“**sve do promjene vojnog cilja i nakon zauzimanja Srebrenice**”), niti je tada utvrđena,¹⁸⁰ kao što je to ICTY pogrešno utvrdio u presudama pretresnih vijeća u predmetima *Krstić i Blagojević*, a Međunarodni sud pravde zaključio i bez ikakvog kritičkog pristupa ili vlastitih istraživanja, samo preuzeo, nemajući razloga “da odstupi od čvrstog mišljenja Tribunal-a”. Odluka o fizičkoj likvidaciji Bošnjaka nije “**donesena neposredno prije nego što se pristupilo njenoj realizaciji**“, niti je to bio “**proces koji je veoma kratko trajao (u suštini između 13. i 16. jula 1995. godine), uprkos izuzetno velikom broju žrtava**“.¹⁸¹ Relevantna dokumentacija potvrđuje da je odluka o fizičkoj likvidaciji Bošnjaka Srebrenice, kao i ukupnog područja istočne Bosne i cijele teritorije Republike Bosne i Hercegovine, donesena prije otpočinjanja i izvođenja agresije, odnosno prije izvršenja prvih elemenata

zločina genocida i može se u kontinuitetu pratiti od 1991. i ranije. Tim prije, jer konkretna namjera o istrebljenju muslimana na Balkanu, uključujući i Bošnjake u Bosni i Hercegovini, u suštini datira još od početka XIX stoljeća i u skladu je sa srpskim velikodržavnim projektom fašističkog karaktera i njegovom ideologijom, politikom i praksom. Riječ je o procesu koji u kontinuitetu traje preko dva puna stoljeća i ponovo je u drugoj polovini 80-ih godina XX stoljeća obnovljen i eskalirao osvajačkim ratovima i brojnim drugim zločinima protiv čovječnosti i međunarodnog prava, uključujući i genocidom nad Bošnjacima u Republici Bosni i Hercegovini, od Prijedora, Ključa, Sanskog Mosta, pa sve do Vlasenice, Bratunca, Srebrenice, Zvornika, itd, itd.¹⁸²

U genocidu u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija Srebrenici, jula 1995, nisu likvidirani samo “**vojno sposobni muškarci**” ili “**punoljetno muško stanovništvo muslimanske zajednice**”, već i **djeca**, što, pored ostalog, pokazuju forenzička istraživanja ICTY-a i rezultati Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu. Naime, jula 1995. u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija Srebrenici ubijeno je preko 800 djece i nekoliko žena.

Međunarodni sud pravde je, nažalost, pokazao i određeni stepen nepoznavanja i nerazumijevanja, tačnije rečeno - neznanja međunarodnog humanitarnog prava, što je, također, slučaj i sa ICTY-em. Naime, oba suda su, kada je u pitanju status žrtava, izveli pogrešan zaključak da je riječ o **civilima** i **vojnicima**. Iznenadjuće činjenica da jednom i drugom суду nije poznat pojam **borac**, jer međunarodno humanitarno pravo, tretirajući pitanje statusa žrtava, razlikuje: **civile i borce** (a ne: **civile i vojнике**). Na taj su način oba suda učinila sadržajnu i suštinsku grešku koja doprinosi iskrivljenim rezultatima istraživanja koja tretiraju segment statusa žrtava. Zapravo radi se o nepoznavanju valjanih definicija osnovnih bitnih i kategorijalnih pojmoveva.¹⁸³

*
* *

Mnogobrojni relevantni izvori različite provenijencije pouzdano ukazuju na dvije početne i osnovne, bitne, fundamentalne postavke i odredbe savremenih događanja i događaja u Republici Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća:

- prvo, na Republiku Bosnu i Hercegovinu je izvršena **klasična oružana agresija**, odnosno zločin protiv mira i sigurnosti čovječanstva, što je, po osnovnom shvatanju i definiciji **međunarodni oružani sukob** i
- drugo, na okupiranim teritorijama Republike Bosne i Hercegovine i gradovima u opsadi nad Bošnjacima je izvršen najteži zločin - **zločin genocida**.¹⁸⁴

Imajući u vidu prethodno navedene bazne postavke, neophodno je, radi historijske istine, podsjetiti na bitne činjenice utvrđene na osnovu izvorne i relevantne dokumentacije:

- **srpski nacizam** je ponovo - tokom posljednje decenije XX stoljeća - **generirao najteže zločine** koji su poznati čovječanstvu;
- srpska nacionalistička elita (politička, intelektualna i crkvena) je, na temelju velikodržavnog projekta Velike Srbije (“**svi Srbi u jednoj državi**”), devedesetih godina XX stoljeća dovela do unutrašnje krize u SFRJ i razbila zajedničku državu;
- Republika Srbija, je izmjenom Ustava od 28. septembra 1990, praktično **izvršila secesiju** (od SFRJ) i preuzela funkcije samostalne, suverene i nezavisne države, čime je sama izuzeta iz pravnog sistema SFRJ, što je po zakonima SFRJ predstavljalo najteže krivično djelo;
- agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima čine **suštinu zajedničkog zločinačkog poduhvata** država SRJ (Srbije i Crne Gore) i Republike Hrvatske, njihovih rukovodstava i brojnih rukovodilaca političkog, vojnog, policijskog i upravnog vrha, te njihovih petokolonaša, kolaboracionista i plaćenika;
- namjera tog zločinačkog čina, utemeljena na srpskom i hrvatskom velikodržavnom projektu, imala je za cilj **zauzimanje Republike Bosne i Hercegovine kao države, te “konačno rješenje” muslimanskog pitanja - potpuno istrjebljenje Bošnjaka ili njihovo svođenje na beznačajnu etničku skupinu**. U funkciju tih zločinačkih aktivnosti poslušno su se, kao saradnici i izvršioci, stavili servilni petokolonaši iz Bosne i Hercegovine (“Hrvatska Zajednica Herceg-Bosna”, “Republika Srpska” i “Autonomna Pokrajina Zapadna Bosna”) i Republike Hrvatske (“Republika Srpska Krajina”);

- radi ostvarivanja navedenog zločinačkog poduhvata preduzete su sljedeće aktivnosti: **razbijen je ustavni koncept odbrane SFRJ; smanjena i razoružana Teritorijalna odbrana Bosne i Hercegovine i još nekih konstitutivnih elemenata Federacije; JNA je, od antifašističke i multietničke, "transformisana" u velikosrpsku vojsku; obnovljeni su i eskalirali i Velikosrpski i Velikohrvatski pokret; utvrđeni su metodi, mehanizmi i postupci planiranja i pripremanja zločina; postignut je načelan dogovor o uništenju Bosne i Hercegovine (marta 1991.); omedavane su granice Velike Srbije i Velike Hrvatske; organizovana je i naoružana peta kolona (velikosrpska i velikohrvatska) susjednih država u Bosni i Hercegovini; komandovanje na okupiranim teritorijama objedinjeno je u rukama šefova susjednih država - okupacionih sila; zauzete su polazne pozicije za agresiju i druge zločinačke aktivnosti, uključujući i genocid nad Bošnjacima;**

- agresija na Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima su **isplanirani** (intelektualno, ideološki, politički, vojno, ekonomski, medijski, obavještajno, psihološki, itd.), sa jasno postavljenim **ciljem, naređeni** sa nadležnih političkih i vojnih mesta i **izvršeni** planski, sistematski i organizovano. Poznate su **države agresori, zatim ideolozi, planeri, naredbodavci, izvršioci i saradnici, te kako su zločini izvršeni i zbog čega su izvršeni;**
- oružana agresija, osvajački rat za teritoriju, za "životni prostor", za otimanje tuđe zemlje, protiv Bosne i Hercegovine bio je sastavni dio Miloševićeve državne politike,¹⁸⁵ u čije je ime najveći dio Bosne i Hercegovine okupiran, a Bošnjaci ubijani, protjerivani i odvođeni u koncentracione logore samo zbog njihove **nacionalne i vjerske pripadnosti**. Genocid nad Bošnjacima je, pored zauzimanja i podjele Bosne i Hercegovine između dva agresora, predstavljao instrument ostvarivanja osnovnog cilja agresije – **širenja agresorskog lebensrauma**. Bitan uslov za ostvarenje tog cilja bilo je biološko i duhovno istrebljenje Bošnjaka, koji su stajali na putu ostvarenja tog zločinačkog plana. Neobjašnjiva pasivnost međunarodne zajednice, neadekvatan odnos Ujedinjenih nacija, tobožnja neutralnost svjetskih sila i nedjelotvornost međunarodnog poretku omogućile su da agresori i njihovi kolaboracionisti upravo tim instrumentom pokušaju ostvariti eksterminaciju Bošnjaka i nad njima počine genocid;

- neposredno pred početak agresije na Bosnu i Hercegovinu JNA je, pod izgovorom izvođenja vojnih vježbi, zauzela sve strateške položaje, zaposjela vitalne objekte oko gradova i naselja, potpuno kontrolišući sve značajnije komunikacije, čime je izvršila blokadu funkcionisanja legalne države. Istovremeno, JNA je ukopavala artiljerijsko naoružanje, postavljala mitraljeska gnijezda i straže, pravila fortifikacijske linije na svim strateškim mjestima oko gradova, izmještala vojnike i glavninu teškog naoružanja iz kasarni, dovlačila novo naoružanje, gorivo, municiju i druga materijalno-tehnička sredstva, masovno mobilisala i obučavala srpsko stanovništvo. To joj je omogućilo da već u prvim mjesecima otvorene agresije efektivno okupira 3/4 državne teritorije;

- odluka o formiranju vojske “**za Srbe u BiH**” donesena je na sastanku u Beogradu 30. aprila 1992. Naredbu o ustrojavanju “Vojske Srpske Republike BiH” 10. maja 1992. donio je Savezni sekretarijat za narodnu odbranu, a potpisao zastupnik saveznog sekretara za narodnu odbranu (general Blagoje Adžić). Da bi prikrili učešće Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) u osvajačkom (agresorskom) ratu protiv Republike Bosne i Hercegovine i genocidu nad Bošnjacima i da bi se navodno razlikovao od **Generalštaba** Vojske (Savezne Republike) Jugoslavije tom je naredbom formiran “Glavni štab VRS”, na čelu sa komandantom Ratkom Mladićem;

- **komande, jedinice i ustanove** 2. vojne oblasti JNA su, u skladu sa odlukama Velikosrpskog rukovodstva i lično Slobodana Miloševića, “**činile kičmu Vojske Republike Srpske, sa kompletним naoružanjem i opremom**”;

- **starješine** (srpski oficiri i podoficiri) porijeklom iz Srbije i Crne Gore ni poslije 19. maja 1992. ni iz daleka nisu napustili Bosnu i Hercegovinu. U “Vojsci Republike Srpske” je maja 1992. i kasnije bilo dosta starješina koji nisu bili državljeni Bosne i Hercegovine. Jedan broj takvih se izjasnio da bude premješten na teritoriju Savezne Republike Jugoslavije. Međutim, oni nisu mogli napustiti Bosnu i Hercegovinu jer je Glavni štab “Vojske Republike Srpske Bosne i Hercegovine”, naređenjem Pov. br. 25/143-1, od 19. maja 1992, to zabranio. Bosnu i Hercegovinu su napustili vojnici na odsluženju kadrovskog roka (oko 8.000: Srbi, Albanci, Crnogorci i Muslimani) i pitomci vojnih škola, porijeklom iz Srbije i Crne Gore;

- profesionalni vojnici Vojske Jugoslavije (profesionalni oficiri, profesionalni podoficiri, oficiri po ugovoru, podoficiri po ugovoru i vojnici po ugovoru) su, po naređenju prepostavljenog starješine, a u skladu sa članom 58. Zakona Vojske Jugoslavije, upućivani (raspoređivani) na ratište u Republiku Bosnu i Hercegovinu
- u drugu međunarodno priznatu državu, “**na privremeni rad**“ - na službi u “Vojsku Republike Srpske“, gdje su izvršavali zadatke “**u zoni borbenih dejstava**“ i “**na prostorima zahvaćenim borbenim dejstvima**“ i boravili i učestvovali “**u oružanim akcijama na prostorima bivše SFRJ**“.

Među brojnim (posebno) profesionalnim oficirima Vojske Jugoslavije koji su učestvovali u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocidu nad Bošnjacima ukazaćemo na sljedeće generale i pukovnike:

- Radislav Krstić,
- Stanislav Galić,
- Dragomir Milošević,
- Zdravko Tolimir,
- Momir Talić,
- Milan Gvero,
- Novica Simić,
- Milenko Živanović,
- Svetozar Andrić,
- Bogdan Subotić,
- Nikola Delić,
- Momir Zec,
- Dušan Kukobat,
- Vlado Lizdek,
- Dragiša Masal,
- Savo Sokanović,
- Radivoje Tomanić,
- Milan Torbica,
- Boško Gvozden,
- Novak Đukić,
- Radmilo Zeljaja,
- Dragomir Keserović,

- Radivoje Miletić,
- Bogdan Kovač,
- Marko Lugonja,
- Ljubomir Obradović,
- Dragan Obrenović,
- Vinko Pandurević,
- Cvjetko Savić,
- Milivoje Samardžić,
- Čedo Sladoje,
- Bogdan Sladojević,
- Veljko Stojanović,
- Đuro Beronja,
- Ljubiša Beara
- Petar Skrbić,
- Manojlo Milovanović,
- Jovo Marić,
- Boško Kelečević,
- Vladimir Arsić,
- Radovan Grubač,
- Živomir Ninković,
- Božo Novak,
- Grujo Borić,
- Dušan Josipović,
- Luka Dragičević i mnogi drugi.

- General Ratko Mladić je faktički bio komandant Glavnog štaba 30. Kadrovskog centra Generalštaba Vojske Jugoslavije u Beogradu, a formalno komandant Glavnog štaba "Vojske Republike Srpske".

General Dragomir Milošević se, u svojstvu oficira JNA/Vojske Jugoslavije i državljanina Srbije (Ub, Valjevo), na službi u Vojnoj pošti 3001 Beograd, nalazio "**na prostoru zahvaćenom ratnim dejstvima i u sastavu jedinice koja je izvršavala zadatke od 30. juna 1991. do 14. decembra 1995**". On je učestvovao **u oružanim akcijama** protiv Bosne i Hercegovine - "**u odsudnim bitkama širom RS, a posebno na sarajevskom delu fronta**", i drugim oblicima zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava. U neposrednom

izvršenju zločina u Bosni i Hercegovini Dragomir Milošević je, kao pripadnik Glavnog štaba 30. Kadrovskog centra Generalštaba Vojske Jugoslavije Vojne pošte 3001 - garnizon u Beogradu, bio na službi u "Vojsci Republike Srpske" - Vojna pošta - 7598 Lukavica - Sarajevo (komandant Sarajevsko-romanijskog korpusa), gdje je 17. maja 1995. ranjen "**tokom izvodenja borbenih dejstava na objektu 'Bosut' u širem rejonu Zlatišta kod Sarajeva**". On je 10. septembra 1996. pokrenuo postupak protiv Savezne Republike Jugoslavije radi naknade štete po osnovu ranjavanja. Milošević je, prema Presudi Drugog opštinskog suda u Beogradu, od 9. jula 2001, "**u vreme povređivanja bio profesionalni oficir Vojske Jugoslavije, od koje je i primao svo vreme platu, te da je njegovo učešće na ratištu u širem rejonu Zlatišta kod Sarajeva bilo svakako uz saglasnost, odnosno saznanje Generalštaba Vojske Jugoslavije, jer bi u protivnom bilo kakav neovlašćeni odlazak tužioca/tj. Dragomira Miloševića - prim. S. Č./, kao profesionalnog oficira Vojske Jugoslavije na ratište u drugu Međunarodno priznatu državu povlačilo prestanak radnog donosa, a takva mera tužiocu nije izrečena od strane njegovih prepostavljenih, niti su u tom smislu do završetka rasprave pred ovim sudom o istom pruženi dokazi.**" Stoga je Drugi opštinski sud u Beogradu presudio da "**u konkretnom slučaju postoji odgovornost tužene Države SRJ za štetu koju je tužilac pretrpio i to po principu objektivne odgovornosti na osnovu člana 174. Zakona o obligacionim odnosima, jer se radi o šteti nastaloj od opasne delatnosti.**"¹⁸⁶

- JNA je, a kasnije Vojska Jugoslavije, operativno planirala, pripremala, koordinirala, usmjeravala i vodila borbene operacije u i protiv Bosne i Hercegovine. Jedinice JNA, a kasnije i Vojska Jugoslavije, te specijalne jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, učestvovale su u ofanzivnim dejstvima na teritoriji Bosne i Hercegovine, uključujući padobranske i diverzantske snage. Svi strateški i operativni planovi upotrebe komandi i jedinica "Vojske Srpske Republike Bosne i Hercegovine", odnosno "Vojske Republike Srpske", su izrađivani u Generalštabu Vojske (Savezne Republike) Jugoslavije u Beogradu, a zatim su, po već razrađenoj liniji rukovođenja i komandovanja, dostavljeni Glavnom štabu "Vojske Republike Srpske", kao operativno-strateškom nosiocu na realizaciju i izvršenje. Ta je vojska (JNA/VJ) sve naredbe izdavala u Beogradu i dostavljala ih i svojim snagama u Bosni i Hercegovini ("Vojska Republike Srpske") koje su redovno izvještavale svoju vrhovnu komandu (u Beogradu). Te su

dvije vojske bile jedna armija, odnosno sastavni dijelovi jedinstvene Vojske Jugoslavije (Savezna Republika Jugoslavija);

- “Vojska Republike Srpske” je bila **podređena Vojsci Jugoslavije**, posebno u pogledu dejstava. U suštini je formiranje i “djelovanje” “Vojske Republike Srpske” bilo samo **pravna fikcija** u nastojanju da se zamaskira i prikrije učešće JNA/Vojska Jugoslavije u agresiji i genocidu u Bosni i Hercegovini. Kadrovska politika “Vojske Republike Srpske” i sve druge zločinačke aktivnosti u i protiv Republike Bosne i Hercegovine su vođene preko 30. kadrovskog centra Generalštaba Vojske Jugoslavije (Vojna pošta 3001) u Beogradu, čiji je komandant bio general Mladić, oficir Vojske Jugoslavije i državljanin Srbije, odakle je (iz i preko Beograda), pored ukupne logističke podrške, planiranja i drugih potreba za vođenje agresije, išla i redovna službena korespondencija, kao i telefonske veze. Tim putem je naređivana i upotreba zabranjenih hemijskih i drugih sredstava;
- “Vojska Republike Srpske”, kao sastavni dio jedinstvenih Oružanih snaga Savezne Republike Jugoslavije i njen strategijski elemenat, se u potpunosti oslonjala na Beograd, na popunu starješinskim i vojničkim kadrom, na kompletну logističku podršku (avijacija, borbena i neborbena vozila, tenkovi, transporteri, artiljerijsko i pješadijsko naoružanje, radarsko-računarska sredstva, minsko-eksplozivna sredstva, municija, gorivo i mazivo, sanitetski materijal, zdravstveno zbrinjavanje i svu drugu vojnu opremu). Plate aktivnih i penzije penzionisanih starješina dobivaju u Saveznoj Republici Jugoslaviji za cijelo vrijeme trajanja agresije, a penzije i danas;
- profesionalnim vojnicima (profesionalni oficir, profesionalni podoficir, oficir po ugovoru, podoficir po ugovoru i vojnik po ugovoru) Vojske Jugoslavije **“koja je izvodila oružane akcije”** u i protiv Bosne i Hercegovine, formalno na službi u komandama, jedinicama i ustanovama “Vojske Republike Srpske”, je, na osnovu člana 156. i 157. Zakona o Vojsci Jugoslavije, priznavano pravo na penzijski staž (“ratni staž”) osiguranja u dvostrukom trajanju i pravo na naknadu za službu pod otežanim (posebnim uslovima od 34-38 odsto), te pravo na naknadu troškova zbog odvojenog života od porodice. Vojska Jugoslavije je (svojim) profesionalnim

- vojnicima koji su učestvovali “**u oružanim akcijama**” protiv Republike Bosne i Hercegovine “**svo vreme tokom ratnih dejstava isplaćivala platu**”;
- starješine “Vojske Republike Srpske” postavljane su i unapređivane od strane predsjednika Savezne Republike Jugoslavije i načelnika Generalštaba Vojske Jugoslavije;
 - genocid nad Bošnjacima u Republici Bosni i Hercegovini je dobro osmišljen i izvršen planski, sistematski, organizovano i ciljno (uprkos nepovoljnog razvoja događaja po agresora: prisustvo svjetskih medija, vojnih posmatrača, UNPROFOR-a, UNHCR-a i drugih međunarodnih organizacija i njihove neutralnosti u oružanom sukobu međunarodnog karaktera, grčevita i žilava odbrana žrtava agresije i genocida, izostala, pa katastrofalno zakašnjela međunarodna vojna intervencija u zaustavljanju genocida, itd.), uz, nažalost, **masovno učešće srpskog naroda**. Samo u genocidu nad Bošnjacima Bosne i Hercegovine u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija Srebrenici, jula 1995, učestvovalo je (po raznim osnovama i na različite načine), prema istraživanjima Vlade Republike Srpske, preko 25.000 ljudi;¹⁸⁷
 - za istrebljenje Bošnjaka, međunarodnim humanitarnim pravom zaštićene grupe (nacionalne i vjerske), postojala je **genocidna zločinačka namjera i genocidni plan** (postoje, pored strateških prioriteta i ostalog, naredbe za izvršenje genocida, uključujući i formiranje konclogora). Slobodan Milošević je “**bio učesnik u udruženog zločinačkog poduhvata, koji je uključivao i rukovodstvo bosanskih Srba, čiji su cilj i namjera bili da se djelimično unište bosanski Muslimani kao grupa**”,¹⁸⁸
 - agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu je, uz **embargo na oružje i humanitarnu politiku** Ujedinjenih nacija, Evrope i međunarodne zajednice i **međunarodnu strategiju ignoriranja velikodržavnog fašističkog i genocidnog projekta Velike Srbije**, bila sastavni dio Miloševićeve državne politike, u čije je ime najveći dio Bosne i Hercegovine okupiran, a Bošnjaci ubijani, protjerivani i odvođeni u konclogore zbog njihove nacionalne i vjerske pripadnosti i zauzimanja njihove zemlje, pljačkanja materijalnih dobara i druge pokretne imovine, te

otimanja i prisvajanja njihovih kuća i stanova i zatiranja tragova kulturnih i civilizacijskih tekovina;

- kolaboracionisti velikosrpskog agresora (politički, vojni, policijski i upravljačko-izvršni potencijal Republike Srpske, odnosno zvanična vlast Republike Srpske) su pod neposrednim rukovodstvom, organizacijom, komandom, učešćem i podrškom države Srbije i Crne Gore / Savezne Republike Jugoslavije, koja je okupirala preko 70% teritorije Republike Bosne i Hercegovine, učestvovali u genocidu, zločinima protiv čovječnosti i ratnim zločinima nad Bošnjacima;
- fašističko i genocidno rukovodstvo kolaboracionističke tvorevine Republike Srpske, na čelu sa Radovanom Karadžićem, Momčilom Krajišnikom, Biljanom Plavšić i drugima, koju je generirao srpski nacizam i na kostima ubijenih Bošnjaka inaugurirao genocidnu tvorevinu nazvanu republikom, imalo je **genocidnu namjeru i genocidni plan** o istrebljenju Bošnjaka, po kojem je genocid vršen i izvršen;
- u zauzimanju Srebrenice, sigurne zone Ujedinjenih nacija, i izvršenju genocida nad Bošnjacima jula 1995, učestvovale su, pored vojnih i policijskih snaga kolaboracionističke, fašističke i genocidne Vojske Republike Srpske i Vojske Republike Srpska Krajina, i oružane snage Savezne Republike Jugoslavije (Vojska Jugoslavije i Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije). Tako su, primjera radi, neposredno u egzekucijama zarobljenih Bošnjaka učestvovali pripadnici Vojske Jugoslavije i specijalne jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije;
- genocid nad Bošnjacima je, u skladu sa velikosrpskom genocidnom ideologijom, politikom i praksom, a po uzoru na fašizam i nacizam, (iz)vršen u kontinuitetu, sa manjim ili većim oscilacijama do kraja 1995, bez obzira na broj likvidiranih. Najmasovniji pokolji bili su u regijama od po desetak opština sa bošnjačkom većinom (stanovništva) u Podrinju, Bosanskoj posavini, te Potkozarju i u dolini Sane, regijama koje su prije izvršenja genocida naznačene kao strateški prioriteti velikosrpskog agresora i njegovih kolaboracionista. **Masovne grobnice i koncentracioni logori** su bitni pokazatelji agresije i realizacije njene osnovne

namjere - biološko i duhovno istrijebljenje Bošnjaka, odnosno genocid nad tim narodom;

- Republika Bosna i Hercegovina, međunarodno priznata država i članica Ujedinjenih nacija, za vrijeme agresije i genocida imala je ogromne žrtve. Ukupan broj ubijenih, prisilno protjeranih, ranjenih i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava još uvijek nije naučno utvrđen. U dosadašnjim istraživanjima samo broj ubijenih (i poginulih) se kreće u rasponu od 25.000 do 328.000. Istraživači ICTY-a (demografski vještaci Tužilaštva), Dr Ewa Tabeau i Dr Jakub Bijak, temeljeći svoje podatke i na rezultatima istraživanja Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, ocjenjujući ih kao pouzdane i vjerodostojne, a izvore relevantne, procijenili su sredinom 2003. godine **minimalnu cifru “ukupnog broja smrti povezanih sa ratom u Bosni i Hercegovini”** na **102.622 osoba, od čega 55.261 (54%) civila i 47.360 (46%) “vojnih” smrti**, naglašavajući da su ti podaci još uvijek **nepotpuni**. U njihovu analizu nisu uključeni podaci o “svim slučajevima smrti povezanih sa ratom u Bosni i Hercegovini”, kao ni smrtni slučajevi koji su bili rezultat teških životnih uslova, te “poremećaji u procesima reprodukcije”.¹⁸⁹

Pored masovnih i pojedinačnih ubistava, izvršeni su i drugi brojni oblici zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, od kojih ovom prilikom navodimo:

- **nekoliko stotina hiljada ranjenih**, od čega nekoliko desetina hiljada djece;
- **više stotina hiljada zatočenih** u preko 650 koncentracionih logora i drugih mjesa zatočenja;
- **nekoliko desetina hiljada silovanih i seksualno zlostavljenih djevojčica, djevojaka, žena** (uključujući i starice), pa i muškaraca;
- iz svojih domova je, u panici, strahu i haosu, prisilno protjerano sa svojih staništa preko **2.200.000 ljudi**, a što čini više od jedne polovine ukupnog stanovništva Republike Bosne i Hercegovine po Popisu iz marta 1991.¹⁹⁰
- **1.370.000 lica** je sa teškim psihičkim povredama;
- velikosrpski agresor je u gradovima pod opsadom i sigurnim zonama Ujedinjenih nacija, kao i mnogim naseljima u blizini fronta, **nametnuo takve uslove života koji su imali za cilj potpuno ili djelimično uništenje Bošnjaka - ciljne grupe**;

- ***značajno povećanje mortaliteta stanovništva, zbog teških uslova agresije i genocida.*** To povećanje mortaliteta se, prije svega, odnosi na starija lica i djecu, čiji broj je vrlo znatan;
- ***bitno i značajno smanjenje nataliteta, koje se odnosi na smanjenje prirodnog priraštaja stanovništva, zbog teških uslova agresije i genocida;***

- velikosrpski agresor i njegovi kolaboracionisti su u pojedinim mjestima i krajevima prisilno **prevodili muslimane u pravoslavnu vjeru.** O tome postoje svjedočenja građana iz Kalimanića, Rogatice, Bjelimića, Foče, Kozarca, Semberije i drugih mesta;

- agresor je **opljačkao, porušio, sistematski uništio i izbrisao tragove na oko 1.200 objekata islamske arhitekture,** među kojima su brojne džamije, mektebi, tekije, turbeta i druge sakralne građevine, među kojima je i mnogo onih koje imaju neprocjenjivu historijsko-kulturnu, umjetničku i naučnu važnost i koje su nenadomjestive. Istovremeno, srpsko-crnogorski fašisti uništili su ili oštetili više od 500 vjerskih objekata katoličke crkve i nekoliko jevrejskih;

- agresor je **opljačkao, porušio i popalio na stotine hiljada stambenih objekata.** Procjenjuje se da je uništeno i oštećeno između 60 do 70% ukupnog broja stambenih jedinica u Republici Bosni i Hercegovini. Razorenih su i uništeni mnogi infrastrukturni objekti u oblasti saobraćaja i veza (željeznička i putna infrastruktura, PTT saobraćaj i RTV);

- agresor je **opljačkao, razorio i uništio mnoge industrijske objekte, poljoprivredna dobra, hotele, motele i turističke centre, te bezbroj malih zanatskih i trgovačkih radnji u privatnom vlasništvu.** Procjenjuje se da je uništeno i oštećeno između 50 do 60% industrijskih objekata;

- velikosrpski zločinci **uništili su oko 55% zdravstvenih objekata,** čime je iz upotrebe izbačeno na hiljade bolničkih kreveta. Ubijeno je 349 ljekara i drugih zdravstvenih radnika, uglavnom na radnom mjestu (samo na području Sarajeva 47). Uništeno je oko 400 sanitetskih vozila;

- među najtežim rezultatima agresije je i **razaranje i uništenje gotovo svih obrazovnih, naučnih, kulturnih i sportskih objekata**. Dovoljno je u tom pogledu spomenuti činjenicu da je agresor granatirao i zapalio Nacionalnu i univerzitetsku biblioteku u Sarajevu (zbirku periodičnih publikacija sa više od 30.000 naslova iz svih oblasti nauke i ljudskog života uopće. Periodika je imala blizu pola miliona tomova, a u Vijećnici je bilo i oko 850.000 monografskih publikacija). Agresor je potpuno spalio Orijentalni institut, uključujući arhiv i biblioteku, uništio gotovo sve objekte na kojima su održane XIV Olimpijske igre 1984, te višestoljetno Jevrejsko groblje pretvorio u uporište sa kojeg je danonoćno ubijao civile Sarajeva u opsadi;
- agresor je u gradovima koji su bili pod opsadom, posebno u Sarajevu, **onesposobio ili iz upotrebe isključio brojne vodoopskrbne objekte i uskratio vodu, električnu energiju, gas i telefonske komunikacije**. Na taj način agresor je namjerno podvrgavao civile životnim uslovima koji su trebali dovesti do njihovog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja;
- srbijansko-crnogorski agresor i njegovi kolaboracionisti **nisu poštivali nikakve ratne konvencije**, te su protiv civilnog stanovništva koristili metode i sredstva koji su po svim međunarodnopravnim i humanitarnim pravima i standardima zabranjeni. Tako je protiv civilnog stanovništva, stambenih, privrednih i bolničkih objekata koristio rasprskavajući i zapaljivu municiju, hemijske otrove, kasetne bombe, snajpere i dr. Iz svih je artiljerijskih oruđa vršio granatiranje po gradovima, naseljima i selima sa pretežno bošnjačkim stanovništvom;
- agresor je **sistematski izgladnjivao civilno stanovništvo, posebno u Sarajevu, zatim onemogućavao njihovo liječenje i epidemiološku zaštitu, te onemogućavao UNHCR-u i drugim međunarodnim i lokalnim humanitarnim organizacijama da isporučuju hranu i lijekove**. Također, u okupiranim mjestima u kojima je ostao manji broj Bošnjaka i Hrvata agresor ih je **otpuštao sa posla, izbacivao iz stanova, uz prethodno prisilno potpisivanje da se odriču svoje cjelokupne imovine, uskraćivao im socijalnu i medicinsku zaštitu i drugo**;
- u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu agresor je posebno **koristio opsadni način ratovanja i neselektivno i nesrazmjerno korištenje sile**, što je

karakteristično za Sarajevo, Goražde, Žepu, Srebrenicu, Bihać i druga mjesta u opsadi;

- sistematski obrazac u nasilnom preuzimanju vlasti; počinjeni zločini; razmjere i brazac napada; njihov intenzitet; veliki broj ubijenih Bošnjaka; protjerivanje, deportacija i okrutno postupanje prema njima u koncentracionim logorima i drugim mjestima zatočenja, te ciljni napadi na osobe ključne za njihov opstanak kao grupe (istaknute intelektualne, političke, duhovne i imućne Bošnjake) nedvosmisleni su dokazi o **namjeri i izvršenom genocidu nad Bošnjacima**. Nažalost, bosanski muslimani su na kraju XX stoljeća djelimično istrijebljeni. U mnogim krajevima, gdje su stoljećima živjeli, danas ih više nema;
- genocid nad Bošnjacima se i dalje prikriva, minimizira, relativizira i/ ili osporava, uključujući i presude međunarodnih (ICTY i ICJ) i nacionalnih (Savezna Republika Njemačka i Bosna i Hercegovina) krivičnih sudova, kao i rezultate *Komisije za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995. Vlade Republike Srpske i Radne grupe za sproveđenje zaključaka iz konačnog Izveštaja Komisije za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995.*;
- permanentno i kontinuirano se izjednačavaju žrtve genocida i njihovi izvršioci, što je nedopustivo (sve više se govori samo o ratnim zločinima na svim “stranama”, čime se genocid i drugi oblici zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava reduciraju samo na ratne zločine, što najblaže rečeno duboko vrijeđa istraživače ovih zločina, a pogotovo žrtve genocida) i na sasvim pogrešan način se unaprijed, bez ikakvog istraživanja, daju kvalifikacije o tako značajnom pitanju, kao što je karakter zločina, a što ne odgovara činjeničnom stanju i u suprotnosti je sa relevantnom dokumentacijom;
- svjedoci smo, nažalost, sve prisutnije pojave manipulisanja žrtvama genocida u Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća, pri čemu se posebno aktivno angažuju kvazi istraživači. Nosioci manipulacije su različiti i raznovrsni, kako pojedinci, tako i grupe, razna udruženja, ustanove i drugi, čiji su interesi i ciljevi vrlo različiti i teško ih je artikulisati, otkriti, identifikovati, utvrditi i konstatovati na jedinstven način. Mi ih identifikujemo kao nedobronamjerne, tendenciozne i

kontraproduktivne, sa mogućim i veoma teškim, dugoročno štetnim implikacijama po Bosnu i Hercegovinu kao državu i sve njene građane, bez obzira na nacionalnu, vjersku ili političku pripadnost. Osnov za ovu kvalifikaciju proizilazi iz činjenice da se tzv. istraživanja ne organizuju i ne realizuju na naučnoj osnovi i naučno utvrđenoj proceduri, kojom se propisuje odvijanje procesa, od istraživačke ideje do konstituisanju rezultata naučnog istraživanja i njihove eventualne primjene u naučnoj i društvenoj praksi. Opšte je poznato da postoji samo jedna istina, a da je cilj nauke naučna istina, do koje se upravo dolazi primjenom naučnih metoda;

- krivično gonjenje i procesuiranje genocida i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava pred sudovima u Bosni i Hercegovini se, najblaže rečeno, kontinuirano opstruira, pri čemu su na sceni snage koje, umjesto težine zločina, karaktera, statusa i broja žrtava, predmete biraju po nacionalnoj pripadnosti žrtava, radi izjednačavanja i izbalansiranja zločina među tri naroda (Bošnjaci, Srbi i Hrvati) i proglašavanja žrtve genocida - zločincem, i da, pored ostalog, kroz krivičnu proceduru izmijene karakter "sukoba" i karakter zločina u Bosni i Hercegovini, kako bi međunarodni oružani sukob, odnosno agresiju, prekvalifikovali u građanski rat, a zločin genocida u "etničko čišćenje";
- planeri, naredbodavci, učesnici, pomagači, saučesnici i izvršioc genocida su u velikosrpskoj ideologiji, politici i praksi najveći heroji u srpskom narodu (u nauci, kulturi, umjetnosti, obrazovanju), koji danas nekažnjeno žive i rade, uživajući, nažalost, u rezultatima genocida i ismijavajući žrtve tog zločina;
- srpski narod i njegova politička i naučna elita nisu se distancirali od izvršenog genocida, a kamoli da se žrtvama izvine i (za)traže oprost i pruže ruku pomirenja. Umjesto toga, oni u kontinuitetu negiraju genocid i odgovornost za zločine prebacuju na žrtvu genocida, te izmišljaju i falsificuju historijske činjenice, kao što je, pored ostalog, primjera radi, "teza" da su legalni organi vlasti Republike Bosne i Hercegovine protjerali Srbe sa područja Sarajeva, uključujući i "više od 650 univerzitetskih profesora i asistenata";
- entitet Republika Srpska je genocidna tvorevina velikosrpskog nacizma, nastala na teškim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava, obilježena i natopljena,

uglavnom, bošnjačkom krvlju, te omeđena i prekrivena brojnim masovnim grobnicama i koncentracionim logorima, u kojoj legalno djeluju fašističke organizacije. Tu genocidnu tvorevinu tzv. međunarodna zajednica je legalizirala i ustanovila je kao ustavnu kategoriju. Političko rukovodstvo i druge strukture Republike Srpske, u skladu sa velikosrpskom genocidnom ideologijom, politikom i praksom, na sve moguće načine opstruiraju jačanje države Bosne i Hercegovine i konstantno sprovode politiku secesije, uništavanja i uništenja države Bosne i Hercegovine.

Napomene:

¹ F. A. Boyle, BOSANSKI NAROD OPTUŽUJE ZA GENOCID: POSTUPAK PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVDE U PREDMETU BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE RADI SPRJEČAVANJA I KAŽNJAVA VANJA ZLOČINA GENOCIDA, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2000, str. 11-242; Međunarodni sud pravde, PRESUDA, SPOR KOJI SE ODNOŠI NA PRIMJENU KONVENCIJE O SPREČAVANJU I KAŽNJAVA VANJU ZLOČINA GENOCIDA - BOSNA I HERCEGOVINA PROTIV SRBIJE I CRNE GORE (u daljem tekstu: Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**), Hag, 26. februar 2007, paragrafi 1, 4 i 64. Bosnu i Hercegovinu je, pored Prof. dr Francisa Boyle-a, zastupao i Muhamed Šaćirbegović, ambasador i stalni predstavnik Bosne i Hercegovine u Ujedinjenim nacijama. On je prisustvovao i aktivno učestvovao u raspravama na Sudu, posebno 1. i 2. aprila i 25. i 26. avgusta 1993. (F. Boyle, nav. dj., str. 157-243 i 375-485).

² F. Boyle, nav. dj., str. 158.

³ Isto, str. 157- 243.

⁴ Isto, str. 245-519; International court of justice, *Reports*, str. 24, paragraf 52 (A) (1) i (2); Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragrafi 451-458. Tu privremenu mjeru Sud je donio jednoglasno.

⁵ Isto. Navedenu privremenu mjeru Sud je usvojio sa 13 glasova prema jednom. Sudija Nikolaj Tarasov je bio protiv, jer se, po njegovom mišljenju, "ta poglavlja Rješenja mogu tumačiti na način da Sud vjeruje da je Vlada Savezne Republike Jugoslavije zaista umiješana u ova genocidna djela ili barem da je moguće da je umiješana". Stoga se, po njegovom mišljenju, te odredbe "veoma približavaju prejudiciranju slučaja, bez obzira na priznanje Suda da u Rješenju kojim se donose privremene mjere on nema pravo da donosi definiciju činjenice ili prava" (F. Boyle, nav. dj., str. 275-276).

Sud je, također, jednoglasno usvojio i sljedeću privremenu mjeru: "Vlada Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) i Vlada Republike Bosne i Hercegovine ne smiju preduzimati nikakve radnje i moraju osigurati da se nikakve radnje ne preduzimaju kojima bi se mogao pogoršati ili proširiti postojeći spor u vezi sa sprečavanjem ili kažnjavanjem zločina genocida ili ga učiniti težim za rješavanje" (Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, paragraf 453; F. Boyle, nav. dj., str. 273-274).

⁶ F. Boyle, nav. dj., str. 514.

⁷ Isto, strana 277-373. U *Zahtjevu za donošenje privremenih mjera*, od 27. jula 1993, Bosna i Hercegovina je ukazala na "obavezujuće okolnosti koje zahtijevaju donošenje dodatnih privremenih mjera zaštite" i iznijela Hronologiju kršenja Rješenja Suda od 8. aprila 1993. od strane Savezne Republike Jugoslavije (Srbije i Crne Gore), ukazujući, pored ostalog, i na njena zvanična priznanja (svoje) odgovornosti u naoružavanju, opremanju i snabdijevanju srpskih oružanih jedinica u Bosni i Hercegovini (Isto, str. 284-350). Tom je prilikom Bosna i Hercegovina, pored detaljnog i argumentovanog zahtjeva, priložila i odredene dokumente, u cilju izmjene ili dopune Zahtjeva, a u nekim slučajevima i Tužbe u predmetnom postupku - detaljnije o tome: F. Boyle, nav. dj., str. 351-373.

⁸ A. F. Boyle, nav. dj., str. 375-485.

⁹ Isto, 514-518. Naime, Sud je, pored ostalog, konstatovao da se, od donošenja Rješenja od 8. aprila 1993. i uprkos tom Rješenju, i pored mnogih rezolucija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija, "nastavlja ogromna patnja i gubitak života u Bosni i Hercegovini u okolnostima koje šokiraju savjest čovječanstva i flagrantno su suprotne moralnim zakonima, duhu i ciljevima Ujedinjenih nacija ..." (Isto, str. 515).

¹⁰ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, paragraf 452; F. Boyle, nav. dj., str. 245-276 i 279-518. Sud je, prema ocjeni Muhameda Šaćirbegovića na javnoj raspravi, 25. avgusta 1993. u Palati mira u Hagu, povodom Drugog zahtjeva Bosne i Hercegovine za izricanje dodatnih mjera zaštite zaključio "djelimično da Srbija i Crna Gora treba da preduzmu sve mjere kako bi osigurale da se ne nastavlja sproveđe genocida nad bosanskim narodom, posebno nad Bošnjacima" (Isto, str. 380).

¹¹ F. A. Boyle, nav. dj., str. 245-519; International Court of Justice, *Reports*, str. 24, paragraf 52 (A) (1) i (2); Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragrafi 451-458.

¹² S. Čekić, **ISTRAŽIVANJE ŽRTAVA GENOCIDA SA POSEBNIM OSVRTOM NA BOSNU I HERCEGOVINU - Naučno - teorijska i metodološko - metodska pitanja i problemi**, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu - Kult B, Sarajevo 2007, str. 117-188.

¹³ **..:SRBIJA PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVDE**, knj. 1, Beograd 2007, str. 53, 162 i 479.

¹⁴ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragrafi 67-79.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Isto, paragrafi 80-141.

¹⁷ Isto, paragrafi 191-201.

¹⁸ Isto, paragraf 386.

¹⁹ Isto, paragraf 241.

-
- ²⁰ Isto, paragraf 388.
- ²¹ Isto, paragrafi 394 i 434.
- ²² Isto, paragraf 394.
- ²³ Isto, paragrafi 394 i 434.
- ²⁴ Isto, paragraf 297.
- ²⁵ Isto.
- ²⁶ Isto, paragrafi 292-293 i 434.
- ²⁷ Isto, paragraf 292.
- ²⁸ Isto, paragraf 293.
- ²⁹ Isto, paragraf 292.
- ³⁰ Isto.
- ³¹ Isto, paragraf 293.
- ³² Isto, paragraf 413.
- ³³ Isto, paragraf i 288 i 413.
- ³⁴ Isto, paragrafi 288, 290 i 388.
- ³⁵ Isto, paragraf 388.
- ³⁶ Isto.
- ³⁷ Isto.
- ³⁸ Isto, paragrafi 233 i 235.
- ³⁹ Isto, paragrafi 249 i 277.
- ⁴⁰ Isto, paragrafi 292-293, 434 i dr.
- ⁴¹ Isto, paragrafi 438 i 450. „**Tužena strana**“ se, po Presudi, “**nije pridržavala ni svoje obaveze sprečavanja niti kažnjavanja genocida koji proističu iz Konvencije, i da je time nastala njena međunarodna odgovornost**” (Isto, paragraf 450).
- ⁴² Isto, paragraf 471.
- ⁴³ Isto.
- ⁴⁴ Isto, paragrafi 245-276.
- ⁴⁵ Isto, paragraf 276.
- ⁴⁶ Isto, paragraf 276. Pravni tim Srbije i Crne Gore nije negirao (iz)vršene zločine (.:**SRBIJA PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVDE**, Beograd 2007, knj. 2, str. 13). Sud je *de facto* konstatovao da je Srbija i Crna Gora, u nastojanju da minimizira dimenzije i razmjere zločina i dâ im drugu kvalifikaciju, “osporavala istinitost određenih tvrdnji i broj žrtava ili motive izvršilaca, kao i okolnosti pod kojima su ubistva vršena i njihove pravne kvalifikacije” (Isto).
- ⁴⁷ Isto, paragrafi 247, 252, 257-259, 262 i 271; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, *Izdvojeno mišljenje sudije Ahmeda Mahiou*, paragraf 72.
- ⁴⁸ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragrafi 245-276; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, *Izdvojeno mišljenje sudije Ahmeda Mahiou*, paragraf 72.
- ⁴⁹ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragraf 277.
- ⁵⁰ Isto.
- ⁵¹ Isto, paragraf 319.
- ⁵² Isto, paragraf 328.
- ⁵³ Isto, paragraf 325.
- ⁵⁴ Isto, paragraf 334.
- ⁵⁵ Isto, paragraf 344. Za potvrdu tog stava Sud je citirao Izvještaj Komisije za međunarodno pravo o radu njenog Četrdesetosmog zasjedanja (*Yearbook of the International Law Commission 1996*, tom II, Drugi dio, str. 45-46, paragraf 12), po kome je “**jasno pokazano u pripremnom radu na Konvenciji ... uništavanje koje je u pitanju predstavlja materijalno uništavanje grupe bilo fizičkim ili biološkim sredstvima, a ne uništavanje nacionalnog, jezičkog, vjerskog, kulturnog ili nekog drugog identiteta odredene grupe**” (Isto).
- ⁵⁶ ICTY, Predmet Krstić, Br. MT-98-33-T, PRESUDA Pretresnog vijeća, 2. avgust 2001, paragraf 580.
- ⁵⁷ Isto, paragrafi 580-595.
- ⁵⁸ Isto, paragraf 596.
- ⁵⁹ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragraf 354.
- ⁶⁰ Isto, paragraf 297.
- ⁶¹ Isto, paragraf 292-293 i 434.
- ⁶² Isto, paragraf 292.
- ⁶³ Isto, paragrafi 290, 292 i 297.
- ⁶⁴ Isto, paragraf 370 i 376.
- ⁶⁵ Isto, paragraf 370.

⁶⁶ Isto, paragrafi 252-256, 262-273, 307-310, 312-318 i 370.

⁶⁷ Isto, paragraf 371.

⁶⁸ Isto, paragraf 371.

⁶⁹ S. Čekić, **AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU - planiranje, priprema, izvođenje -**, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu-Kult B, Sarajevo 2004, str. 568.

⁷⁰ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragraf 372.

⁷¹ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda*, Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 41.

⁷² Isto.

⁷³ Isto.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ Isto.

⁷⁶ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragraf 371.

⁷⁷ Isto, paragraf 373.

⁷⁸ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda*, Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 40.

⁷⁹ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragraf 373.

⁸⁰ Isto, paragrafi 276, 319 i dr.

⁸¹ Isto, paragraf 374. Međunarodni sud pravde je, u nastavku svoje argumentacije, izvršio grupisanje krivičnih postupaka za genocid i srodne zločine koji se vode pred ICTY.

⁸² Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda*, Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 42.

⁸³ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragrafi 297 i 376. Sudija Ahmed Mahiou nije mogao potpisati tvrdnje iz nekih paragrafa Presude, posebno u paragrafima 373-376, gdje Sud **“odbacuje svako postojanje općeg plana za uništenje značajnog dijela bosansko-muslimanskog stanovništva”**. S tim u vezi, Mahiou smatra da **“u razmatranju ovog predmeta Sud ne uzima stvarno u razmatranje i ne stavlja u perspektivu ukupnost materijalnih elemenata i elemenata namjere koji proističu iz predmeta koji su mu dati na razmatranje”** (Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, *Izdvojeno mišljenje sudije Mahiou*, paragraf 82).

⁸⁴ Isto, paragraf 223.

⁸⁵ ICTY, Predmet MT-94-1-A, *Presuda* 1997. i *Presuda* 1999. Ta je presuda, po ocjeni Pravnog tima Srbije i Crne Gore **“uticala na percepciju celog sukoba od strane međunarodne zajednice”** (.:**SRBIJA PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVDE, PRESUDA**, knj. 2, Beograd 2007, str. 14). Zbog toga se Međunarodni sud pravde tako grčevito borio da je po svaku cijenu odbaci.

⁸⁶ A. Kaseze, **MEDUNARODNO KRIVIČNO PRAVO**, Beograd 2005, str. 115. Taj zaključak je, po A. Kasezeu, **“važan za proceduralni dio, pošto podrazumijeva da tužilac u nacionalnim ili međunarodnim suđenjima ne mora iznositi dokaze za takvu praksu”** (Isto).

⁸⁷ Isto.

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ ICTY, MT-97-24-T, PRESUDA, 31. juli 2003, paragrafi 544 i 546; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, paragraf 261.

⁹⁰ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragraf 261.

⁹¹ ICTY, TUŽILAC protiv SLOBODANA MILOŠEVIĆA, ODLUKA PO PRIJEDLOGU ZA DONOŠENJE OSLOBAĐAJUĆE PRESUDE, Hag, 16. juni 2004, paragrafi 246 i 288.

⁹² Isto, paragrafi 246 i 288. Raspoloživi dokazi i po mišljenju tužioca **“potkrepljuju zaključak da je postojao sistematski obrazac po kojem su bosanski Srbi preuzimali vlast u onim općinama Bosne i Hercegovine za koje je bilo predviđeno da uđu u sklop srpske države, kao i da je razvijen sistematski obrazac u skladu s kojim su srpske snage uspostavile okvir za vršenje genocidnih zločina i zločina progona, u kojem su i djelovale”** (Isto, paragraf 144).

⁹³ ICTY, MT-95-10-T, PRESUDA, 14. decembar 1999, paragraf 65.

⁹⁴ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA....**, paragraf 272.

⁹⁵ OUN, VIJEĆE SIGURNOSTI, *Rezolucija 1034 (1995.)*, paragraf 2; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA....**, paragraf 302.

⁹⁶ ICTY, PRESUDA Pretresnog vijeća od 27. septembra 2006, paragrafi 867-869; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA....**, paragraf 219.

⁹⁷ ICTY, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, ODLUKA PO PRIJEDLOGU ZA DONOŠENJE OSLOBAĐAJUĆE PRESUDE, 16. juni 2006, paragraf 144 i 246.

⁹⁸ Isto, paragrafi 246, 288-289 i 323.

⁹⁹ Isto, paragrafi 289 i 323.

¹⁰⁰ Isto, paragrafi 238-289.

¹⁰¹ Tako je, primjera radi, R. Karadžić 13. oktobra 1991. izjavio: "Za dva-tri dana Sarajevo će nestati i bit će pet stotina hiljada mrtvih. Za mjesec dana u Bosni i Hercegovini nestat će Muslimani" (Isto, paragraf 241). Dva dana kasnije, Karadžić je izjavio: "Prije svega, niko od njihovog rukovodstva ne bi ostao živ. Za trićetiri sata svi bi bili pobijeni. Ne bi imali šanse uopšte da opstanu" (Isto).

¹⁰² Biljana Plavšić je 1. maja 1992. gospodina Doyleu, ličnom predstavniku lorda Carringtona, rekla da "ukoliko dode do podele teritorije, Srbi zaslužuju veću teritoriju i da će, ako je potrebno da tri miliona ljudi pogine da bi se rešio problem, oni to i učiniti" (paragraf 242).

¹⁰³ Isto, paragrafi 239-287.

¹⁰⁴ Isto. Dokazni materijal odnosio se na:

- 1. opću rukovodeću poziciju optuženog među srpskim narodom, uključujući bosanske Srbe u Bosni i Hercegovini;**
- 2. zalaganje optuženog za ideju Velike Srbije i njegovu podršku toj ideji;**
- 3. logističku i finansijsku podršku bosanskim Srbima iz Srbije, za koju se razumno može zaključiti da je pružana uz znanje i podršku optuženog; logističku podršku ilustruju bliski odnosi pripadnika VJ sa VRS-om;**
- 4. priroda odnosa i angažovanost optuženog na strani političkog i vojnog rukovodstva bosanskih Srba, što dokazuje molba Karadžića da optuženi ostane u kontaktu s njim i da mu je veoma važno čuti njegovu ocjenu;**
- 5. autoritet i utjecaj optuženog na rukovodstvo bosanskih Srba;**
- 6. ličnu upoznatost optuženog sa 'sa svime što se radi'; njegovo insistiranje na tome da bude obaviješten 'o svemu što se događa na frontu'; i**
- 7. počinjene zločine, razmjere i obrazac napada na navedene četiri teritorije, njihov intezitet, veliki broj ubijenih muslimana, okrutno postupanje s muslimanima u zatočeničkim objektima i na drugim mjestima i ciljne napade na osobe koje su bile važne za opstanak muslimana kao grupe..." (Isto, paragraf 288).**

¹⁰⁵ Isto, paragraf 288.

¹⁰⁶ Isto.

¹⁰⁷ Isto, paragraf 246.

¹⁰⁸ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragrafi 289, 389, 395 i 413. I potpredsjednik Suda, Al-Khasawneh je u svom izdvojenom mišljenju ukazao i na ovu, najblaže rečeno, nedosljednost Suda, tvrdeći da je Sud trebao tretirati "Škorpone" kao *de jure* organ Savezne Republike Jugoslavije (Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda*, Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragrafi 53-54).

¹⁰⁹ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragrafi 289, 389, 395 i 413.

¹¹⁰ **VLADA REPUBLIKE SRPSKE**, *Radna grupa za sprovodenje zaključaka iz konačnog Izvještaja Komisije za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10.-19. jula 1995. godine*, DOPUNA IZVJEŠTAJA OD 30. MARTA 1995, Banja Luka, 30. septembra 2005.

¹¹¹ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragrafi 377-378; Isto, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda*, Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragrafi 56-61.

¹¹² Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragrafi 394 i 434.

¹¹³ Isto, paragraf 438.

¹¹⁴ Isto, paragraf 398.

¹¹⁵ Međunarodni sud pravde, PRESUDA, 27. juni 1986, paragrafi 109-115 i dr; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragrafi 204, 213, 391-393 i 399-401.

¹¹⁶ Isto; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragrafi 399-400.

¹¹⁷ Isto. S tim u vezi, Međunarodni sud pravde je (1986.) konstatovao da "ne postoje jasni dokazi da su SAD faktički vršile kontrolu u onoj mjeri da se može opravdati tretiranje kontraša u svim oblastima kao da su djelovali u njihovo ime". Pored toga, Sud je zaključio da su "dokazi koji stoje Sudu na raspolaganju ... nedovoljni da se dokaže potpuna zavisnost (kontraša) od američke pomoći", te Sud "nije mogao utvrditi da se snage kontraša mogu izjednačavati za pravne svrhe sa snagama SAD" (Isto, paragraf 391).

¹¹⁸ ICTY, *Tužilac protiv Tadića*, PRESUDA, MT-94-1-A, 15. juli 1999, paragraf 137.

¹¹⁹ ICTY, *Tužilac protiv Tadića*, PRESUDA, MT-94-1-A, 15. juli 1999, paragraf 145; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragraf 402.

¹²⁰ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragraf 403.

¹²¹ Isto, paragraf 404.

¹²² Isto.

¹²³ Isto, paragraf 405.

¹²⁴ Isto, paragraf 406.

¹²⁵ Isto, paragraf 407.

¹²⁶ Isto, paragrafi 285 i 408.

¹²⁷ Isto.

¹²⁸ Isto, paragraf 410.

¹²⁹ Isto.

¹³⁰ Isto, paragraf 411.

¹³¹ Isto.

¹³² Isto, paragraf 412. Prof. dr Radoslav Stojanović, pravni zastupnik Srbije pred Međunarodnim sudom pravde, je početkom marta 2007. izjavio kako su *Optužbu Republike Bosne i Hercegovine protiv Savezne Republike Jugoslavije (Srbije i Crne Gore)*, zbog kršenja Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, od 9. decembra 1948., srušili **dokumentima CIA**, jer im je navodno 70 posto tih dokumenata prvog reda išlo u prilog (*"Oslobodenje"*, Sarajevo, 5. mart 2007.). Tim povodom Prof. dr Smail Čekić je 6. marta uputio saopštenje za javnost, koje je 7. marta objavljeno u *"Oslobodenju"*, u kojem je demantovao Stojanovićeve tvrdnje:

- **prvo**, riječ je o dvotomnoj knjizi *"BALKAN BATTLEGROUNDS"* o "vojnem sukobu u bivšoj Jugoslaviji između 1990. i 1995.", objavljenoj 2002. (tom 1) i 2003. (tom 2), dvojice autora – vojnih analitičara CIA-e. Izdavač je Central Intelligence Agency (CIA), Office of Russian and European Analysis, Washington, DC;

- **drugo**, u Predgovoru knjige, između ostalog, stoji da "zaključci, stavovi i mišljenja koja su izražena u ovoj knjizi pripadaju samo i u potpunosti autorima i ne predstavljaju zvanične stavove CIA-e ili Vlade SAD-a";

- **treće**, ne radi se o dokumentima CIA, a pogotovo ne o dokumentima prvoga reda, kako to krajnje tendenciozno, neprofesionalno i nemoralno tvrdi Prof. Stojanović. Naime, radi se o pokušaju vojno-historijske rekonstrukcije navedenog perioda, pri čemu su autori koristili razne izvore, od novinskih napisa i memoara, do rezultata nekih relevantnih istraživanja i dokumenata ICTY-a, koja jasno i pouzdano potvrđuju efektivno učešće Vojske Jugoslavije i MUP-a R Srbije u genocidu u R Bosni i Hercegovini, pa čak i pripadnika 72. i 63. brigade Vojske Jugoslavije, za koje je ICTY dokazao da su 1993. učestvovali i u klanju djece u istočnoj Bosni;

- **četvrtu**, Stojanović tvrdi, kako "u dokumentima CIA-e piše da je od povlačenja JNA do kraja rata, i to u jednom trenutku, najviše moglo da bude oko 2.000 civila, vojske i policije iz Srbije". Međutim, nije riječ ni o kakvom dokumentu CIA-e, nego o netačno citiranom stavu autorâ (str. 275, tom 2);

- **peto**, Stojanović, međutim, namjerno izostavlja stavove autorâ na istoj strani o tome da je, od angažovanja trupa Vojske Jugoslavije i MUP-a Srbije za specijalne operacije, "puno bitniji angažman pojedinih oficira i podoficira VJ u redovima jedinica VRS";

- **šesto**, podaci autorâ izneseni na strani 275 (tom 2), u podnaslovu "Pomoć od Velikog brata: Podrška VJ", nedvosmisleno dokazuju i efektivnu kontrolu Vojske Jugoslavije nad VRS, jer je upravo preko podrške Vojske Jugoslavije i njenog personala obezbjedjivano uspješno komandovanje jedinicama i operacijama u R Bosni i Hercegovini i logistička, materijalna, finansijska i druga pomoć. Uostalom, Vojska Jugoslavije i VRS su bile jedna armija, odnosno te dvije vojne formacije su bile sastavni dijelovi jedinstvene armije SRJ;

- **sedmo**, očigledno da je i na osnovu navedenih podataka ICJ mogao utvrditi nesumnjivo genocidnu namjeru i efektivnu kontrolu od strane SRJ;

- **osmo**, relevantna raspoloživa dokumentacija, poređ ostalog, dokazuje da su JNA/VJ i MUP R Srbije, poređ okupacije 70% teritorije R BiH, učestvovali u likvidaciji Bošnjaka, uključujući i u sigurnoj zoni UN-a, Srebrenici jula 1995, o čemu, poređ ostalog, potvrđuju dokumenta i *Izveštaj Radne grupe za sprovođenje zaključaka iz konačnog Izveštaja Komisije za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10.-19. jula 1995.* Vlade Republike Srpske, od 30. septembra 2005. Ni tu relevantnu dokumentaciju ICJ iz njemu poznatih razloga nije prihvatio" (*"Oslobodenje"*, Sarajevo, 7. mart 2007, str. 5).

¹³³ Isto. Utvrđujući pitanje "pripisivanja genocida u Srebrenici Tuženoj državi na osnovu upravljanja ili kontrole", odnosno "da li su masakre u Srebrenici izvršila lica koja su, iako nisu imala status organa Tužene države, ipak, postupala po njenim instrukcijama ili pod njenim rukovodstvom ili kontrolom" (Međunarodni sud pravde, *PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA* ..., paragrafi 396-412), tj. da li su izvršioc genocida bili pod efektivnom kontrolom Srbije i Crne Gore, Međunarodni sud pravde je odgovorio negativno. Za to je Srbija, po ocjeni Saše Obradovića, na usmenoj raspravi pružila "snažne dokaze: izveštaj Holandskog instituta za ratnu dokumentaciju, izveštaj CIA, svedočenje pred Tribunalom lorda Dejvida Ovена i oficira holanskog bataljona iz Srebrenice, kao i svjedočenje generala ser Majkla Rouza, dato neposredno u sudnici" (.: **SRBIJA PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVDE**, knj. 2, Beograd 2007, str. 13).

Prelomni trenutak sudjenja je, po ocjeni Saše Obradovića, "čini se, ipak", bilo "svjedočenje vojnog eksperta ser Ričarda Danata, koga je pred Sud izvela bosanska strana". S tim u vezi, Obradović navodi: "Iskusni general, danas drugi čovek britanske armije, izjavio je da svoj iskaz daje na osnovu uvida u enorman broj dokumenata, a na direktno pitanje sudske posudbe Tomke iz Slovačke da li je video bilo koju naredbu koju je Beograd izdao organima Republike Srpske, nije mogao da odgovori potvrđno" (Isto, str. 13-14). Ovo je zaista eklatantan primjer obmana, zavjere, falsifikata, laži, kršenja profesionalne etike poziva, u suprotnosti sa ljudskom svijeću i savješću. Nažalost, Sud je objeručke i bez ikakve dileme, kao po prethodnom dogovoru, uvjerljivo prihvatio sve

obmane, laži i falsifikate koje je Srbija i Crna Gora ponudila i plasirala, a što je samo tom prilikom potvrdio i general Danat, kao vojni ekspert Bosne i Hercegovine, što potvrđuje osmišljenu, isplaniranu, organizovanu, ciljnu i svrsishodnu zavjeru.

¹³⁴ Isto.

¹³⁵ Isto, paragraf 415.

¹³⁶ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda*, Awn Shawkata Al-Khasawneha, parografi 30-32.

¹³⁷ Isto, paragraf 34.

¹³⁸ Isto, paragraf 3.

¹³⁹ ICTY, *Tužilac protiv Slobodana Miloševića*, **ODLUKA PO PRIJEDLOGU ZA DONOŠENJE OSLOBAĐAJUĆE PRESUDE**, 16. juni 2004, paragraf 301.

¹⁴⁰ Isto, paragraf 302.

¹⁴¹ Isto.

¹⁴² Isto, paragraf 304.

¹⁴³ Isto, parografi 304-308.

¹⁴⁴ Isto, paragraf 309.

¹⁴⁵ Isto, paragraf 323.

¹⁴⁶ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, paragraf 401.

¹⁴⁷ Isto.

¹⁴⁸ Isto.

¹⁴⁹ Isto.

¹⁵⁰ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda*, Awn Shawkata Al-Khasawneha, str. 1 i paragraf 36.

¹⁵¹ Isto, paragraf 36.

¹⁵² Isto, paragraf 37; ICTY, *TUŽILAC PROTIV DELIĆA*, Žalbeno vijeće, 20. februar 2001, paragraf 47.

¹⁵³ Isto, paragraf 38; ICTY, *TUŽILAC PROTIV TADIĆA*, PRESUDA, MT-94-1-A, 15. juli 1999, paragraf 98. S tim u vezi, potpredsjednik Suda navodi sljedećeg autora: J. Crawford, INTERNATIONAL LAW COMMISSION'S ARTICLES ON STATE RESPONSIBILITY: INTRODUCTION, Text and Commentaries, Cambridge University Press, 2002, str. 112.

¹⁵⁴ Isto, paragraf 39.

¹⁵⁵ Isto.

¹⁵⁶ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA-BOSNA I HERCEGOVINA...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda*, Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 62.

¹⁵⁷ ICTY, *Jelisić*, IT-95-10-A, Presuda, 5. juli 2001, paragraf 47; ICTY, *Jelisić*, IT-95-10, Presuda, 14. decembar 1999, paragraf 73; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda*, Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 43.

¹⁵⁸ ICTY, *Krstić*, supra napomena broj 20, paragraf 34; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda*, Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 44.

¹⁵⁹ ICTY, *Akayesu*, 96-4, Presuda, 2. septembar 1998, paragraf 523; ICTR, *Georges Rutaganda*, 96-3, Presuda, 6. decembar 1999, paragraf 398, obje su potvrđene na procesu *Georges Rutaganda*, ICTR-96-3-A, Presuda, 26. maj 2003, paragraf 528; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda*, Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 45.

¹⁶⁰ ICTY, *Georges Rutanga*, 96-3-A, Presuda, 26. maj 2003, paragraf 525; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda*, Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 46.

¹⁶¹ ICTY, *Musema*, 96-13-A, Presuda, 27. januar 2000, paragraf 167; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda*, Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 46.

¹⁶² ICTY, *Kayishema*, 95-1-A, Presuda, 1. juni 2001, paragraf 148; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda*, Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 46.

¹⁶³ ICTY, *Kayishema*, 95-1, Presuda, 21. maj 1999, paragraf 93; Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda*, Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 46.

¹⁶⁴ A. Kaseze, MEDUNARODNO KRIVIČNO PRAVO, Beograd 2005, str. 112, nap. 6. A. Kaseze navodi kako su "izuzetno zanimljivi stavovi" Suda u Diseldorfu "**o faktičkim i psihološkim elementima na osnovu kojih se može izvesti zaključak o 'namjeri'**" (Isto).

¹⁶⁵ A. Kaseze, nav. dj., str. 115.

¹⁶⁶ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda*, Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 47.

¹⁶⁷ VLADA REPUBLIKE SRPSKE, *Radna grupa za sprovođenje zaključaka iz konačnog Izveštaja Komisije za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10.-19. jula 1995. godine*, DOPUNA IZVJEŠTAJA OD 30. MARTA 1995, Banja Luka, 30. septembra 2005.

¹⁶⁸ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda*, Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 48.

Genocid, kao i zločini protiv čovječnosti, po Antoniu Kasezeu, "obuhvataju veoma teška kršenja koja vrijedaju naše shvatanje čovječanstva i predstavljaju napad na najosnovnije vrijednosti ljudskog dostojanstva"; "ne predstavljaju izolovane slučajeve, već su obično dio neke šire cjeline, bilo zbog toga što su dio operacija šireg obima i sastoje se od teškog gaženja ljudskog dostojanstva ili su povezani sistem vršenja nedozvoljenih radnji" i, "iako nije neophodno da ih vrše državni zvaničnici ili funkcioneri skupina, kao što su to pobunjenici, obično se vrše uz saučesništvo, prečutnim pristankom ili ih, u najmanju ruku, vlasti tolerišu ili pred njima zatvaraju oči" (A. Kaseze, nav. dj. str. 121-122).

¹⁶⁹ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, *Izdvojeno mišljenje potpredsjednika Suda*, Awn Shawkata Al-Khasawneha, paragraf 62.

¹⁷⁰ Isto.

¹⁷¹ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, paragrafi 204-205. Nacionalni savjet Srbije i Crne Gore za saradnju sa ICTY-em je, na zahtjev tužioca ICTY-a, Kancelariji tužioca ICTY-a dostavio "sve dokumente Vrhovnog savjeta odbrane - i to na originalnom jeziku - od 1992. do 1999. godine, koji su postojali u arhivi". Ti su dokumenti od strane Vrhovnog savjeta odbrane kvalifikovani kao *vojna tajna*, a Odlukom Savjeta ministara Srbije i Crne Gore kao *materijali od interesa nacionalne sigurnosti* (.:SRBIJA PRED MEDUNARODNIM SUDOM PRAVDE, Beograd 2007, knj. 1, str. 699-701).

Nacionalni savjet za saradnju je, na osnovu odluke Savjeta ministara Srbije i Crne Gore, od Pretresnog vijeća ICTY-a u Predmetu *Tužilac protiv Slobodana Miloševića* zatražio zaštitne mjere, predvidene pravilom 54 bis (F) i (I) Pravilnikom o postupku i dokazima ICTY-a, u odnosu na određene dijelove tih dokumenata (Isto, str. 699). ICTY je u više navrata, na osnovu zahtjeva i u "interesu Srbije i Crne Gore" ("vitalni nacionalni interes"), Srbiji i Crnoj Gori odobravao zaštitne mjere na dokumente Vrhovnog savjeta odbrane Savezne Republike Jugoslavije (stenografske bilješke i zapisnici), čime su (dokumenti) zaštićeni i uskraćeni Pravnom timu Bosne i Hercegovine, Međunarodnom судu pravde i javnosti. Sudska vijeća su ocijenila da su zaštitne mjere opravdane, posebno "Četvrta" (30. juli 2003.) i "Deveta" odluka (15. oktobar 2003.), kojima su odobrene mjere zaštite, prihvatajući zahtjeve i argumentaciju Srbije i Crne Gore o mjerama zaštite, jer bi javno objavljivanje tih dokumenta, za koje je Srbija i Crna Gora tražila zaštitu, pored ostalog, "**nanjelo štetu njihovom vitalnom nacionalnom interesu kada je u pitanju rezultat postupka pred Međunarodnim sudom pravde, pokrenutog od strane Bosne i Hercegovine protiv Srbije i Crne Gore po optužbi za genocid**" i moglo bi "**dovesti Srbiju i Crnu Goru da plate stotine biliona odštete**" (ICTY, THE APPEALS CHAMBER, PROSECUTOR v. SLOBODAN MILOŠEVIĆ, DECISION ON SERBIA AND MONTENEGRO'S FOR REVIEW - CONFIDENTIAL, 20. septembar 2005; ICTY, IN THE APPEALS CHAMBER, PROSECUTOR v. SLOBODAN MILOŠEVIĆ, DECISION ON REQUEST OF SERBIA AND MONTENEGRO FOR REVIEW OF THE TRIAL CHAMBER'S DECISION OF 6 DECEMBER 2005. - CONFIDENTIAL, 6 april 2006. i druge tajne odluke sudske vijeća).

Neke sudske odluke, posebno Odluka Žalbenog vijeća od 20. septembra 2005, po kojoj je "**Pretresno vijeće pogriješilo u Četvrtoj i Devetoj odluci kojima se dozvoljavaju mjere zaštite po osnovu državnih interesa**", nisu prihvatile zahtjeve Srbije i Crne Gore, ocjenjujući da je dodjeljivanje zaštitnih mera dokumentima Vrhovnog savjeta odbrane, u skladu s članom 54bis iz razloga "vitalnih nacionalnih interesa", bilo pogrešno, te su tražile da stenografske bilješke i zapisnici (dijelovi) Vrhovnog savjeta odbrane budu otpečaćeni, tj. javno objelodanjeni (Isto). Pretresno vijeće je, u skladu sa tom odlukom i zahtjevom Tužilaštva o ponovnom razmatranju Četvrte i Devete odluke (23. septembra 2005.), 6. decembra 2005. **opozvalo** mjere zaštite (ICTY, THE TRIAL CHAMBER, PROSECUTOR v. SLOBODAN MILOŠEVIĆ, DECISION ON PROSECUTION MOTION FOR RECONSIDERATION OF DECISIONS CONCERNING SUPREME DEFENCE COUNCIL DOCUMENTS AND IMPLEMENTATION OF APPEALS CHAMBER REVIEW DECISION – OF 6 DECEMBER 2005, par. 54). Međutim, Odlukom od 6. aprila 2006. Žalbeno vijeće je, pored ostalog, **poništilo** navedenu odluku Pretresnog vijeća, uključujući i nalog da navedeni dokumenti budu javni (Isto). Očigledno je da su dokumenti Vrhovnog savjeta odbrane Savezne Republike Jugoslavije zaštićeni, kako bi Srbija i Crna Gora bila oslobođena od odgovornosti za genocid i izbjegla plaćanje "stotine biliona reparacije" (Isto).

Navedeni povjerljivi dokumenti ICTY-a potvrđuju činjenicu da je zaštita dokumenata Vrhovnog savjeta odbrane Savezne Republike Jugoslavije, ključnih za utvrđivanje odgovornosti Srbije i Crne Gore za genocid u Bosni i Hercegovini, data na pogrešnoj pravnoj osnovi, što su sudska vijeća ICTY-a (Pretresno i Žalbeno vijeće) sama konstatovala (u) svojim povjerljivim odlukama i bila syjesna tih pravnih (po)grešaka. Međutim, zaista začuđuje činjenica da je (jedno) Žalbeno vijeće, nakon što je donijelo odluku da je Pretresno vijeće napravilo pravnu (po)grešku, odbijajući mjere zaštite, i tu (po)grešku je Pretresno vijeće kasnije ispravilo (opozvalo je

mjere zaštite), poništilo odluku Pretresnog vijeća i ponovo povjerljivom naredbom Srbiji i Crnoj Gori odobrilo mjere zaštite. Očigledno da je Žalbeno vijeće, imajući u vidu interes Srbije i Crne Gore u postupku pred Međunarodnim sudom pravde, gdje je istovremeno vođena usmena rasprava, i svjesno zanemarujući njihov značaj za žrtve genocida, pravdu i pravičnost, poništilo odluku Pretresnog vijeća od 6. decembra 2005. Florence Hartmann je prva otkrila tu zavjeru, skandal i zločin, zbog čega je ICTY optužio za otkrivanje "informacija koje se nalaze u određenim povjerljivim odlukama, donesenim od strane Žalbenog vijeća u Predmetu IT-02-54-AR bis - *Tužilac protiv Slobodana Miloševića*" (ICTY, Predmet: IT-02-54-R 77.5, *Order in lieu of an Indictment of contempt in case against Florence Hartmann*, www.icty.org).

¹⁷² Isto, paragrafi 204-205.

¹⁷³ Isto.

¹⁷⁴ :. **SRBIJA PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVDE, PRESUDA**, knj. 2, Beograd 2007, str. 12. Interesantno je da Sud nije pozvao Srbiju i Crnu Goru da dostavi bilo koji dokument.

¹⁷⁵ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, paragraf 206.

¹⁷⁶ Dokumenti Vrhovnog savjeta odbrane Savezne Republike Jugoslavije, po ocjeni Tužilaštva ICTY-a, od 23. septembra 2005. (ICTY, *Prosecution Motion for Reconsideration of Decisions Concerning SDC Documents and Submissions on the Implementation of the Appeals Chamber Review Decision in relation to VJ Piles and Other Documents Voluntarily Provided, filed confidentially on 23 September 2005.*) pokazuju: umiješanost Srbije i Crne Gore u oružane sukobe u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini; odnos između Vojske Jugoslavije i Vojske Republike Srpske i Srpske Vojske Krajine; prisustvo JNA i Vojske Jugoslavije u Bosni i Hercegovini; unapredavanje i penzionisanje oficira Vojske Republike Srpske i Srpske Vojske Krajine koje je obavljao Vrhovni savjet odbrane (ICTY, THE TRIAL CHAMBER, PROSECUTOR V. SLOBODAN MILOŠEVIĆ, **DECISION ON PROSECUTION MOTION FOR RECONSIDERATION OF DECISIONS CONCERNING SUPREME DEFENCE COUNCIL DOCUMENTS AND IMPLEMENTATION OF APPEALS CHAMBER REVIEW DECISION OF 6 DECEMBER 2005**, paragraf 24, nap. 30). S tim u vezi, Tužilaštvo je s pravom postavilo pitanje - da li bi Pretresno vijeće "bilo u stanju donijeti javnu presudu, kako se zahtijeva prema Pravilu 98 ter, ukoliko bi taj dokaz ostao zaštićen od javnog razotkrivanja, uprkos odsustvu pravnih osnovica po kojima ostaje tajna"? (Isto). Polazeći od toga da je ta ključna činjenica (zaštićenost relevantnih dokaza) bila dobro poznata Međunarodnom судu pravde, opravdano se, u skladu sa navedenim pitanjem Tužilaštva ICTY-a, postavlja pitanje: kako je Međunarodni sud pravde mogao donijeti (pravednu?) Presudu pošto je znao da su ključni dokazi zaštićeni od javnosti. Nažalost, Međunarodni sud pravde svjesno i ciljano nije želio da doneše pravednu presudu, te zbog toga nije pokazao nikakav interes za ključne dokaze i važnost tih dokumenata za ovaj predmet i pravedno suđenje.

¹⁷⁷ :. **SRBIJA PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVDE, PRESUDA**, knj. 2, Beograd 2007, str. 11-12. Bosna i Hercegovina je 7. marta 2006. Sudu i Tuženoj strani dostavila CD-ROM koji sadrži "javni dokazni materijal Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju i drugu dokumentaciju koju je citirala BiH u svojim usmenim izlaganjima". Srbija i Crna Gora je 10. marta obavijestila Sud "da se protivi podnošenju CD ROM-a iz razloga što bi podnošenje tako obimne dokumentacije u kasnoj fazi izazvalo ozbiljnu zabrinutost za poštovanje Pravila Suda i principa pravičnosti i ravnopravnosti strana". Sud je, nakon toga, odlučio "da je u interesu pravičnog odmjeravanja pravde da se CD ROM povuče", nakon čega ga je agent Bosne i Hercegovine povukao (Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA...**, paragraf 54).

¹⁷⁸ :. **SRBIJA PRED MEĐUNARODNIM SUDOM PRAVDE, PRESUDA**, knj. 2, Beograd 2007, str. 13.

¹⁷⁹ Međunarodni sud pravde, **PRESUDA - BOSNA I HERCEGOVINA ...**, paragrafi 386 i 388.

¹⁸⁰ Isto, paragraf 295.

¹⁸¹ Isto, paragraf 423.

¹⁸² S. Čekić, **IDEOLOGIJA I POLITIKA AGRESIJE NA BOSNU I HERCEGOVINU I GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA**, *Univerzitetski informativni glasnik*, Specijalno izdanje, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, juli 2009, str. 4-10.

¹⁸³ Detaljnije o tome vidi: S. Čekić, **ISTRAŽIVANJE ŽRTAVA GENOCIDA SA POSEBNIM OSVRTOM NA BOSNU I HERCEGOVINU - Naučno-teorijska i metodološko-metodska pitanja i problemi**, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu - Kult B, Sarajevo 2007.

¹⁸⁴ Šire o tome vidi: S. Čekić, **AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU: Planiranje, priprema, izvođenje**, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu -Kult B, Sarajevo 2004.

¹⁸⁵ U ovom radu autor ne tretira pitanje hrvatskog velikodržavnog projekta, fašističkog i genocidnog karaktera, i zločine koji su, u skladu sa tim, izvršeni u Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća.

¹⁸⁶ Arhiv Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, OKRUŽNI SUD U BEOGRADU, XIV-P-br. 5410/99, 9. juli 2001, PRESUDA.

¹⁸⁷ VLADA REPUBLIKE SRPSKE, Radna grupa za sprovodenje zaključaka iz konačnog Izvještaja Komisije za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10.-19. jula 1995. godine, *IZVJEŠTAJ*, Banja Luka, 30. mart 2005. i *DOPUNA IZVJEŠTAJA*, Banja Luka, 30. septembar 2005.

¹⁸⁸ ICTY, TUŽILAC PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA, *Odluka po prijedlogu za donošenje oslobadajuće presude*, Hag, 16. juni 2004; ∴ MILOŠEVIĆU DOKAZAN GENOCID U BOSNI: Međupresuda Haškog tribunala od 16. juna 2004, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2007, str. 163.

¹⁸⁹ E. Tabeau - J. Bijak, WAR - RELATED DEATHS IN THE 1992-1995 ARMED CONFLICT IN BOSNIA AND HERZEGOVINA A CRITIQUE OF PREVIOUS ESTIMATES AND RECENT RESULTS, *European Journal of Population*, Springer, 2005, str. 187-215. Kritički osvrt na rezultate istraživanja Ewe Tabeau i Jakuba Bijaka vidi, šire i potpunije, u: S. Čekić, ISTRAŽIVANJE ŽRTAVA GENOCIDA SA POSEBNIM OSVRTOM NA BOSNU I HERCEGOVINU - Naučno-teorijska i metodološko-metodska pitanja i problemi, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu - Kult B, Sarajevo 2007. , str. 81-188. Kada se govori o rezultatima istraživanja demografskih vještaka ICTY-a, neophodno je iz više razloga, a posebno u vezi sa utvrđivanjem ukupnog broja žrtava genocida i drugih oblika zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Republici Bosni i Hercegovini na kraju XX stoljeća, obavezno imati u vidu sljedeću činjenicu: njihova statistika, je kao i "sve statistike" konzervativna, tj. relativno niska, što je povezano sa prirodom svake presude. Naime, njihovi izvještaji (često) pokazuju minimalan broj žrtava (ili "najmanje" brojeve), za koje je karakteristično "što je obuhvat očigledno nepotpun, što znači da su brojevi relativno mali, tj. umanjeni". Ovu činjenicu demografski vještaci permanentno korektno naglašavaju u svim svojim izvještajima, navodeći da "pristup minimalnih brojeva uzima u obzir jedino one podatke o smrti/ranjavanju koji se mogu direktno vezati za ratne aktivnosti", pri čemu su "indirektni smrtni slučajevi" (glad, loša higijena, fizički i psihički premor, isrpljenost, uništena boravišta i drugo) isključeni iz minimalnih brojeva, a što je u suprotnosti sa Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Stoga oni navode da njihove izvještaje "ne treba uzimati kao krajnji izvor ratne statistike", već oni "služe u posebne svrhe ICTY predmete" i treba ih koristiti samo u kontekstu tih predmeta. Nažalost, mnogi kvazi-istraživači, a posebno ideolozi, učesnici i izvršioci genocida, kao i oni koji umanjuju, relativiziraju i poriču genocid u Bosni i Hercegovini, ove podatke koriste kao potpune, objektivne i konačne. Podatke demografskih vještaka ICTY-a je s navedenim ciljem koristio, primjera radi, Pravni tim Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora) u procesu *Bosna i Hercegovina protiv SRJ (SCG)* pred Međunarodnim sudom pravde (∴ RAT U BROJKAMA: demografski gubici u ratovima na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. do 1999, priredila Ewa Tabeau, Helsinski odbor za ljudska prava, Beograd 2009, str. 13-20, 575, 694 i dr.)

¹⁹⁰ Isto, str. 210. Broj prisilno protjeranih lica (izbjeglica i raseljenih) u Bosni i Hercegovini je, prema podacima UNHCR-a, 6. novembra 1992. iznosio 2.626.840 (1.816.840 izbjeglica i 810.000 raseljenih lica); 1. aprila 1996. godine 2.211.833 (1.211.833 izbjeglica i 1.000.000 raseljenih lica), a 1. decembra 1997. godine 2.140.544 (1.324.544 izbjeglica i 816.000 raseljenih lica) - Isto, str. 210.